

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**I. KANT'IN BİLGİ TEORİSİNDE ÖZNEİN
KURUCU ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebru PEHLİVAN KARATAŞ

**Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe
Enstitü Bilim Dalı: Felsefe Tarihi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYKUT

TEMMUZ-2007

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**I. KANT'IN BİLGİ TEORİSİNDE ÖZNEİNİN
KURUCU ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebru PEHLİVAN KARATAŞ

**Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe
Enstitü Bilim Dalı: Felsefe Tarihi**

Bu tez 10.07.2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYKUT Yrd. Doç. Dr. İbrahim S. DAŞKAYA Yrd. Doç. Dr. Atilla ARKAN

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ebru PEHLİVAN KARATAŞ

28.05.2007

ÖNSÖZ

Kant'ın bilgi teorisi, felsefe tarihi boyunca çeşitli tartışmalara ve kamplaşmalara yol açan, bilginin kaynağı ve sınırı problemine yeni bir bakış açısı getirme iddiasındadır. Bu nedenle Kant'ın gerek bu problemlere verdiği yanıtlar, gerekse ürettiği kavramlar, yirminci yüzyılda birçok felsefe tartışmasının odağı olmuş ve bugün de olmaya devam etmektedir.

Kant, bilginin nesneye uyması gerektiği varsayımına karşı, nesnenin öznenin bilme yetilerine uyması gerektiği öne sürmüştür, kendi değimiyle bir devrim gerçekleştirmiştir. Bu çalışma, bu iddianın temel dayanaklarının eleştirisine değil, keşfine yönelik bir çalışmadır.

Bu çalışma boyunca desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYKUT'a ve felsefe öğrenimimde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Ebru PEHLİVAN KARATAŞ

28. 05. 2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KANT'IN METAFİZİK VE BİLGİ ANLAYIŞI	4
1.1. Geleneksel Metafizik ve Akıl Eleştirisi	4
1.2. Bilgi ve Metafizik Ayrımı	8
1.3. A priori A posteriori Kavramları.....	9
1.4. Analitik-Sentetik Ayrımı.....	13
1.5. Yargı Tasnifi ve Sentetik A priori Yargılar	18
BÖLÜM 2: TRANSCENDENTAL ÖĞELER ÖĞRETİSİ	23
2.1. Transscendental Estetik	23
2.1.1. Mekan ve Zaman	26
2.2. Transscendental Mantık	32
2.2.1. Transscendental Analitik.....	33
2.2.1.1. Kategoriler	34
2.2.1.2. Fenomen-Noumen Ayrımı.....	41
2.2.2. Transscendental Diyalektik.....	49
2.2.2.1. Aklın İdeleri	51
2.2.2.1.1. Ruh (Ben) İdesi.....	51

2.2.2.1.2. Evren İdesi.....	53
2.2.2.1.3. Tanrı İdesi.....	55
BÖLÜM 3: I. KANT'IN BİLGİ TEORİSİNDE ÖZNEİN KURUCU ROLÜ.....	59
3.1. Öznenin Kurucu Rolünün Temel Dayanakları.....	59
3.1.1. Kopernik Devrimi	59
3.1.2. Duyulur ve Düşünülür Dünya Ayrımı.....	61
3.1.3. A priori Kavramı	65
3.1.4. Transsendental Kavramı.....	67
3.1.5. Sübjektif Kavramı	68
3.2. Ruhun Yetileri ve Öznenin Kurucu Rolü.....	70
3.2.1. Duyarlık.....	70
3.2.2. Hayal Gücü.....	72
3.2.3. Düşünme Yetisi	78
3.2.3.1. Anlama Yetisi.....	79
3.2.3.2. Akıl.....	83
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ.....	97

Tezin Başlığı: I. Kant'ın Bilgi Teorisinde Öznenin Kurucu Rolü	
Tezin Yazarı: Ebru PEHLİVAN KARATAŞ	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYKUT
Kabul Tarihi: 10 Temmuz 2007	Sayfa Sayısı: IV(ön kısım)+ 96 (tez)+1 (ekler)
Anabilimdalı: Felsefe	Bilimdalı: Felsefe Tarihi
Kant Transsendental Felsefe'sinde, bilinen nesneden ziyade, öznenin nesneyi bilme koşullarını inceler. Çünkü Kant'a göre nesne, öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla kurulan bir tasarımdır. Özne bu yetiler sayesinde, hem nesneyi hem de nesnenin bilgisini kuran varlıktır. Bu nedenle Kant, bilginin nesneye uyması gerektiği varsayımını bir kenara bırakarak; nesnenin, öznenin bilme koşullarına tabi olduğuna dikkat çekmektedir. Kant, Kopernik Devrim'i olarak adlandırdığı bu hipotezini Saf Aklın Eleştirisi'nde, doğrulamaya çalışır. Kant'ın bilgi teorisinde özne, Duyarlık, Hayalgücü ve Düşünme yetilerine sahip olan varlıktır. Özne, bu yetiler vasıtasıyla önce nesneyi sonra da nesnenin bilgisini kuran varlıktır. Duyarlık yetisi, a priori formları olan mekan ve zaman vasıtasıyla nesnenin görüsel karşılığının yani deneyim nesnesinin elde edildiği yetidir. Mekan ve zaman, özneye ait a priori formlar olduğundan, nesne öncelikle bu formlar sayesinde kurulmaktadır. Bu nedenle nesnenin mekan ve zamandan bağımsız varlığı bizim için her zaman bilinmez olarak kalmaktadır. Duyarlık yoluyla edinilen tasarımlar, hayalgücünün sentezleme faaliyeti tarafından kavranılır hale getirilir. Sentez bir diğer tasarımlama edimidir çünkü kendiliğinden birlik göstermeyen parçalara bir birlik kazandırılmaktadır. Sentezlenen bu tasarımlar, anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategorilerin altına konulmasıyla düşünülür hale gelir. Düşünme, görüde verileni görmeden birleştirme faaliyeti olduğundan yine bir tasarımlama, kurma faaliyetidir. Böylece, duyarlık aracılığıyla nesne, öznenin sahip olduğu a priori formlarla biçimlenerek öznenin bir tasarımı olarak kurulur, hayal gücünün sentezleme faaliyeti ile kavranılır hale getirilir ve anlama yetisinin faaliyeti ile düşünülür. Anlama yetisinin düzenlediği ve kurduğu nesnelere, ancak aklın kuruluşunu gerçekleştirebildiği bir bütünün içinde birbirleriyle bağıntıya girerek deneyimi mümkün kılar ve doğanın bilgisini sağlayabilirler. Kant'ın bilgi teorisinde özne, bu yetilerle önce fenomenler dünyasını, daha sonra bu dünyaya ilişkin bilgisini kurar. Ben'in duyarlıktan gelen görüşü çoklusunu kategoriler altına getirme faaliyeti sırasında "bilinçli algılama" (apperception) gerçekleşir. Bilinçli algılama nesne karşısında bu algılamayı yapan özne olduğunun farkına varmadır ve nesne asıl bu aşamada kurularak özne için bir nesne haline gelir. Özne bu aşamada hem bilgiyi kurmakta hem de bilgiyi kuranın kendisi olduğunun bilincine varmaktadır. Böylece nesne, sırasıyla öznenin şu eylemleri aracılığıyla kurulmaktadır: • Duyarlığın a priori formları olan mekan ve zaman sayesinde bizim için bir duyuşal görüş haline geldiğinde,• Hayal gücünün sentez eylemi sırasında,• Anlama yetisinin eylemi aracılığıyla yargıda• Özne bütün bu eylemleri yapanın kendisi olduğunun bilincine vardığında• Aklın yargılar üzerindeki eylemi ile bir bütünlük içine sokulduğunda kurulmuş ve özne için bir nesne haline gelmiş olur.	
Anahtar kelimeler: Kant, özne, nesne, bilgi, "öznenin kurucu rolü"	

Title of the Thesis: The Constructive Role of the Self in I.Kant's Theory of Knowledge	
Author: Ebru PEHLİVAN KARATAŞ	Supervisor: Assist.Prof. Hüseyin AYKUT
Date: 10 Temmuz 2007	Nu of Pages: IV (pre text) +96 (main body) +1 (appendices)
Department: Philosophy	Subfield: History of Philosophy
In Transcendental Philosophy of his, Kant discusses the self's conditions of knowing of the object rather than the known object because according to Kant object is a design that constituted by the faculties of the self. Self is the being that constitutes both object and the knowledge of object by means of these faculties. Therefore, putting aside the assumption that entails that knowledge suits to object, Kant points out that object is subjected to the self's conditions of knowing the object. Kant tries to verify this hypothesis which he called Copernican Revolution in the Critique of Pure Reason. In Kant's theory of knowledge self is the being that possesses the faculties of Sensibility, Imagination, and Thinking. Self is the being that constitutes first the object and next the knowledge of the object via these faculties. Sensibility is the faculty that acquires the correspondent-in-intuition of the object that is the subject of the experience by means of it's a priori forms namely space and time. As space and time are the a priori forms of the self object primarily constituted through these forms. Accordingly, the actuality of the object which is independent of space and time is always an unknown to us. Envisions which are acquired through sensibility are made graspable by the synthesis act of imagination. Synthesis itself is another act of envisioning because it gives unity to parts that are not in unity in themselves. These synthesized visions become thinkable by bringing them under the categories which are the pure a priori concepts of understanding. As thinking is the act of synthesizing the given in intuition without seeing it is again an act of envisioning or constructing. Thus, object by means of sensibility is constituted as an envisioning of the self through gaining form by the a priori forms of the self; becomes graspable by means of the synthesizing act of imagination and is thought by the act of thinking. Objects embodied and constituted by understanding can make experience possible and provides the knowledge of the nature only by entering into a relation with each other in a unity that can be realized only by the constitution of the reason. In Kant's theory of knowledge, with these faculties self constitutes first the phenomenal world and then the knowledge corresponding to this world. During Self's act of bringing the manifold of intuition under categories apperception takes place. Apperception is the awareness of being the self that perceives the object and in fact object is constituted at this point and becomes an object for the self. At this point, self both constitutes the knowledge and becomes aware that the knowledge is constituted by "self". Consequently, object is constituted through the following acts of the self respectively; • when it becomes a sensible intuition by means of the a priori forms of sensibility namely space and time,• during the synthesis act of imagination,• in judgment by means of the act of understanding, and• when self becomes aware of that all these are done by itself and• object is constituted when it is given a unity by the act of reason on judgments and becomes an object for the self.	
Keywords: Kant, self, object, knowledge, "constructive role of the self"	

GİRİŞ

Kant'ın Transsendental Felsefesi, bilinen nesneden ziyade, öznenin nesneyi bilme koşullarını inceler. Özne duyarlık, hayal gücü ve düşünme yetilerine sahip olan ve nesneyi olduğu gibi, nesnenin bilgisini de bu yetiler vasıtasıyla kuran varlıktır. Kant, bilginin nesneye uyması gerektiği varsayımını bir kenara bırakarak; nesnenin bilgisinin, öznenin bilme koşullarına tabi olduğuna dikkat çekmektedir. Kant, Kopernik Devrim'i olarak adlandırdığı bu hipotezini Saf Aklın Eleştirisi'nde doğrulamaya çalışır.

Bu anlamda Kant felsefesi, bir özne felsefesi olarak görülebilir. Çünkü Kant, bilgi, ahlak ve estetik alanında öznenin bu alanlarda ortaya konan ürüne nasıl bir katkısı olduğunu incelemektedir. Bilginin oluşumunda kurucu rol oynayan öznenin sahip olduğu yetiler ile Kant, öznenin bu oluşuma katkısını vurgulamaktadır. Kant'ta özne, bilginin oluşumunda edilgin olan, alımlayan, duyumlayan bir özne değildir. Kant'a göre bilgi, karşılaştırılan ve bağlantılanan tasarımların bir bütünüdür. Bu nedenle bilgi de, bağlantılama ve karşılaştırma işlemini yapan öznenin etkinliğinin bir ürünüdür. Bu çalışma, nesnenin ve bilginin özne tarafından nasıl kurulduğunun bir incelemesini yapmayı amaçlamaktadır.

Konu

Kant'ın bilgi teorisinde özne, duyarlık, hayal gücü ve düşünme yetilerine sahip olan varlıktır. Özne, bu yetiler vasıtasıyla önce nesneyi, sonra da nesnenin bilgisini kuran varlıktır. Özne ilk olarak duyarlık yetisinin a priori formları olan mekan ve zaman vasıtasıyla nesnenin görüsel karşılığı kurar. Mekan ve zaman, özneye ait a priori formlar olduğundan, nesne öncelikle bu formlar sayesinde kurulmaktadır.

Duyarlık yoluyla edinilen tasarımlar, hayal gücünün sentezleme faaliyeti tarafından kavranılır hale getirilir. Sentez bir diğer tasarımlama, kurma edimidir çünkü sentez ile kendiliğinden birlik göstermeyen parçalara bir birlik kazandırılmaktadır. Bu birlik kazandırma işlemi, öznenin sentez eylemi sonucunda oluşur. Sentezlenen bu tasarımlar, anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategorilerin altına konulmasıyla düşünülür hale gelir.

Düşünme, görüde verileni görmeden birleştirme eylemi olduğundan yine bir sentez, bir kurma faaliyetidir. Anlama yetisinin düzenlediği ve kurduğu nesnelere, ancak aklın kuruluşunu gerçekleştirebildiği bir bütünün içinde birbirleriyle bağlantıya girerek deneyimi mümkün kılmakta ve doğanın bilgisini sağlamaktadır.

Öznenin duyarlıktan gelen görüşü çoklusunu kategoriler altına getirme faaliyeti sırasında “bilinçli algılama” (apperception) gerçekleşir. Bilinçli algılama nesne karşısında bu algılamayı yapan özne olduğunun farkına varmadır ve nesne asıl bu aşamada kurularak özne için bir nesne haline gelir. Özne bu aşamada hem bilgiyi kurmakta hem de bilgiyi kuranın kendisi olduğunun bilincine varmaktadır.

Anlama yetisinin düzenlediği ve kurduğu nesnelere, ancak aklın kuruluşunu gerçekleştirebildiği bir bütünün içinde birbirleriyle bağlantıya girmek suretiyle, deneyimi mümkün kılarak doğanın bilgisini sağlayabilmektedirler.

Bu nedenle çalışmamızın konusu öznenin sahip olduğu yetiler vasıtasıyla nesnenin ve nesnenin bilgisinin oluşumundaki kurucu rolünü belirlemektir. Çünkü Kant'ta nesne ve bilgisi öznedeki inşa olmaktadır.

Önem

Kant, Saf Aklın Eleştirisi adlı eserinin Transsendental Öğeler Öğretisi bölümünde öznenin sahip olduğu yetiler vasıtasıyla hem nesneyi hem de nesnenin bilgisini kurduğunu üstü kapalı bir biçimde anlatmaktadır. Kant, bilginin nesneye uymasını değil, nesnenin ve dolayısıyla nesnenin bilgisinin öznenin bilme koşullarına uyması gerektiğini iddia ederek, düşünce tarihinde bir devrim yaptığını iddia etmektedir. Bu iddianın temel dayanaklarını, dolayısıyla öznenin kurucu rolünü belirlemek çalışmamızın önemli bulduğumuz yönüdür.

Amaç

Kant, kendinden önce ortaya konan özne ve bilgi anlayışını tersine çeviren bir okuma ile ele aldığı iddiasındadır. Kopernik Devrimi olarak adlandırdığı bu yeni anlayışta Kant bilgiyi öznenin etkinliğinin bir sonucu olarak ele almıştır. Aslında Kant felsefesi, insanın bütün eylem alanlarındaki öznel katkısının bir incelemesi olarak görülebilir. Biz de bu nedenle çalışmamızda, bilgi alanında öznenin kurucu etkinliğini belirleyerek,

öznenin bilginin oluşumundaki katkısını belirlemeyi amaçladık. Bu nedenle Kant'ın Transsendental Felsefe'sinin temel savı olan, bilginin nesneye değil, öznenin yetilerine bağlı olarak kurulduğu savını, öznenin sahip olduğu yetilerin işleyişini inceleyerek yapmaya çalıştık. Çalışmamızın amacı, Kant'ın Kopernik Devimi olarak adlandırdığı bu yeni bakış açısının temel dayanaklarını eleştirmek değil, belirlemek olmuştur.

Yöntem

Çalışmamızın amacı Kant'ın bilgi teorisinde öznenin kurucu rolünün temel dayanaklarını belirlemek olduğundan, oldukça yoğun bir metin olan Saf Aklın Eleştirisi adlı eserini çözümlenmek çalışmamızın yöntemini oluşturmuştur. Ayrıca sözünü ettiğimiz metnin yazıldığı günden bugüne, anlaşılma konusundaki üzü, bizi analitik bir yöntem kullanma zorunluluğuna ikna etmiştir. Çoğunlukla yoğun ve kapalı bulunan Kant metinleri böyle bir analiz faaliyetini kendiliğinden gerektirmektedir. Her tezin aynı zamanda bir sentez olması ve her sentezin de bir analiz gerektirmesi, çalışmamızın yönteminin analitik bir temele dayanması gerektiği konusundaki ikinci dayanağımızdır.

Bu nedenle tezimizin birinci bölümünde, Transsendental Felsefe'nin temel kavram ve problemlerini ele almayı, ikinci bölümünde Transsendental Öğeler Öğretisi'ni incelemeyi uygun bulduk. Son bölümde ise Kant'ın Transsensental Öğeler Öğretisi içinde özneye verdiği kurucu rolün temel dayanaklarını ve öznenin sahip olduğu yetilerin nesnenin ve nesnenin bilgisinin kurulmasında nasıl bir rol oynadığını belirlemeye çalıştık.

BÖLÜM 1: KANT'IN METAFİZİK VE BİLGİ ANLAYIŞI

1.1. Geleneksel Metafizik ve Akıl Eleştirisi

Kant eleştirel dönem öncesinden başlayarak metafiziği kaçınılmaz bir düşünce biçimi olarak görmüş ve onu yok saymanın boş bir çaba olduğunu vurgulamıştır. 1766'da Moses Mendelssohn'a yazdığı mektupta "...metafiziği önemsiz ya da vazgeçilebilecek bir alan olarak görmekten uzak olduğunu" ve "...onun doğasını ve insan bilgisindeki özel yerini" anladığını belirtir (Kant,1970:55). Ancak metafiziğin yok sayılmayacak bir alan olarak kabulü, metafiziği içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya ve onu bilimin güvenilir yolunda ilerleyen bir alan haline getirmeye yetmemektedir. Zira metafizik, özellikle Newton'un katkılarıyla art arda başarılar elde eden doğa bilimlerinin aksine, tarihi insanoğlunun düşünmeye başladığı zamana dek uzanmasına rağmen henüz bir ilerleme kaydedememiştir. Bu nedenle Kant aynı yıl yazdığı makalesinde metafiziğin güvenilir bir bilgi alanı olabilmesi için yapılması gerekenin "...anlama yetisini etkileyen yanılsamayı ve boş bilgiyi dışarıda bırakarak, bilgeliğin öğretilmesi ve yararlı bilgiyle dolacak alanı hazırlamak" olduğunu belirtir (Kant,1992a:384).

Eleştirel dönem öncesinde Kant, metafiziği henüz bir bilim olarak görmektedir. Ancak metafizik, duyular üstü bir evrenin bilimi değil, "insan aklının sınırlarının bilimi" dir (Kant,1992a:384). Kant'a göre insan aklı, düşünmeye başladığı andan itibaren metafizik yapmaya da başlamıştır. Çünkü aklın, metafizik soruları yanıtlamak için, doğa yasalarını ararken katlandığı gibi bir zahmete katlanmasına gerek yoktur. Bu nedenle insan, doğa hakkında metodik olarak soru sormaya başlamadan çok önce, sıradan deneyle biraz alıştırma yapmış olan kendi soyutlanmış aklı hakkında soru sormaya başlamıştır. Çünkü, "...akıl bizim için hep vardır, oysa doğa yasaları genellikle zahmetle aranıp bulunmak zorundadır" (Kant,1995:par.34).

O halde insan aklının metafizik soruları yanıtlamaya yönelik cesaretinin sebebi, bu soruların kaynağının yine akıl olmasıdır. Kant'a göre insan aklının yanıtlayabileceğini düşündüğü bu sorular, aslında onun bütün yeteneğini aşar. Ancak bu tür soruları sormamak da mümkün değildir çünkü bu sorular, insan aklının doğası gereği sorduğu sorulardır. Bu nedenle insan aklını "hiçbir suçu olmaksızın düştüğü durum"dan

(Kant,1993:Önsöz AVII) ve metafiziği “sonu gelmez çekişmelerin kavga alanı” (Kant,1993:Önsöz AVIII) olmaktan kurtarmak için, metafiziğin kaynağı olan aklın sınırlarını çizmek gerekmektedir. Böylece metafiziğin, güvenilir bir bilgi alanı olup olmadığı da belirlenebilecektir. Bu nedenle Kant, “Salt Aklın Eleştirisi’ni, metafizik bilgi alanında aklın bir eleştirisi olarak düşün[müş] ve metafiziğin eleştirisini Platon ve Aristo’dan beri süregelen ve her seferinde yeniden girişilen bütün denemelere karşı yönelt[miştir]” (Poyraz, 1992:72).

Kant, metafiziği uğraşmaya değer bulan herkesi çalışmasına ara vermeye ve o güne metafizik adına öne sürülmüş olan her şeyi yok saymaya davet eder (Kant,1993:par.4). Çünkü metafizik, başka her şeyde bilgisiz olan herkesin, kesin bir yargıda bulunmaya cesaret ettiği bir alan durumundadır. Bunun nedeni ise, bu alanda esaslı olanı boş laftan ayırdedecek bir ölçütün henüz bulunmayışıdır.

Kant’a göre insan aklı, anlama yetisi ilkesini, deneyim koşulları tarafından sınırlandırılmayan bir biçimde kullanırsa -ki bu onun için doğaldır- karanlığa ve çelişiklere düşer. Geleneksel metafiziğin bitmek tükenmek bilmez tartışmalarının sonuçsuz kalmasının sebebi, ruh, evren, tanrı gibi kavramlara gerçeklik atfederek ele almasıdır. Oysa bu kavramlar, -daha sonra değineceğimiz gibi-, akıl çıkarımlarında başvurmak zorunda kaldığımız, görüsel bir karşılığı olmayan “ide”lerdir. Kant’a göre metafiziğin asıl sorunu, aklın her türlü deneyimin olanağını aşan bu “ide”lerle yola çıktığında başvurabileceği bir denektaşına sahip olmayışıdır. Bu nedenle metafiziğin tarihi, saf akla dayanmaya çalışan filozofların, aklı dizginsiz kullanmaları sonucu, sözde kanıtlara dayanan ve sağlam olmayan zeminde birbirleriyle sözde çarpışmalar gerçekleştirdikleri çelişkili iddiaların tarihi olmuştur.

Kant’a göre bu güne dek metafizik adına yapılan çalışmalar “[A]caba metafizik gibi bir şey hiç olanaklı mıdır?” (Kant,1995:par.4) sorusu sorulmaksızın yapılmış, dolayısıyla girişilen her metafizik çaba, güvenilir bir bilgi sunmaktan uzak kalmıştır. İnsan aklı kurmaya hevesli olduğundan, metafiziğin olanaklı olup olmadığını sormaksızın, metafizik alanında gösterişli yapılar inşa etmekten çekinmemiştir. Ancak Kant’ın metafiziğin olanaklı olup olmadığına dair sorusu, dogmatik filozofları “kulenin katlarını çıktuktan sonra temelin nasıl atıldığını görmek için onu yeniden yıkmak zorunda” (Kant,1995:par.5) bırakacaktır.

Ancak Kant'ın amacı yeni ve daha gösterişli bir metafizik yapı kurmak değil, metafiziğin üzerinde yükseldiği zemini tanımak ve bu zeminde insan aklının yapabileceklerini ve yapamayacaklarını belirlemektir. Bu nedenle, Kant'a göre bu sorgulama yapılmaksızın metafizik adına öne sürülen her şey yok sayılmalı, önce metafiziğin olanağı sorgulanmalıdır. Kant'ın metafiziğe yönelik eleştiriden anladığı; "...kitapların ve dizgelerin bir eleştirisi değil, genel olarak us yetisinin tüm deneyimden bağımsız olarak kendileri için çabalayabildiği tüm bilgiler açısından bir eleştirisi" dir (Kant,1993:AXII). O halde Kant'ın amacı, öncelikle bu iddialı alanın sınırları konusunda kesin bir karara varmaktır. Çünkü "...eğer bir bilginin bilim olarak serimlenmesi isteniyorsa, onu diğer bilimlerden ayırmanın yani ona özgü olanın kesinlikle belirlenebilmesi gerekir" (Kant,1995:par.23).

Kant, metafizik bilginin kaynaklarının deneysel olamayacağını metafiziğin tanımına dayanarak iddia eder. "...çünkü o fizik değil, metafizik, yani deneyin ötesinde kalan bilgi olmak zorundadır" (Kant,1995:par.24). Bu nedenle ne Fiziğin konusunu oluşturan dış deney, ne Deneysel Psikolojinin esaslarını oluşturan iç deney metafizik bilginin temelini oluşturamaz. O halde metafizik, a priori bilgi veya saf anlama yetisi ve saf akıl bilgisidir. Bu bakımdan saf matematikle metafiziği birbirinden ayıran hiçbir özellik yoktur ve bu nedenle metafiziğe 'saf felsefi bilgi' denilmesi gerekir. Kant, a priori ilkelere dayanan felsefeye 'saf felsefe' adını verir (Kant,1995:par.24). Saf felsefe biçimsel olduğunda mantık, ideleri konu edindiğinde ise metafizik adını alır.

Metafizik, duyu aracılığı ile edinilen verilerden bağımsız olan, yani saf anlama yetisi ve saf akıldan kaynaklanan kavramlar içeren ve onlara ilişkin bilgiler sunma iddiasında olan bir alandır. O halde metafizik yargılar, biçimsel olarak akla ve genel mantığın kurallarına uygun olmakla birlikte, saf düşünüşün kendinden doğdukları için a priori bir içeriğe de sahiptirler.

Kant, geleneksel metafizik anlayışının aksine, metafizik yargıların kaynağını, metafizik dışında, saf aklın genel yasalarında aramaya yönelmiştir. Metafizik, tüm olanaklı deneyimin sınırlarını aşan bir alan olduğundan, yapılması gereken; aklın kendini bilme görevini yeniden üstlenmesidir. Metafiziğin olabilirliği de insan aklının a priori bilme yetisinin sınırlarının belirlenmesine bağlıdır. Bu nedenle de başlıca soru: "Anlak ve us,

[anlama yetisi ve akıl]¹ tüm deneyimden bağımsız olarak, neyi ne denli bilebilir?” (Kant,1993:Önsöz AXVII) sorusu olmalıdır. Çünkü metafizik; “arı us yoluyla kazanılmış tüm iyeliğimizin dizgesel olarak düzenlenmiş dökümünden başka bir şey değildir” (Kant, 1993:Önsöz AXX).

Metafiziği aklın deneyden bağımsız çalışmasının sonucu olarak gören Kant, eleştiriyi saf akıl üzerine yoğunlaştırır. Eleştirinin amacı deneyden bağımsız çalışan akıl ile deneyle bağlantılı çalışan akli birbirinden ayırmaktır. Böylece aklın deneyden bağımsız olarak çalıştığında neleri yapabileceği ve yapamayacağı ortaya konulabilecek, beraberinde metafiziğin ve bilginin sınırları da çizilebilecektir. “‘Eleştiri’, Yunanca aslına uygun olarak (Krinein: Ayırmak, yargılamak) ayırmadır. Burada da deney alanını duyulur-üstü alandan ayırmadır. Ayırma bir de ‘salt olanı’ ayırmadır. ‘Salt’ da içinde duyudan hiçbir şey bulunmayanla ilgilidir” (Akarsu, 1982:154).

“Kant, eleştiriyi, doğrudan salt akıl üzerine yönelme olarak belirler. Bundan sonra ise ‘deneyden bağımsız’ ya da Kant’ın eklediği gibi, ‘bütün deneyden bağımsız olan’ bilginin bir eleştirisi gelir. Eleştiri, bilgide transendent metafiziğin kaynakları, alanı ve sınırının bir eleştirel araştırması olarak alınmıştır” (Smith, 1984:15).

Metafiziği insan aklının doğal bir etkinliği olarak görmek, metafiziğin varlığını kabul etmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Kant, metafiziğin nedeni olarak gördüğü aklın deneyden bağımsız çalışmasını eleştiriye tabi tutarak metafiziğin içinde bulunduğu durumun kaynağını tespit etmeyi amaçlamıştır. Böylece aklın bilgi üreten ve metafizik üreten çalışması birbirinden ayrılabilir, metafizik bir bilgi alanı olarak olmasa bile, insan aklının doğal bir eğilimi olarak varlığını sürdürebilecektir. Saf aklın eleştirisi böylece hem metafiziğin hem de bilginin sınırlarını çizerek aklın bu iki alanı birbirinden ayıran işleyişinin de bir dökümünü verecektir.

“Metafiziğin bu güne dek süregelen işleyiş yolunu dönüştürmeye yönelen ve bunu geometricilerin ve doğa araştırmacılarının örneklerine göre tam bir devrim yoluyla yerine getirmeyi üstlenen bu girişim arı kurgul usun bu Eleştiri’sinin görevini oluşturur. Bu bir yöntem incelemesidir, bilimin kendisinin bir dizgesi değil; ama gene de sınırları açısından olduğu gibi bütün bir iç eklemlenişi açısından da bilimin tam bir taslağını çizer” (Kant, 1993: Önsöz BXXII).

Aklın deneyle bağımlı koparak çalışma eğiliminin bir sonucu olarak metafizik, kendisine ayrılan alanda bu ihtiyacını karşılayabilecektir. Ancak aklın deneyden

¹ Metinde dil birliği oluşturmak amacıyla, alıntılar içerisinde yer alan bazı kavramların kullanmayı tercih ettiğimiz Türkçe karşılıklarını metin boyunca köşeli parantez içinde vermeyi uygun gördük. (E.P.K.)

bağımsız çalıştığı bu alanda - eleştirinin ona öğrettiği üzere- bir bilgi beklentisi olamayacaktır. Eleştirinin bize öğrettiği en önemli belirleme aklın deneyle bağı kopardığında bilgi beklentisinin olamayacağıdır. Dolayısıyla metafizik güvenilir bir bilgi alanı olarak değil, insan aklının doğal bir eğilimi olarak bir değere sahiptir. Böylece Kant, hem metafiziği bir etkinlik alanı olarak kabul etmiş, hem de bilgi alanının dışında tutmayı başarmıştır.

1.2. Bilgi ve Metafizik Ayrımı

Kant'ın bilgi ve metafizik arasında yaptığı ayırım temelde şu cümleye dayandırılabilir: “Öyle bir doğamız vardır ki, sezgi [görü] hiçbir zaman duyuşal olmaktan başka türlü olamaz” (Kant, 1993:A51-B75). Bilginin oluşumu için görüsel karşılığı şart koşan bu yaklaşım, metafiziği görüsel karşılığı olmayan ideleri konu alması gerekçesiyle bilgi alanının dışında tutar.

Ancak Kant, metafiziği insan aklının doğal bir eğilimi olarak gördüğünden metafiziği tamamen yok saymaktan uzaktır. Kant'ın yönelttiği eleştiri dogmatik metafiziğe yöneliktir. Dogmatik metafiziğin düştüğü hataların belirlenmesi ise yapılacak eleştiri sonucunda ortaya konulabilecek ve metafiziğin güvenilir bir bilgi alanı olup olmadığına da eleştiri sonucunda varılacaktır. Kant'ın eleştiri ile amaçladığı şey, metafizik alanda doğruyu yanlıştan ayıracak bir denek taşı bulmaktır. Çünkü metafizik alanda esaslı olanı boş laftan ayırdedecek kesin bir ölçüt bulunmadığından “...başka her şeyde bilgisiz olan herkes, onda kesin bir yargıda bulunmaya cesaret etmektedir” (Kant, 1995:par:5).

“Demek ki, dünyada her zaman, üstelik herkeste, özellikle düşünen insanda metafizik olacaktır; ama ortak bir ölçü olmayınca, herkes Metafiziği kendine göre kesip biçecek. Şimdi, sınavan bir kafa bu güne dek Metafizik denen şeyle yetinmez, ama metafizikten büsbütün vazgeçmek de, hiç kuşku yok olanaksızdır. Dolayısıyla sonunda, saf aklın eleştirisinin, kendisini denemek, ya da böyle bir eleştiri varsa, onu araştırmak ve her türlü sınamadan geçirmek gerek; çünkü sırf meraktan daha fazla bir şey olan bu asil ihtiyacı gidermenin başka yolu yoktur” (Kant, 1995: par.193).

Kant'a göre metafiziğin uzun bir süre bilimlerin kraliçesi olarak kabul edilmesinin nedeni, evren hakkında genel-geçer ve zorunlu bilgi iddiasında bulunmasıdır. Oysa Kant'a göre metafizik, aklın deneyden bağımsız yani saf çalışması sonucunda oluştuğundan genel-geçer ve zorunlu bilgiyi vermesi mümkün değildir. Metafiziğin

genel-geçer ve zorunlu bilgiyi verebilmesi için, deneyle ilişkisini koparmaması gerekir. Çünkü bilgi dış dünyanın a priori yetelerimize etkide bulunması ve bu yetelerin dış dünyadan aldığı verileri işlemesi sonucunda oluşur. Metafizik ise tanımı gereği görüsel karşılığı olmayan idelere ilişkin bilgi iddiasında bulunduğundan, bilgi değerinden bahsedilemez. Dolayısıyla Kant'ın bilgi tanımı metafiziği dışarıda bırakmaktadır. Ancak bilgi iddiasında bulunmamak kaydıyla akla bu doğal eğilimini gerçekleştirebileceği bir alan da açmaktadır.

Kant, aklın bilgiyi ve metafiziği veren iki işleyişinden bahsetmektedir. Aklın "transsendental" yani, "Nesneler ile olmaktan çok a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen" işleyişi bilgiyi vermektedir (Kant, 1993:A11-12 B25). Aklın transsendental işleyişi, fenomeni kurarak bilgi elde ederken, transendent işleyişi deneyle bağını kopararak, noumen alanına ilişkin bilgi elde etme amacındadır. Ancak, aklın deneyle bağını kopararak bilgiye ulaşmaya çalışması onun doğasından kaynaklansa da boş bir çabadır.

Kant'ın aklın bu iki işleyişine yaptığı vurgu, metafiziğin bir bilgi alanı olmasa bile aklın doğal bir eğilimi olarak varlığının kabulü anlamına gelmektedir. Dolayısıyla metafizik, varlığı yadsınamayan ancak bilgiden ayrı bir alan olarak kabul edilmiştir. Kant'a göre bilgi, sentetik a priori yargılardan oluşur. Metafiziğin küçümsenerek bakılan bir alan haline gelmesinin bir sebebi de, dogmatik filozofların, yargıların analitik ve sentetik olarak ayrılmasına ilişkin olarak kendiliğinden ortaya çıkan bölümlemeyi gözardı etmeleridir. Bu nedenle gerek Kant'ın metafizik eleştirisini gerekse bilgi teorisini anlayabilmek için, a priori-aposteriori, analitik-sentetik ve sentetik a priori kavramlarının Kant'ın Transsendental Düşünce'sinde hangi anlamda kullanıldıklarının belirlenmesi gerekir.

1.3. A priori ve A posteriori Kavramları

Kant'ın bilgi teorisi bilginin, zihin ile nesnelere etkileşimi sonucu oluştuğu ve nesnelere zihnimizin a priori formları olan zaman ve mekana ve anlama yetisinin a priori kavramları olan kategorilere uymak zorunda olduğu varsayımına dayanır. Bu Kantçı varsayım, Kant tarafından "Kopernik Devrimi" olarak adlandırılır ki Saf Aklın Eleştirisi bu varsayımın doğrulanmaya çalışıldığı temel eserdir. Kopernik Devrimi'ni Kant şöyle tanımlar:

“Bugüne dek bilgimizin kendini nesnelere uydurması gerektiği varsayılmıştır; ama onlara ilişkin herhangi bir şeyi kavramlar yoluyla a priori saptama ve bu yolla bilgimizi genişletme girişimleri bu varsayım altında boşa çıkmıştır. Öyleyse, bir kez de nesnelere kendilerini bilgimize uydurmaları gerektiği varsayımı altında metafiziğin görevinde daha iyi sonuç alıp alamayacağımızı sınayabiliriz. Bu istenilen şey ile, e.d. nesnelere bir a priori bilgisinin olanağı ile, e.d. onlar bize verilmeden üzerlerine bir şeyler saptama amacı ile çok daha iyi uyumaktadır. Burada durum öyleyse Kopernik’in ilk düşüncesi durumunda olduğu gibidir. Gök cisimlerinin devimlerini bütün bir yıldızlar kümesinin gözlemcinin çevresinde döndüğü varsayımı altında açıklamada iyi bir sonuç alamadığını görünce, Kopernik gözlemcinin kendisini döndürüp, buna karşı yıldızları dingin tuttuğu zaman daha başarılı olup olamayacağını araştırmıştı. Metafizikte de, nesnelere sezgisi [görüsü] açısından benzer bir yol denenebilir. Eğer sezgi kendini nesnelere yapılarına uydurmak zorundaysa, bunlar üzerinde herhangi bir şeyin nasıl a priori bilinebilecek olduğunu anlamak güçtür; ama nesne (duyu nesnesi olarak) kendini sezgi yetimizin yapısına uyduracaksa, o zaman bu olanağı kolayca anlayabilirim” (Kant,1993:BXVI-BXVII).

Kant böylece, bilginin nesneye uyması gerektiği varsayımını bir kenara bırakarak, nesnenin ve dolayısıyla bilginin öznenin bilme yetilerine uyduğu varsayımından yola çıkmıştır. Çünkü ilk varsayım Kant’a göre nesne ile kavram arasındaki ilişkiyi açıklayamamaktadır. Kant’ın Kopernik Devrimi’ni gerçekleştirmek için kullandığı kavramlardan biri “a priori” kavramıdır. Kant’a göre nesnelere eğer kendi başına dışımızda var olsalardı, o zaman nesneden tamamen farklı bir varlığa sahip olan insan zihninin kavramlar vasıtasıyla nesnelere ilişki kurması olanaksız olurdu. Bu nedenle Kant bilgiyi, bilen özne ile bilenen nesne arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak görür ancak bu etkileşimde belirleyici faktör, bilginin içerisinde şekillendiği saf a priori formlar (mekan ve zaman) ve kavramlar (kategoriler)dır.

Kendinde-şey’ler Duyarlığa etkide bulunarak bilginin içeriğini, hammaddesini sağlarlar, böylece “görü”¹ oluşur. Kendinde-şeylerin etkisi bilginin deneyimle başladığının göstergesidir. Görünün a priori formları zaman ve mekan, kavramın a priori formları ise Anlama yetisinin a priori kavramları olan kategorilerdir. Bilginin oluşumunda ne tek başına kendinde şeylerin duyarlılığımızı etkilemesi ne de a priori form ve kavramların bilgiyi şekillendirmesi yeterlidir. Bilgi, bu iki faktörün birlikteliğinden doğar.

¹ “Almanca’daki Anschauung terimi, daha iyi bir karşılık bulunamadığından olsa gerek Türkçede ‘sezgi’, İngilizcede ise ‘intuition’ sözcükleriyle karşılanmıştır. [Ancak] Anschauung, sezgi demek değildir. Anschauung transsendental felsefede hissetme kapasitemizin [duyarlık] ‘kendindeşeyler’den etkilenmesi sonucu bizde oluşan yahut bize verilen temsil (Vorstellung) demektir” (Yalçın, 2003/1:135).

Kant'ın yaptığı a priori- a posteriori ayrımı, bilginin kaynağına yönelik bir ayrımdır. Buna göre bilginin a priori ve a posteriori olmak üzere iki kaynağı vardır ve açıklamasını şu tanımda bulur:

“[T]üm bilgimizin deneyimle başladığı konusunda hiçbir kuşku olamaz. (...)Öyleyse zamana göre bizde hiçbir bilgi deneyimi önceleyemez ve tüm bilgi deneyimle başlar. (...)Ancak tüm bilgimizin deneyimle başlamasına karşın, bundan tümünün de deneyimden doğduğu sonucu çıkmaz. (...) Şu öyleyse daha yakından araştırılması gereken ve hemen ilk bakışta yanıtlanamayacak bir sorudur: Deneyimden ve giderek tüm duyu izlenimlerinden bağımsız bir bilgi var mıdır? Bu tür bilgi a priori olarak adlandırılır ve kaynağını a posteriori, e.d. deneyimde bulan görgül bilgiden ayırt edilir” (Kant, 1993:B1-B2).

Burada Kant, a priori kavramı ile, deneyden önce insan zihninde bulunan doğuştan düşünceleri değil, deneyimden bağımsız olmayı kastetmektedir. Kant, deneyden türetilen pek çok bilgi için, onlara a priori yetenekli olduğumuz, onları evrensel bir kuraldan türettiğimiz yorumuna karşı çıkararak kendi a priori tanımını belirginleştirir. Kant'a göre, kendi evinin temellerinin altını kazan birinin, evinin yıkılacağını a priori bilebilmesi mümkün değildir. Ona göre bu, bütünüyle a priori bilinemez çünkü daha önceden cisimlerin ağır oldukları ve destekleri uzaklaştırıldığında düştükleri deneyim yoluyla öğrenilmiştir. Bu nedenle a priori bilgiden mutlak olarak tüm deneyimden bağımsız bilgiyi anlamamız gerektiğini düşünen Kant, 'a priori' ve 'saf a priori' arasında da bir ayrım yapar:

“[D]üşünüldüğünde aynı zamanda zorunluğu ile düşünülen bir önerme varsa, bu bir a priori yargıdır; ve eğer, bundan başka, kendisi de yine zorunlu olarak geçerli olan bir önerme dışında başka bir önermeden türetilmemişse, o zaman saltık [mutlak] olarak a prioridir” (Kant:1993:B3-4).

Bu nedenle Kant'a göre “Her değişimin bir nedeni vardır” önermesi, a priori bir önermedir (Kant,1993:B3). Çünkü bu yargı deneyimden çıkarılamaz. Ancak Saf a priori bir önerme değildir çünkü 'değişim' yalnızca deneyimden türetilen bir kavramdır. Kant, burada “Her değişimin bir nedeni vardır” önermesini saf olmayan ama a priori olan bir önerme olarak tanımlarken, bir başka paragrafta aynı önermeyi saf a priori yargıya örnek olarak göstermektedir.

“Şimdi böyle zorunlu ve en sağın anlamda evrensel, ve dolayısıyla arı a priori yargıların insan bilgisinde edimsel olarak bulduklarını göstermek kolaydır. Eğer bilimlerden bir örnek isteniyorsa, yalnızca matematiğin tüm önermelerine bakmak yeterlidir; eğer en sıradan anlık [anlama yetisi] kullanımından bir örnek isteniyorsa, Tüm değişimlerin birer nedeni olmalıdır önermesi bu amaç için işe yarayacaktır” (Kant, 1993:B4-5).

Kant'a göre Matematik, a priori kavram inşa etme sanatıdır ve evrensel, zorunlu bir geçerliğe sahiptir. Felsefe ve matematik a priori akıl bilgisi ile ilgilenmeleri sebebiyle benzeşmeler de aslında aralarında derin farklılıklar vardır. Felsefe kavramsal analiz ile ilgilenirken, matematik sentetik a priori yargılardan meydana gelir. "Felsefi bilgi kavramlardan us bilgisi iken, matematiksel bilgi ise kavramların yapılaştırılmasından elde edilen us-bilgisidir. Ama bir kavramın yapılaştırılması ona karşılık düşen sezgiyi [görüyü] a priori sergilemek demektir" (Kant,1993:A713 B741). Kant'a göre, saf a priori bilgiye verilebilecek en iyi örnek Saf Matematik'in önermeleridir.

"Her şeyden önce şuna işaret etmek gerekir: asıl matematik yargılar deneysel değil, her zaman a priori yargılardır; çünkü deneyden çıkarılamayacak bir zorunluluğu birlikte getirirler. Eğer bu kabul edilmeyecek olursa, ben de önermemi Saf Matematikle sınırlandırırım: onun kavramının birlikte getirdiği gibi, Saf Matematik deneysel bilgi değil, yalnızca saf a priori bilgi içerir" (Kant, 1995:par.28).

Kant, zorunluluk ve tümelliği a priori bilgiyi empirik bilgiden ayırt edebilecek belirtiler olarak gösterir. Deleuze, Kant'ın a priori ve a posteriori kavramlarına uyguladığı zemin kaydırma işlemini tespit eder. A priori artık sadece deneyimden bağımsız olan olarak kalamaz, aynı zamanda evrensel ve zorunlu olarak da belirlenmek zorundadır.¹ Buna göre bir önerme zorunlu olarak düşünülüyorsa o önerme a priori'dir (Deleuze,2007:20-21). Kant'a göre a prioriden farklı olarak deneyin gösterdiği şey zorunlu olamaz. Çünkü "Deneyim hiç kuşkusuz bize neyin var olduğunu söyler, ama zorunlu olarak başka türlü değil de öyle olması gerektiğini değil. Bu yüzden bize hiçbir gerçek evrensellik vermez" (Kant,1995:par.77).

Tüm bilginin deneyimle başladığı bir bilgi anlayışında a priori bilginin konumu nedir? Bu noktada Kant ikna edici bir açıklama yapar: "[T]üm bilgimizin deneyim ile başlamasına karşın, bundan tümünün de deneyimden doğduğu sonucu çıkmaz" (Kant,1993:B1). Bilen öznenin bilinen nesneyi belirlemesi varsayımına bağlı kaldığımızda, a priori artık bilen öznenin, bilinen nesneye kattıklarının bilgisi konumundadır. Bir başka deyişle a priori, deneyimden bağımsız olmakla kalmayıp deneyimi de mümkün kılan koşul olmuştur. Mekan ve zaman artık, öznenin sahip olduğu duyarlık yetisinin a priori formları olma sebebiyle bilginin oluşumunda öznenin nesneyi deneyimleyebilmesinin ilk koşulu olarak tanımlanmaktadır. Öyleyse a priori,

¹A priori olanın niçin aynı zamanda evrensel ve zorunlu olduğunu açıklamanın Kant sistemi içinde mümkün olmadığına dair açıklama için Bkz: (Deleuze,2007:11,Önsöz, Aliye Kovanlıkaya) ve (Kovanlıkaya, 2002:3 Dipnot 13)

bilginin deneyle başladığı bir bilgi anlayışında, bilgiyi başlatan deneyimi olanaklı kılma görevini üstlenmektedir.

Kant'a göre a priori olmayan bütün yargılar a posteriori'dir. Çünkü a posteriori yargılar kaynağını deneyimde bulan, empirik yargılardır ve deneyimleri ya da duyu izlenimlerini betimlediklerinden a priori yargı gibi zorunluluk ve kesinlik içermezler. A posteriori yargılar, deneyimleri ya da duyu izlenimlerini betimleyen başka yargılara mantıkça bağımlıdırlar. Kant, a priori bilginin kesin bir zorunluk taşıırken, a posteriori bilginin ancak karşılaştırmalı ve varsayımlı bir evrensellik taşıdığını iddia eder:

“[D]eneyim yargılarına hiçbir zaman gerçek ya da sağın (strict) değil ama yalnızca varsayımlı ve karşılaştırmalı bir evrensellik verilebilir (tümevarım yoluyla), öyle ki gerçekte ancak şimdiye dek algılamış olduklarımıza göre şu ya da bu kurala aykırı hiçbir durum yoktur diyebiliriz. Buna göre, eğer bir yargı sağın evrensellik içinde, e.d. hiçbir kural dışına olanak tanımayacak bir yolda düşünülüyorsa, o zaman deneyimden türetilmiş değildir ve saltık olarak a priori geçerlidir. Görgül evrensellik öyleyse bir çok durumda işleyen bir geçerliğin keyfi olarak tüm durumlarda işleyen bir geçerliğe genişletilmesidir” (Kant,1993:A2 B3-4).

1.4. Analitik-Sentetik Ayrımı

Kant, bilginin oluşumunu açıklarken bilginin kaynağına yönelik bir vurguyla, a priori ve a posteriori ayrımını gerekli görmüştür. Metafiziğin olabilirliğini, insan aklının a priori bilme yetisinin sınırlarının belirlenmesine bağlayan Kant, yargılar¹ arasında bir ayrım yaparak, analitik yargı ve sentetik yargı olmak üzere yargıları ikiye ayırmıştır. Gerek a priori- a posteriori gerekse analitik-sentetik ayrımının amacı; “Sentetik a priori yargılar nasıl mümkündür?” sorusunu yanıtlayarak, a priori bilginin olabilirliğini, sınırlarını belirlemek ve metafiziğin a priori bilgi olarak neyi başarabileceğini göstermektir. Kant, analitik ve sentetik kavramlarını şöyle tanımlar:

“İçinde bir öznenin yüklem ile ilişkisinin düşünüldüğü tüm yargılarda, (...) bu ilişki iki türde olanaklıdır: Ya B yüklemi A'ya bu kavramında (gizli olarak) kapsanan bir şey olarak aittir; ya da B bütünüyle A kavramının dışında yatar, gerçi hiç kuşkusuz onunla bir bağlantı içinde duruyor olsa da. İlk durumda yargıyı çözümsel [analitik], ikincisinde bireşimli [sentetik] olarak adlandırıyorum” (Kant, 1993, A6 B10).

¹ “Kant'ın bilgi kuramında ‘yargı’ (judgement) ile ‘önerme’ (proposition) terimleri arasında son derece önemli epistemolojik farklar bulunmaktadır. Kant'ta en temel epistemolojik unsur olan ve içinde kavram ile nesneyi bir bütün olarak barındıran ‘yargı’nın ontolojik mekanı insan zihni iken, yargının dilsel temsili olan ‘önermenin’ ontolojik mekanı dildir. Kant'a göre yargı dilsel bir antite değildir. Kant, düşünce ile dil ve dolayısıyla yargı ile önerme arasındaki ilişkinin mahiyeti konusunda çok fazla şey söylemediği için bu iki terimi birbirinin yerine kullanırken dikkatli olmak gerekir” (Yalçın, 2003/1:129 Dipnot).

Analitik yargılarda yüklem kavramı, öznenin kavramında gizli olarak içerilir. İçerilen kavramı yani yüklem kavramını elde etmek için, öznenin kavramını çözümlenmek yeterlidir. Kant şu örneği verir: “altın sarı bir metaldir” (Kant, 1995:par.26). Bu önermeyi ele aldığımızda ‘sarı’ ve ‘metal’ kavramlarının ‘altın’ kavramında içerildiğini görürüz. Böylece ‘altın’ kavramını öğelerine ayırdığımızda ‘sarı’ ve ‘metal’ kavramlarına ulaşabiliriz. Bu da “altın sarı bir metaldir” yargısının analitik bir yargı olduğunu gösterir. Analitik yargıları tanımlarken Kant sık sık ‘düşünülme’ kavramına başvurmaktadır.

“ ‘Bütün nesnelere yer kaplar’ dediğimde, nesne kavramını hiçbir şekilde genişletmiş olmam, sadece çözmüş olurum; çünkü yer kaplama o yargıdan önce, açıkça söylenirse bile, gerçekte o kavramda zaten düşünülmüştü: o halde bu yargı analitiktir” (Kant, 1995:par.25).

“...(analitik yargılarda) yüklem yoluyla öznenin kavramına hiçbir şey eklenmeyip, tersine onu yalnızca ayırıştırma yoluyla onda daha şimdiden (karışık bir yolda da olsa) düşünülmüş olan bileşen kavramlarına çözerler” (Kant, 1993:A47 B11).

Kant’ın analitik önermeler ile ilgili olarak sık sık kullandığı “düşünülme” kavramı açık olmadığı gerekçesiyle daha sonra Quine tarafından “metaforik” bulunacaktır (Quine,1961:20). Kant, burada ‘düşünülme’ kavramı ile büyük olasılıkla kavramda içerilenin düşünülmesini kastetmektedir (Dursun:2004:33). Bu belirlemeyi Prolegomena’daki şu alıntıya dayanarak yapmak mümkündür:

“...biz verilmiş bir kavrama belirli bir yüklem düşünmek zorundayız ve bu zorunluluk zaten kavramların kendilerinde bulunur. Ne var ki, soru, verilmiş bir kavrama ek olarak neyi düşünmek zorunda olduğumuz değil, -karanlık olsa da- onun içinde neyi gerçekten düşündüğümüzdür” (Kant, 1995:par.30).

Analitik yargıların bir diğer özelliği; tamamıyla çelişmezlik ilkesine dayanmalarındır. Çünkü analitik bir yargının yüklemi zaten önceden öznenin kavramında düşünüldüğünden, özne hakkında çelişmeye düşmeden değillenemez. Bu nedenle bütün analitik önermeler, kavramları deneysel olsa da, a priori yargılardır.

“Bütün analitik yargılar tamamıyla çelişme ilkesine dayanırlar ve onların malzeme olarak kullandıkları kavramlar deneysel olsa da olmasa da, doğal yapıları gereği a priori bilgilerdir. Çünkü evetleyici analitik bir yargının yüklemi zaten önceden öznenin kavramında düşünüldüğünden ötürü, o özne hakkında çelişmeye düşmeden değillenemez. Aynı şekilde, çelişme ilkesinden dolayı, onun tersi de, analitik fakat değilleneyici bir yargıda özne hakkında değillenmek zorundadır. ‘Her cisim yer kaplar’ ve ‘Yer kaplamayan cisim yoktur’ gibi (yalın) önermelerde bu böyledir” (Kant, 1995:par.26).

Kant, çelişmezlik ilkesini, analitik yargının güvenilirliğinin bir kanıtı olarak görür. Çelişmezlik ilkesini uyguladığımızda analitik yargı her zaman doğru olacaktır. Ancak Kant'a göre analitik yargılar çelişmezlik ilkesi sayesinde her zaman doğru olsalar da doğruluğun ölçütü değildirler. Bir başka deyişle analitik bir yargı her zaman doğrudur ancak doğru bir yargı her zaman analitik olmayabilir.

“[E]ğer yargı çözümsel ise, ister olumsuz isterse olumlu olsun, gerçekliği çelişki önermesine göre her zaman yeterli olarak bilinebiliyor olmalıdır. Çünkü nesnenin bilgisinde daha şimdiden kavram olarak yatanın ve düşünülenin aykırısı her zaman haklı olarak yadsınır. Oysa kavramın kendisi nesne açısından zorunlu olarak olumlanmalıdır, çünkü karşıtı nesne ile çelişki olacaktır. Çelişki önermesi¹ öyleyse tüm çözümsel bilginin evrensel ve bütünüyle yeterli ilkesi olarak geçerli sayılmalıdır. Ama yeterli bir gerçeklik² ölçütü olarak yetkesi ve kullanılabilirliği çözümsel bilginin ötesine geçmez” (Kant,1993: A151 B191).

Analitik yargılar bilginin içeriğine hiçbir şey eklememektedir. Bu yargıların kavramları deneysel olsa da yargının kendisi a priori'dir. Bunun nedeni; öznenin kavramında, yüklem kavramını çözümlenme yoluyla bulabilmemiz, dolayısıyla deneye başvurmak zorunda kalmamızdır. Bir başka deyişle kavramın dışına çıkmak gerekmediğinden deneye başvurmak da gereksizdir.

“...[Ç]özümsel [analitik] bir yargıyı deneyim üzerine dayandırmak saçma olacaktır, çünkü yargıyı oluşturmak için kavramın ötesine gitmem gerekmez ve bunun için hiçbir görgül [empirik] kanıt zorunlu değildir. Bir cisim uzamlıdır önermesi a priori anlaşılması gereken bir önermedir, bir deneyim yargısı değil. Çünkü deneyime başvurmadan önce, yargım için gereken tüm koşullar daha şimdiden kavramda bulunurlar ve yapmam gereken tek şey çelişki ilkesine göre

¹ Saf Aklın Eleştirisi'nin İngilizce çevirisinde 'the principle of contradiction' olarak geçen ifade metnin kullandığımız Türkçe çevirisinde 'çelişki önermesi' olarak çevrilmiştir. İngilizce çevirinin dipnotunda bu ifadenin genellikle 'çelişki önermesi' olarak çevrildiği, fakat P.Guyer, A.W.Wood'un, kendi çevirilerinde bu ifadeyi 'çelişmezlik ilkesi' olarak kullanmayı uygun gördükleri belirtilmiştir. (Kant,2005: A151/B190 dipnot) Biz de metnimizde -Türkçe çevirisinden yapılan alıntılar dışında- 'the principle of contradiction' ifadesini yukarıdaki açıklamaya ve N.Kemp Smith çevirisine dayanarak (Kant,1958:A151 B191) "çelişmezlik ilkesi" olarak kullanmayı uygun gördük. (E.P.K.)

² Yukarıda alıntılanan metinde 'gerçeklik' olarak çevrilen kavram, metnin İngilizce çevirilerinde 'truth' kavramı karşılığında kullanılmıştır (Kant,1958:A151 B191) ve (Kant,2005:A 151 B191). Metnin Türkçe çevirisinde 'truth' karşılığı olarak kullanılan 'gerçeklik' kavramını biz aşağıdaki alıntıya dayanarak 'doğruluk' karşılığı kullanmayı uygun buluyoruz. (E.P.K.)

“[G]erçeklikle doğruluğu birbirinden ayırmak mümkün. İngilizcedeki 'reality', Almandadaki 'realitat' ve 'Wirklichkeit', Türkçedeki 'gerçeklik' sözcüğünün karşılığı olarak ele alınırsa; yine İngilizcedeki 'truth' ile Almandadaki 'wahrheit', Türkçede 'doğruluk' ya da 'hakikat' ile karşılanırsa, en azından 'gerçeklik' ile 'hakikat'/'doğruluk'un karıştırılması sorunu dilsel olarak çözülmüş olur. (...)çünkü doğru yada yanlış olması söz konusu olan şey, yalnızca bir bilgi öznesi tarafından ortaya konulan ifadeler ya da savlardır, kısaca bilgilerdir; şeyler, nesnelere değil” (Tepe,2003:20-21).

kavramdan yüklemi çekmektir. Bu yolla aynı zamanda yargının zorunluluğunun bilincinde de olabilirim ki, deneyimin bana hiçbir zaman öğretemeyeceği şey budur” (Kant,1993:A8 B12).

Analitik yargıların aksine sentetik yargılar, genişleticidirler. Kant’a göre “Bazı nesnelere ağırdır” (Kant,1995:par.25). önermesi, genel olarak ‘cisim’ kavramında gerçekten düşünülmemeyen bir şeyi yüklemine içerir, dolayısıyla bilgimizi genişletir. Ayrıca sentetik yargı, kavramın dışına çıkmayı gerektirdiği için; bu türden yargıların değillenmesi de çelişme değildir.

“Çözümsel [analitik] yargılarda verili kavramda kalır ve ondan bir şeyler oluşturmaya çalışırım. Eğer olumlu olacaksa, o zaman bu kavrama yalnızca onda daha şimdiden düşünülmüş olanı yüklerim; eğer olumsuz olacaksa, kavramdan yalnızca karşıtı çıkarırım. Ama biresimli [sentetik] yargılarda verili kavramın ötesine geçemem ve onda düşünülen bütünüyle başka bir şeyi onunla ilişki içinde görebilmem gerekir. Bu ilişki buna göre hiçbir zaman bir özdeşlik ilişkisi değildir, ne de çelişki ilişkisidir; ve onda yargının gerçekliği [doğruluğu] gibi yanlışlığı da yargının kendisinden saptanamaz” (Kant,1993:A155 B194).

Kant deney yargılarının, matematik yargıların ve hakiki metafizik yargıların sentetik olduğunu iddia eder. Deney yargıları sentetiktir çünkü; bu yargılarda özne kavramı yüklem kavramı tarafından içerilmemekte ve bu nedenle yeni bir bilgi vererek bilgimizi genişletebilmektedir. Matematik yargıların da tamamı sentetiktir ve bu gerçek Kant’a göre bu güne kadar insan aklını öğelerine ayıranların dikkatinden kaçmıştır, hatta bu iddia onların tüm tahminlerine ters düşmektedir. Çünkü matematikçilerin bütün çıkarımlarının çelişme ilkesine göre ilerlediği görülünce, ilkelerin de çelişme ilkesinden bilinebileceğine inanılmıştır. Kant, bunun bir yanılgı olduğunu, sentetik bir önermenin ancak onun çıkarıldığı başka bir sentetik önerme varsayıldığında kavranabileceğini iddia eder (Kant, 1995:par.28).

Kant, matematik yargıların analitik değil sentetik olmasının nedenini, bu yargıların deneysel bir içeriğe dayanmasıyla açıklar. Ona göre matematik yargıların oluşumunda başvurmak zorunda kaldığımız görümler; parmakla saymak veya -Segner Aritmetiğinde olduğu gibi- beş noktayı yardıma çağırarak, bu yargıların sentetik bir yapıda olduğunun kanıtıdır (Kant,1993:B15-16, Kant,1995:par.29). Ayrıca Kant’a göre, saf matematik yargılar deneyden çıkarılamayacak bir zorunluluğu taşıdıklarından, deneysel değil, her zaman a priori kökenli olmalıdır. “...Saf Matematik, deneysel bilgi değil, yalnızca saf a priori bilgi içerir” (Kant,1995:par.28).

Saf Matematik Yargıların a priori olmasının nedeni ise temelinde a priori ‘zaman’ görüşünün bulunmasıdır. Bu nedenle zorunluluk özelliği taşırlar. Diğer taraftan Saf Matematiğin yargıları aynı zamanda sentetiktir çünkü deneye dayanmadan –parmak veya beş nokta gibi- bu yargılara ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle Saf Matematiğin yargıları sentetik a priori bir yapıya sahiptir. Geometrinin yargıları da Kant’a göre sentetik a prioridir. Çünkü, Geometrinin yargıları a priori ‘mekan’ görüşüne dayanmakta ve bu nedenle a priori bir yapıya sahip olmaktadır. Bu yargılar aynı zamanda sentetiktir çünkü “iki nokta arasına çizilen doğrunun en kısa çizgi olduğu” (Kant,1995:par.29) önermesinde geçen ‘doğru’ kavramı nicelikle ilgili hiçbir şey içermez, sadece bir niteliği içerir. ‘En kısa’ kavramı tamamıyla ona eklenir ve ‘doğru çizgi’ kavramının öğelerine ayrılmasından çıkarılamaz. Bu nedenle burada görünümün yardımı gereklidir ve ancak onun aracılığı ile sentez olanaklıdır. O halde Geometrinin yargıları da Kant’a göre sentetik a priori yargılardır.

“Şimdi, uzam ve zaman, Saf Matematiğin, aynı zamanda zorunluluklu ve zorunlu olan tüm bilgilerin ve yargıların temelini koyduğu görüşlerdir. Çünkü matematik bütün kavramlarını önce görüde ve Saf Matematik saf görüde serimlemek, yani onları kurmak zorundadır; bu görüş olmadan (çünkü o analitik olarak, yani kavramları öğelerine ayırarak değil, sadece sentetik yoldan ilerleyebilir), yani sentetik a priori yargılar için malzemenin verilebilmesini sağlayan saf görüş eksik olduğu sürece, matematiğin bir adım bile atması olanaksızdır. Geometri uzamın saf görüşünü temel alır. Aritmetik kendi sayı kavramlarını, zaman içinde birbirini izleyen birimlerin eklenmesiyle meydana getirir” (Kant,1995:par.53).

Saf matematiğin ve geometrinin yargılarının sentetik a priori olduğunu iddia ettikten sonra Kant, asıl sorunu olan, ‘hakiki metafizik yargı’ların sentetik olup olmadığı araştırmasına geçer. Ancak bu noktada Kant’ın metafizik yargılar ve hakiki metafizik yargılar arasında yaptığı ayırım gözden kaçırılmamalıdır. Metafiziğe ait olan yargıların pek çoğu analitiktir Kant’a göre. Ancak bu yargılar, daima sentetik olan hakiki metafizik yargılara sadece araç teşkil ederler. Kant, kavramları öğelerine ayırmanın en çok metafizik alanında gerekli olduğunu düşünür. Çünkü, metafiziğin asıl önermeleri olan sentetik a priori önermelere ulaşmak için öncelikle metafiziğin kavramlarının öğelerine ayrılmasına dolayısıyla analitik yargılara ihtiyaç vardır. Ancak bu ayırma işleminin, metafiziğin asıl önermelerine -yani sentetik a priori önermelere- ulaşmak için sadece bir yöntem olarak kullanılması gerektiği unutulmamalıdır.

“...metafiziğin asıl işi sentetik a priori önermelerdir ve yalnızca bu, onun amacını oluşturur. Bu amaca ulaşmak için gerçi kavramlarını muhakkak çok defa öğelerine

ayırmaya, dolayısıyla analitik yargılara gerek duyar; bu iş ise, kavramları öğelerine ayırma yoluyla sırf açıklığa kavuşturmaya çalıştığımız diğer bütün bilgi türlerinde yapılandan farklı değildir. Şu farkla ki, a priori bilginin hem görüye hem de kavramlara göre meydana getirilmesi –sonunda sentetik a priori önermelerin, üstelik de felsefi bilginin alanı içinde meydana getirilmesi- Metafiziğin asıl içeriğini oluşturur (Kant,1995:par.38).

Kant'ın metafiziğin sentetik a priori olup olmadığına ilişkin vardığı sonuca geçmeden önce yargı tasnifini gözden geçirmek ve sentetik a priori bilginin sınırlarını belirlemek gerekmektedir. Böylece metafiziğin neden sentetik a priori bir bilim olmayacağı daha iyi anlaşılacaktır.

1.5. Yargı Tasnifi ve Sentetik A priori Yargılar

Kant'ın yargı tasnifinden aşağıdaki gibi bir sonuç çıkmaktadır. Analitik a posteriori yargının olması mümkün değildir çünkü; deneyime bağlı a posteriori bir yargı, aynı zamanda, yalnızca kavramda içerilenin açıklanması olan, analitik bir yargı olamaz. Dolayısıyla olabilecek yargı grupları şunlar olabilir: Analitik a priori yargı, Sentetik a posteriori yargı ve Sentetik a priori yargı.

Kant, a posteriori bilgi ve a priori bilgiyi, felsefesinde elde etmek istediği bilgi ideali olarak kabul etmez. Kant'ın aradığı bilgi türü ne saf a priori ne de saf a posteriori bilgidir. Kant, deneyle başlayan ama kesin, zorunlu ve tümel olan bilgiyi aramaktadır. Bu bilgi ise sentetik a priori bilgidir. Kant'a göre sentetik a priori bilgi, fenomenler dünyasında sözü edilebilen ve geçerliliği olabilen tek bilgi türüdür (Kant,1993:B73).

Kant'a göre sentetik a priori bilginin iki örneği vardır: doğa bilimi ve matematik. Ancak Kant, metafiziğin de sentetik a priori bilgiye dayanan bir alan olup olamayacağını belirlemek istemektedir. Bu belirlenim metafiziğin güvenilir bir bilgi sunup sunmadığının dolayısıyla bilimin güvenilir yoluna girip giremeyeceğinin cevabını da verecektir. Bu nedenle Kant, Saf Aklın Eleştirisi'nin amacının, matematik, doğa bilimi gibi, metafiziğin de bilim olarak olanaklı olup olmadığını araştırmak olduğunu belirtir. Bu nedenle Kant, bilginin ne olduğunu belirleme araştırmasına, metafiziğin bilgi olanağının araştırmasını da dahil eder. Kant'a göre eğer metafizik de duyulur dünyanın bilimi olacaksa, sentetik a priori yargılardan kurulmalıdır. Metafizik, bu yargılardan kurulmadığı takdirde bilgi değerinden söz etmek mümkün değildir(Kant,1995:2-par.38).

Asıl sorun metafiziğin yargılarının sentetik a priori olduğunu kanıtlamak olduğundan bu sorun çerçevesinde bu yargıları değerlendirmek gerekir. Metafizik yargılar –metafiziğin tanımı gereği- deneysel yargılar olamayacağından, bu yargıların sentetik a posteriori olmaları imkansızdır. Diğer taraftan metafiziğin yargılarının analitik a priori de olması mümkün değildir çünkü, Kant'a göre; “[Metafiziğin] işi, yalnızca kendimiz için şeylere ilişkin olarak a priori ürettiğimiz kavramları ayırtmak ve bu yolla çözümsel açıklamalarını vermek değildir” (Kant,1993:B18). Aksine metafizik, güvenilir bir bilgi olma iddiasındaysa a priori bilgimizi genişletmeli yani sentetik a priori yargılara ulaşmalıdır. “Böylece metafizik en azından ereğine göre arı a priori bireşimli [sentetik] yargılardan oluşur” (Kant,1993:B18).

Doğa bilimi, Kant felsefesinde, insan aklındaki zorunlu formlardan dolayı zorunlu ve kesin olmaktadır. Kant felsefesinde deney, öznenin sahip olduğu duyarlık ve anlama yetisi gibi yetiler aracılığıyla kurulan bir yapı olduğundan, ve bu yetiler a priori formları (mekan-zaman) ve kavramları (kategoriler) barındırdığından, deney bilgisi zorunludur.

“Böylece, bütün görüşleri kendi yasaları altında toplayan, bunu yapmakla da en başta deneyi (biçimi bakımından) a priori olarak meydana getiren anlama yetisi, doğanın genel düzeninin kaynağıdır. Bu düzen sayesinde ancak deneyle bilinebilecek her şey, zorunlu olarak onun yasaları altına girer” (Kant,1995:par.116-117).

Bu nedenle Kant felsefesinde, öznenin bilgi formlarından bağımsız deney nesnesi ve deneyim olmadığı için, bilgide, sadece deneyin etkili olması gibi bir durum da söz konusu değildir. Kant'ın bilgi felsefesinde sadece doğa biliminin değil, matematiğin de deneyle ilişkili olmasının nedeni, bilginin sadece duyulur dünya içerisinde olanaklı olabilmesidir. Bu olanağın koşulu ise deney nesnesi ve bilgisi olabilecek her şeyin, mekan ve zaman içerisinde olma zorunluluğuna dayanmaktadır.

“...matematik bilginin yargıları görüselidir. Matematiğin yapısına ilişkin böyle bir gözlem, bize hemen onun olanağının ilk ve en üst koşuluna geçmemizi sağlar; yani tüm kavramlarını somut olarak ama yine de a priori serilmeyebilmesi ya da –alışılacağı gibi söylenirse- kurabilmesi için, onun temelinde herhangi bir saf görüş bulunmalı[dır]” (Kant,1995:par.49-50).

Kant'a göre, matematik ve doğa biliminin nesnelere, dış gerçeklikte var olan fiziksel şeyler değil, mekan ve zamanın sınırları içerisinde var olan ideal nesnelere. Bu anlamda Kant için, matematik ve doğa biliminin bilgisi, idealdir. Matematiğin, nesnelere mekan ve zamanda olduğunu bilmemizin nedeni, geometrinin temelinde

saf mekan görüsü, aritmetiğin temelinde de saf zaman görüsünün bulunmasıdır (Kant, 1995: par.53). Bu demektir ki matematik, mekan ve zamanın içerisinde yer almak zorundadır ve bu zorunluluğu yerine getirdiği sürece deneyle ilişkili olacaktır. Geometri ve aritmetik, mekan ve zaman tasarımı aracılığıyla oluşabilmektedirler. Kant felsefesinde, matematiği sentetik ve a priori yapan şey bu sınırlardır (Kant,1995:par.53-54). Böylece Kant'a göre, bir şeyin sadece deneyleenebilmesi için değil, zorunlu ve genel olması için de a priori mekan ve zaman sınırları içinde olması gerekir.

Kant felsefesinde matematiğin mekan ve zaman sınırları içerisinde olması, matematiğin, duyarlık temelinde oluşmasına neden olur (Kant,1995:par.54). Geometri mekan, aritmetik de zaman saf görüsüne dayanır. Geometri ve aritmetiğin sınırı mekan ve zaman olunca nesnelere de mekan ve zamanda ortaya çıkan “görünümler” olacaktır. Bu nedenle Kant'ta matematik, kavramsallığın dışına çıkıp duyuşal nesnelere ilişkili olduğu için, sentetik olmaktadır. Kant için, sentetik olanın deneyde olmasının nedeni, sentetik yargıların, yüklemine özneye bağılı olmadığı, öznenin dışına çıktığı yargıları vermeleridir. Kant'a göre yüklemine özneye bağılı olduğu yargılar ise analitik yargılardır. Bu yargılarda yüklem, öznenin dışına çıkmadığı için, bu yargılar, bilginizi genişleten yargılar değildir. Kant'a göre doğa bilimi ve matematiğin önermeleri sentetik olduğu için genişletici, apriori olduğu için de kesindirler.

Kant felsefesinde, bilginin nesnesi fenomendir. Fenomen, duyarlılığın saf a priori formları olan zaman ve mekan içinde biçim kazanan ve duyuşal görü adını alan çoklunun, kategorilerle işlenmesi sonucunda oluşur. Anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategoriler, mekan ve zaman içerisinde biçim kazanmış olan duyuşal görüyü kendi kavramları altında toplayarak oluşturduğu için fenomen, duyarlık ve anlama yetisi işbirliğinin ürünüdür.

“Herhangi bir nesne konusunda, onun olanaklı deneyine girenlerden fazla bir şey öğreneceğimizi ummak; ya da olanaklı bir deneyin nesnesi saymadığımız herhangi bir şeyin, kendi başına nasıl bir yapısı olduğu konusunda en ufak bir bilginizin olduğunu ileri sürmek saçma olur. Çünkü zaman, uzay ve anlama yetisinin bütün kavramlarının hatta duyulur dünyada deneysel görüden veya algıdan çıkan kavramların, (...) deneyi olanaklı kılmaktan başka bir kullanılışı olmadığına ve hatta olamayacağına göre” (Kant,1995:par.163).

Böylece düşünme yetisinin anlama yetisi olarak çalışan yanı, a priori olan kategorileri duyuşal olan görümlere uyguladığı için bilgiyi elde edebilmiştir. Bu bilgi de sentetik a

priori bilgidir. Ancak Kant'a göre düşünme yetisinin diğer kullanımı olan akıl, duyarlılıkla dolayısıyla duyusal görü ile bağlantısız çalıştığında sentetik a priori bilginin imkanı da ortadan kalkar. “Böylece bütün eleştirinin sonucu olan şu önerme ‘bütün apriori ilkeleriyle akıl¹, bize olanaklı deneyin nesnelere öte, bunlarda da deneyde bilinebilecek olandan öte bir şeyi hiçbir zaman öğretmez,’ ayakta kalır” (Kant, 1995: par.182).

Kant’ın sentetik a priori bilgiye örnek olarak verdiği matematik ve doğa bilimleri de duyarlıktan bağımsız çalıştıklarında sentetik olma özelliklerini kaybederek analitik olacaklardır. Çünkü akıl, duyarlılık yetisinden bağımsız çalışmaya kalkıştığında kendi kavramlarının dışına çıkamayacağından sentetik olma özelliğini kaybedecektir. Bu nedenle Kant, düşünme yetisinin aşmaması gereken sınırı şu şekilde ifade eder: “[B]ir yandan deney bilgisini, dünyadan başka bileceğim bir şey kalmayacak şekilde yaymama[k], diğer yandan deneyin ötesine gitmeme[k] ve kendi başına şeyler olarak deneyin dışında şeyler konusunda yargıda bulunmama[k]” (Kant, 1995:par. 174).

Kant düşünme yetisinin deneyle olan bağıyı koparmaması sonucu elde edilen sentetik olma özelliğini bilim için vazgeçilmez görür. Çünkü aksi takdirde yargılar analitik a priori olacak, dolayısıyla bilgimizi genişletemeyecektir. Dolayısıyla bu belirleme bir bilim olma iddiasında olduğundan metafizik için de geçerlidir. Çünkü metafiziğin yargıları sentetik olmazsa metafizik, olabilir deneyde temellenen bir bilim değil, kavram çözümlemesine dayanan bir alan olacaktır. Bu yüzden metafizik, bilim olmak kaygısını taşıdığı sürece, kavramın dışına çıkarak bilgiyi genişleten sentetik yargılarla çalışmalıdır.

Diğer bilimlerde olduğu gibi metafizikte de sentetik a priori yargıların olanaklı olması için düşünme yetisinin anlama yetisi olarak çalışması yani, duyarlılığın sağladığı görüşleri a priori kavramlar olan kategorilerin altına yerleştirerek çalışması gerekir. Ancak Kant, eleştirisinin sonucunda, metafiziğin, yapısı gereği duyarlılık ile anlama yetisinin birlikte çalıştığı bir alan olamadığı sonucuna ulaşır. Çünkü metafizik tanımı gereği deney-üstü alanla ilgilenmekte dolayısıyla görüsel karşılıkları olmayan idelere ilişkin bilgi sunma

¹ Kant’ın alıntıda geçen metni, henüz “akıl” ile “anlama yetisi”ni tam olarak ayırt etmediği dönemde yazmış olabileceği iddiası için Bkz. (Smith,1984:478-479)

iddiasında bulunmaktadır. Kant'a göre metafiziğin tanımı gereği duyarlıktan bağımsız çalışması, bu alanda tek bir sentetik a priori önerme bulunamamasının nedenidir.

“Metafizik, (...) hiçbir sentetik önermenin apriori geçerli olduğunu kanıtlanamamıştır; dolayısıyla da bu çözümlenemeyen hiçbir şey düzene girmemiş, hiçbir şey başaramamış ve ileriye götürülmemiştir; ve bunca gürültüden patırtıdan sonra bilim, Aristoteles'in zamanında bulunduğu yerde bulunuyor; ama bununla ilgili hazırlıklar, tartışmasız, her zamankinden daha iyi yapılmıştır, yeter ki sentetik bilgiye götüren ipucu bulunsun” (Kant,1995:par.194-195).

Kant, bilgiyi sentetik a priori olarak tanımladığından, içerisinde hiçbir sentetik a priori önerme barındırmayan metafiziğin bir bilim olamayacağı sonucuna varmıştır. Ancak metafizik güvenilir bir bilgi alanı olmasa da insan aklının doğası gereği işleyişinin bir sonucu olarak varlığını sürdürecektir.

“Bu şekilde, bütün eleştirinin sonucu olan şu önerme ‘bütün apriori ilkeleriyle akıl, bize olanaklı deneyin nesnelere öte, bunlarda da deneyde bilinebilecek olandan öte bir şeyi hiçbir zaman öğretmez’ önermesi ayakta kalır; ne var ki bu sınırlama, aklın bizi deneyin nesnel sınıra kadar, (...) götürmesini engellemez. Bununla biz kendi başına şey konusunda hiçbir şey öğrenmiş olmuyoruz; ancak aklın, olanaklı, deneyim alanında en yüksek amaçlara yönelmiş kendi kullanımına ilişkin bir şey öğreniriz” (Kant, 1995:par.182-183).

Kant'a göre insan düşündüğü sürece metafizik kendini gösterecektir. Bu nedenle yapılması gereken, düşünme yetisinin bilgiyi ve metafiziği veren çalışmaları birbirinden ayrılmalı, metafiziğin bilgi değeri olmadığı kabul edilmeli ve bilgi ile metafiziğin dünyasını birbirinden ayrılmalıdır. Kant'a göre, bu ayırım yapılmadığı sürece her bilme çabası kolayca metafiziğe dönüşebilecektir.

Kant'ın -yukarıda kısaca değindiğimiz- bilgi anlayışını ve bilginin oluşumunda öznenin kurucu rolünü anlayabilmek için, Transsendental düşüncenin ayrıntılı bir dökümü olan Transsendental Öğeler Öğretisi'nin incelenmesi gerekmektedir. Transsendental Öğeler Öğretisi genel hatlarıyla verildikten sonra bilginin oluşumunda etkili olan yetiler incelenecek ve bu yetilere sahip bir varlık olan öznenin, deneyin nesnesini (görsel karşılığı) ve bilgiyi nasıl inşa ettiği ortaya konulabilecektir.

BÖLÜM 2: TRANSENĐENTAL ÖĞELER ÖĞRETİSİ

Kant'ın Transsendental Öğeler Öğretisi; Transsendental Estetik ve Transsendental Mantık bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kant, duyarlık yetisinin a priori formları olan mekan ve zamanı incelemeye tabi tutarak, nesne ve bilginin oluşumundaki rollerini belirlemektedir.

İkinci bölüm olan Transsendental Mantık'ı ise Kant, Transsendental Analitik ve Transsendental Diyalektik bölümlerine ayırır. Transsendental Analitik bölümünde Anlama Yetisinin işleyişi, duyarlık yetisi ile ilişkisi, Kategoriler ve Fenomen-Noumen ayrımı konu edilirken, ikinci bölüm olan Transsendental Diyalektik'te aklın diyalektik kullanımını incelemeye tabi tutulur.

Kant, Transsendental Öğeler Öğretisi'nde, bilginin oluşum sürecini ve sınırlarını belirlerken, aklın deneyden bağımsız olarak neyi bilebileceği sorusuna, dolayısıyla metafiziğin güvenilir bir bilgi alanı olup olmadığına da cevap aramaktadır.

2.1. Transsendental Estetik

Kant, “Nesneler ile olmaktan çok a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen” tüm bilgiyi Transsendental olarak adlandırmaktadır. Böyle bir kavramlar dizgesi ise Transsendental Felsefe'dir (Kant,1993:A11-12 B25). Kant, Transsendental Öğeler Öğretisi'ne, Transsendental Felsefe'nin temel kavramlarının tanımlandığı Transsendental Estetik bölümüyle başlar. Ancak bu temel kavramların tanımlarına geçmeden önce Kant'ın “estetik” kavramını hangi anlamda kullandığının aydınlatılması gerekir.

Kavramı etimolojik olarak incelediğimizde aisthesis; “algılama, duyma, hissetme” (Peters,2004:20), “duyularla algılama” (Liddell ve Scott, 2002:23) anlamına gelmektedir. Kant, estetik kavramını Baumgarten'in ona eklediği güzellik ve sanat ile ilgili çağrışımından kopararak, Antik Yunan'daki kullanımına geri götürmüştür (Hünler,2005:35). “[B]u adlandırmayı beğeni eleştirisi için kullanmaktan vazgeçecek ve gerçek bilim olan duyarlık öğretisi için alıkoyacağız” (Kant,1993:A21 B36 Dipnot). Ancak Kant, Yargı Gücünün Eleştirisi adlı eserinde beğeni yargısı ile estetik yargıyı Baumgarten'in kullandığı gibi eşanlamlı kullanmaktan kaçınmayacaktır: “Estetik yargı

yetisi olarak beğeni yetisinin araştırılması...” (Kant, 2006:16). “Beğeni yargısı estetikdir” (Kant, 2006:53).

Kant’ın a priori duyarlığın tüm ilkelerinin bilimi olarak adlandırdığı Transsendental Estetik, Transsendental Mantık ile karşıtlık içindedir. Transsendental Mantık, saf düşünce ilkelerini kapsarken, Transsendental Estetik, a priori duyarlığın tüm ilkelerini kapsar. Bu bilim, a priori bilgi ilkeleri olarak iki saf görü formu olan mekan ve zaman’ın “transsendental açıklama”¹ larını içerir. Kant’ın zaman ve mekanın duyarlığın a priori formları olduğuna ilişkin görüşleri, eleştiri öncesi döneme dayanır. Eleştiri öncesi dönemin son eseri olan “Duyulur Dünya ve Düşünülür Dünyanın Form ve İlkeleri Hakkında” adlı çalışması bir çok bakımdan eleştiri dönemini incelemektedir. Bu eserde Kant, duyulur olanla düşünülür olan arasında bir ayırım ortaya koymakta ve bu ayırımı iki temel yeti ile karşılamaktadır: duyarlık ve anlama yetisi (Kant,1992c:384). Duyarlık ve anlama yetisi, kendi a priori formlarına sahip olan ve birbirine indirgenemez yetilerdir. Bu belirleme ile Kant, aynı zamanda görü ve kavramın da birbirine indirgenemeyeceğine dair ilk ipuçlarını verir. Kant’ın bu görüşü eleştiri döneminde de değişmeyecektir.

Kant, Transsendental Estetik’e görü, duyarlık ve anlama yetisi gibi kavramlarının tanımlarını vererek başlar:

“Bir bilgi nesnelere hangi kipte ve hangi araç yoluyla ilişkili olursa olsun, onlarla dolaysızca ilişkisini sağlayan ve tüm düşüncenin araç olarak göz önünde tuttuğu şey sezgi [Görü]dir. Ama sezgi ancak nesnelere bize veriliyor oldukları sürece yer alır; ve bu da yine, en azından biz insanlar için, ancak nesnenin anı [Zihni] belli bir yolda etkilemesiyle olanaklıdır. Nesnelere bizi etkilemiş kipi yoluyla tasarımları alma yetisine (alıcılık) duyarlık denir. Öyleyse duyarlık aracılığıyla nesnelere bize verilirler ve yalnızca o bize sezgileri [görülerini] sağlar; anlık [Anlama Yetisi] yoluyla ise düşünülürler ve kavramlar ondan doğar” (Kant,1993:A19 B33).

Kant’a göre, Transsendental Estetik, bilginin oluşumunda etkin rol oynayan anlama yetisine veri sağlayan duyarlığın a priori formlarını içerir. Duyarlık, her tür deneysel bilginin a priori olanağı olduğundan, düşünce duyarlıkla mutlaka ilişkili olmalıdır. “[T]üm düşünce doğrudan ya da dolaylı, belli irasallar aracılığıyla, en sonunda sezgilerle [görülerle] ve dolayısıyla bizim durumumuzda duyarlıkla ilişkili olmalıdır,

¹“Açıklama ile bir kavrama ait olanın duru tasarımını anlıyorum” (Kant: 1993:A23 B38). “Bir aşkınsal açıklama ile bir kavramın başka bir bireşimli a priori bilgilerin olanağının anlaşılabilmesini sağlayan bir ilke olarak açıklanmasını anlıyorum” (Kant:1993:A25 B41).

çünkü bize başka hiçbir yolda bir nesne verilemez” (Kant,1993:A19-B33). Anlama yetisini çalıştıracak malzemeyi vermesi açısından, duyarlığın anlama yetisine önceliği olmak zorundadır. Ancak, bilgi için her ikisinin de birlikte çalışması zorunludur. Çünkü; “Duyarlık olmaksızın bize hiçbir nesne verilemez ve anlık olmaksızın hiçbiri düşünülemez. İçeriksiz düşünceler boş, ve kavramlar olmaksızın sezgiler [görüler] kördürler” (Kant,1993:A51 B75). Bu iki yeti ancak, Kant’ın yaptığı gibi bir epistemolojik çözümleme nedeniyle birbirinden ayrı incelenebilirler. Aksi takdirde bu iki yetinin birbirine indirgenmeleri ya da tek tek ele alınmaları mümkün değildir.

Duyarlık, mekan ve zamanda verilenleri alımlama yetisidir. Bu nedenle mekan ve zaman duyuşal görümlere sahip olmamızın yani nesnelere bize verilmesinin koşuludur. Kendinde-şeylerin duyarlığı etkilemesi sonucu oluşan şey görünüşdür. Görünüş, kendinde-şey’in tasarımıdır, kendinde-şey ise bizim için her zaman bilinemez olarak kalacaktır. Çünkü bizim için bilinebilir olan, mekan-zaman formları sayesinde belirlenmiş olmalıdır. Görünüş, düzensiz bir çokluktur. Görünüş, duyarlık yetisinin a priori formları olan zaman ve mekan sayesinde biçim kazandığında ise duyuşal görü adını alır. Duyuşal görü, bilginin ilk unsurudur.

“Bize nesne olarak verilecek her şeyin görünüşünde verilmesi gerekir. Ama bütün görünüş sadece duyuşal aracılığıyla oluşur; anlama yetisi görmez, yalnızca düşünür. [D]uyular bize hiçbir zaman ve hiçbir durumda kendi başına şeylerin bilgisini sağlamaz, sadece onların görünüşlerini bilgimize sunar. Ama bu görünüşler sadece duyuşallığın [duyarlığın] tasarımları olduğundan, ‘içinde buldukları uzamla birlikte bütün cisimler, bizdeki tasarımlardan başka bir şey sayılmamalıdır ve düşüncelerimizden başka hiçbir yerde yoktur” (Kant, 1995: par. 62).

Bu noktada “saf görü” ve “duyuşal görü” ayrımına değinmek gerekir. Kant, sık sık mekan ve zamanın saf görüler olduğunu belirtmektedir. Mekan ve zaman, duyarlık yetisinin a priori formları olan saf görülerdir. Bilginin ilk unsuru olan duyuşal görü ise saf görüler olan mekan ve zaman sayesinde biçim kazanmaktadır.

Mekan ve zamanın, öznenin duyarlık yetisinin a priori formu olarak tanımlanması, onları özneye bağlar çünkü mekan ve zaman öznenin bilme olanağıyla ortaya çıkarlar. Böylece mekan ve zaman, duyuşal görünüşün formunu oluşturan koşullar olarak, her tür nesneden ve dolayısıyla nesnenin bilgisinden önce özneye a priori olarak bulunurlar. Bu nedenle zaman ve mekanın özneye dışında bir varlıkları yoktur.

“[T]üm sezgimiz [görümüz] görüngünün [görünüşün] tasarımından başka bir şey değildir, öyle ki sezdiğimiz şeyler, kendilerinde onları sezdiğimiz gibi değildirler, ne de ilişkileri kendilerinde bize göründükleri gibi olmuştur; ve kendi öznenizi ya da giderek yalnızca genelde duyuların öznel doğasını ortadan kaldıracak olursak, uzay ve zamandaki nesnelere tüm doğaları, tüm ilişkileri, daha doğrusu uzay ve zamanın kendileri yiteceklerdir. Görüngüler [görünüşler]olarak onlar kendilerinde değil ama yalnızca bizde varolabilirler. Nesnelere kendilerinde ve duyarlığımızın tüm bu alıcılığından yalıtılmış olarak doğalarının ne olduğu bizim için bütünüyle bilinemez olarak kalır. Onları algılama kipimizden başka hiçbir şeyi bilemeyiz; bu kip bize özgüdür, ve her varlık için zorunlu olmasa da, hiç kuşkusuz her insanda bulunması zorunludur. Ve işimiz salt onulardır. (...) Çünkü her durumda yalnızca kendi sezgi [görü] kipimizin, e.d. duyarlığımızın tam bilgisine ulaşabiliriz, ve bu ise her zaman ancak kökensel olarak özneye bağlı olan uzay ve zaman koşulları altında olanaklıdır” (Kant,1993:A42 B59-60).

2.1.1. Mekan ve Zaman

Kant’a göre mekan, bize dışsal bir yolda nesne olarak sunulacak her şey açısından reel, ama aynı zamanda duyarlığımızın doğasına gönderme olmaksızın ele alındığında ideal’dir. Öyleyse tüm olanaklı deneyim açısından mekan, empirik olgusalığa sahipken, tüm olanaklı deneyimin olanağının koşulunu uzaklaştırır uzaklaştırmaz, bir başka deyişle onu kendinde şeylerin temelinde yatan bir şey olarak gördüğümüzde ise hiçbir şeydir. Kant bunu “mekanın transsendental idealliği” olarak tanımlar (Kant,1993:A28 B44).

Aynı şekilde zamanın yalnızca görünüşler açısından nesnel geçerliliği vardır. Ancak bize özgü olan tasarım kipi uzaklaştırıldığında ya da kendinde şeyler söz konusu olduğunda, zaman reel değildir. Zaman, yalnızca bizim insansal duyarlığımız söz konusu olduğunda reeldir, kendinde, yani öznenin dışında hiçbir şeydir. “Zamanın empirik olgusalığı”, nesnenin zaman koşulu olmaksızın deneyimlenememesine dayanır. Zamanın transsendental idealliği ise, deneyimin olanağının koşulu uzaklaştırıldığında, yani öznenin dışında zamanın hiçbir şey ifade etmeyecek olmasına dayanır (Kant,1993:A35-36 B52-53).

O halde Kant’a göre zaman ve mekan ideal varlıklardır. Zaman ve mekanın ideal varlıklar olması, insanın duyarlık yetisinde a priori bulunmasından kaynaklanmaktadır. Zaman ve mekan insan bilgisinin genel ve zorunlu kavrayış biçimleridir, duyularla kavranan gerçekliğin kavranma koşullarıdır, dolayısıyla sadece biz insanlar için bir gerçekliktir. Ancak tüm deneyin olanağının koşulu uzaklaştırılır uzaklaştırılmaz, zaman ve mekan hiçbir anlam ifade etmez ki bu da onların transsendental idealliğidir.

Kant'a göre mekan dış duyunun formu, zaman ise iç duyunun formudur. Ancak burada bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. Zaman, aynı zamanda dış duyu alanına da uzanmak zorundadır çünkü, mekan içinde olup biten her şey, zaman sayesinde birbirlerine bağlanabilmektedirler. Böylece dış duyu da meydana gelen her şey zaman içinde anlam kazanmaktadır. Zamana tabi olmayan bir mekansal belirlenim mümkün değildir. Bu nedenle mekan yalnızca dış duyunun formu iken, zaman hem iç hem dış duyunun formudur.

Deleuze'e göre bu yaklaşım Saf Aklın Eleştirisi'ndeki ilk büyük Kantçı tersine çevirmedir. Antik Yunan'dan beri zaman harekete tabi iken, artık Kant'la birlikte hareket zamana tabi olmuştur. "Zaman, artık, ölçtüğü harekete bağıntılanmış değildir, fakat hareket, kendisinin koşulu olan zamana bağıntılanmıştır" (Deleuze,1995:25). Zaman, sadece iç duyunun değil aynı zamanda dış duyunun da a priori biçimsel koşuludur. Bu nedenle aslında tüm tasarımlarımız zamana tabi olduklarından, içsel durumumuza aittirler. Dolayısıyla tüm tasarımlarımız zamanın biçimsel koşulu altındadırlar. Kant'a göre mekan ve zaman, duysal koşullara bağlı olmadığı gibi, duysal koşulların imkanını sunar. Ancak zaman ve mekan sayesinde deneyim nesnesi olan duysal görüyü elde edebiliriz.

"Bir nesnenin tasarım yetisi [duyarlık] üzerindeki etkisi, o nesne tarafından etkilenmekte olduğumuz sürece, duyumdur. Kendini duyum yoluyla nesne ile ilişkilendiren sezgiye görgül [duysal görü] denir. Görgül bir sezginin [empirik görü] belirlenmemiş nesnesine ise görüngü [görünüş] denir" (Kant,1993:A 20 B34).

Görünüş o halde, kendinde-şey'in duyarlık yetisine etkisi sonucu oluşan ancak zaman ve mekan formları ile henüz biçim kazanmamış tasarımdır. Kant, görünüşte duyuma karşılık düşeni "görünüşün özdeği", görünüş çoklusunu belli ilişkiler içinde düzenlenebilir kılma ise "görünüşün biçimi" olarak adlandırır (Kant,1993:A20 B34). Kant'a göre görünüşün özdeği bize yalnızca a posteriori veriliyor olsa da, biçimi zihinde a priori bulunmalı ve tüm duyumlardan ayrı olarak irdelenebilir olmalıdır. Çünkü, duyumların düzenlenmelerini ve belli bir biçime koyulabilmelerinin olanağı yine duyum olamaz. Bu nedenle, zaman ve mekan, duyarlığımızın a priori formlarıdır.

Kant'a göre mekan, dış deneyimlerden türetilen empirik bir kavram değildir. Çünkü belli duyumların birbirinin dışında veya ayrı yerlerde olarak da tasarlanabilmeleri

için, mekan tasarımı zemin olarak bulunuyor olmalıdır. Buna göre mekan tasarımı, deneyimden türetilmediği gibi, dış deneyimin kendisi de ancak mekan sayesinde olanaklıdır.

Mekan, tüm dış duyunun temelinde yatan zorunlu bir a priori tasarımıdır. Çünkü mekanda hiçbir nesnenin olmadığı kolayca düşünülse de hiçbir zaman bir mekanın olmadığı düşünülemez. O halde mekan, görünümlere bağımlı bir belirlenim değil, onların olanağının koşuludur. Görünümlerin temelinde yatan a priori bir tasarımıdır.

Kant'a göre mekan bir saf görüdür, çünkü ilk olarak salt bir mekan tasarlayabiliriz, ve birçok mekandan söz edildiği zaman bundan yalnızca bir ve aynı mekanın bölümlerini anlarız. Dahası bu bölümler, her şeyi kapsayan tek bir mekanı bir bakıma onun bileşenleriymiş gibi önceleyemez, tersine ancak onda düşünülebilirler. Mekan özsel olarak birdir, ondaki çoklu ve dolayısıyla genel mekan kavramı, yalnızca sınırlamalar üzerine dayanır. Bu yüzden tek bir a priori görüşü, tüm mekan kavramlarının temelinde yatar. Dolayısıyla bütün geometrik ilkeler, ancak saf mekan görüşünden a priori türetilirler. Kant'a göre tüm geometrik ilkelerin kesinliği bu a priori kaynağa dayanır. Çünkü eğer, mekan tasarımı a posteriori kazanılan bir kavram olarak genel dış deneyimden türetiliyor olsaydı, o zaman matematiksel belirlemenin ilk ilkeleri, algılardan başka bir şey olamazdı. Böylece algının tüm olumsuzluğunu da taşırlar ve göreliliği bir evrenselliğe sahip olurlardı.

Kant, mekanın a priori bir görüşü olmasına ilişkin olarak onun verili sonsuz bir büyüklük olarak tasarımılanmasını delil gösterir. Mekandan başka hiçbir kavram sonsuz bir tasarımlar çokluğunu kapsıyormuş gibi düşünülemediğinden, mekan a priori görüşü olmalıdır. Kant'a göre, mekan a priori bir görüşü olmasaydı, ilişkilerin hiçbir kavramından onların sonsuzluğu ilkesi de çıkarılamazdı.

Kant'a göre geometri, mekanın özelliklerini sentetik a priori olarak belirleyen bir bilimdir. Geometrinin sunduğu bu bilgilerin a priori olanağı ise, onun duyarlılığın a priori formu olan mekan görüşüne dayanmasında yatar. Kant'a göre, geometrinin sentetik a priori olmasının olanağını ise şu açıklama mümkün kılar:

“Şimdi, nesnelerin kendilerini önceleyen ve kavramlarının a priori belirlenmelerini sağlayan bir dış sezgi [görüşü] anda [zihinde] nasıl bulunabilir? Açığıdır ki, sezginin [görüşünün] öznede onun nesneler tarafından etkilenmesini ve bu yolla onların

dolaysız tasarımlarını, e.d. sezgilerini [görülerini] edinmesini sağlayan biçimsel doğası olarak ve dolayısıyla yalnızca genelde dış duyunun biçimi olarak yerini almasından başka türlü olamaz” (Kant,1993:A25 B41).

Mekanın duyarlığın a priori bir formu olduğu açıklaması oldukça ekonomik bir açıklamadır. Çünkü bu açıklama ile Kant, öznenin alıcılığını, nesnelere tarafından nasıl etkilendiğini, tüm görünüşlerin biçiminin zihinde tüm algılardan önce ya da a priori nasıl verildiğini, içinde tüm nesnelere belirlenmeleri gereken saf bir görüş olarak bu nesnelere ilişkilerinin ilkelerini deneyimden önce nasıl kapsayabildiğini anlatmayı olanaklı kılmıştır.

Kant’a göre, duyarlığın diğer a priori formu olan zaman da herhangi bir deneyimden türetilmiş, empirik bir kavram değildir. Çünkü, eğer zaman tasarımının kendisi temelde a priori yatıyor olmasaydı, ne eş zamanlılığın ne de ardışıklığın kendileri algıda bulunabilirdi. Ancak zaman tasarımı sayesinde şeylerin bir ve aynı zamanda (eşzamanlı) ya da değişik zamanlarda (ardışık) olduklarını düşünebiliriz. Kant, zamanın a priori verili olduğu iddiasını, görünüşleri zamandan bütünüyle uzaklaştırabilsek bile, görünüşler açısından zamanın kendisini ortadan kaldıramamamıza dayandırmaktadır.

Kant’a göre, zaman ilişkilerini ilgilendiren tanıtılmalı ilkelerin olanağında zamanın a priori zorunluğunu görmek mümkündür. “Değişik zamanlar eş zamanlı değil ama ardışiktır” (Kant,1993:A31 B47) gibi ilkeler deneyimden çıkarılmış olamazlar çünkü; “Sıradan algı öyle olduğunu öğretir, ama öyle olmasının zorunlu olduğunu öğretmez” (Kant,1993:A31 B47). Bu nedenle deneyime dayanan önermeler mutlak evrensellik iddiasında bulunamazlar. Bu ilkeler ise, deneyimleri olanaklı kılan kurallardır, bize deneyimler yoluyla değil, deneyimlere ilişkin olarak öğretirler.

Kant’a göre, zaman kavramı evrensel bir kavramdan da türetilmiş olamaz. Örneğin; “Değişik zamanlar eşzamanlı olamazlar” (Kant,1993:A32 B47) önermesi sentetik olduğundan yalnızca kavramlardan doğamaz. Bu nedenle zaman duyusallığımızın a priori bir formu olmak durumundadır.

Kant’a göre zamanın sonsuzluğu, tüm belirli zaman büyüklüklerinin ancak temelde yatan tek bir zamanın sınırlanışları yoluyla olanaklı olmalarından ötesini anlatmaz. Bu nedenle kökensel bir tasarım olarak zaman, sınırsız olarak verili olmalıdır. Bir nesnenin bölümlerinin kendileri ve her bir büyüklüğü yalnızca sınırlama yoluyla belirli olarak

tasarımlanabilecekleri için, bütün tasarım kavramlar yoluyla verilemez, çünkü bunlar yalnızca bölümsel tasarımlar kapsar, tersine bu kavramlar için a priori görüşü temelde yatıyor olmalıdır.

Kant'a göre değişim ve hareket yalnızca zaman tasarımı yoluyla ve zamanda olanaklıdır. Eğer zaman a priori bir görüşü olmasaydı, ne olursa olsun hiçbir kavram değişimin olanağını örneğin; bir ve aynı şeyin bir ve aynı yerde varlığını ve yokluğunu kavranabilir kılamazdı. Öyleyse zaman kavramının bu tanımı, hareket öğretisinde kapsanan bir çok sentetik a priori bilginin olanağını da açıklamaktadır.

Zaman şeylere nesnel belirlenim olarak bağlı bir düzen de değildir. Eğer öyle olsaydı, nesnelere onların koşulları olarak önceleyemez ve sentetik önermeler yoluyla a priori bilinemezdi. Zamanın nesnelere, koşulu olarak öncelemesi ve sentetik önermeler yoluyla a priori bilinmesi için, zamanın bizde biricik öznel koşul olarak olması gerekir. Ancak böyle olması durumunda bu iç görüşü biçimi, nesnelere önce ve a priori tasarımlanabilir.

O halde mekan, tüm dış görünüşlerin saf biçimi olarak, yalnızca dış görünüşlerin a priori koşulu olmakla sınırlıdır. Zaman da tüm görünüşlerin a priori koşuludur, çünkü tüm tasarımlar, kendilerinde zihinsel belirlenimler olarak iç duruma aittir. Bu iç durum, iç görünüşün biçimsel koşulu altında durduğu ve böylece zamana ait olduğu için, zaman genel olarak tüm görünüşlerin bir a priori koşulu olmak zorundadır. Dahası zaman, iç görünüşlerin (ağrı gibi) dolaysız koşulu, ve tam bu yolla o denli de dış görünüşlerin dolaylı koşuludur.

“Tıpkı a priori Tüm dış görüngüler [görünümler]¹ uzaydadırlar ve uzay ilişkilerine göre a priori belirlidirler diyebildiğim gibi, iç duyunun ilkesinden çıkarak bütünüyle genel bir yolda diyebilirim ki, Genel olarak tüm görüngüler [görünümler], e.d. duyuların tüm nesnelere zamandadırlar ve zorunlu olarak zaman ilişkileri içinde dururlar” (Kant, 1993:A34 B51).

Kant'a göre zaman, duyuşal görünüşün öznel koşulundan soyutlanacak olursa hiçbir şeydir, ve zaman, kendinde nesnelere -görümüz ile ilişkisi dışında- ne kalıcı ne de ilintili olarak yüklenemez. Zamanın yalnızca görünüşler açısından nesnel geçerliği vardır. Çünkü görünüşler duyularımızın nesnesi olarak aldığımız şeylerdir. Zaman

¹Kant sık sık “görünümler” (Alm:Erscheinung, İng: appearance) kavramını duyuşal görünüşün içeriği ve fenomen anlamında kullandığına dair açıklama ve “nesne” kavramını da (Alm: Gegenstand) zaman zaman “kendinde-şey”e karşılık olarak kullandığına dair açıklama için Bkz. (Copleston,1996:60-61)

öyleyse bizim insansal görümüzün öznel bir koşuludur ve kendinde, öznenin dışında hiçbir şeydir. Ancak tüm görünüşler açısından ve dolayısıyla o denli de deneyimde karşılaşılabildiğimiz tüm şeyler açısından, zorunlu olarak nesnelir.

Bunlar zamanın, duyularımıza sunulabilecek tüm nesnelere açısından nesnel geçerliğini göstermektedir. Kant'a göre görümüz her zaman duyusal olduğundan, bize hiçbir zaman deneyimde zaman koşulu altında durmayan bir nesne verilemez. Ancak Kant'a göre zamanın nesnel geçerliği onun, duyusal görümüzün biçimine bakılmaksızın bir koşul ya da özellik olarak şeylere mutlak olarak bağlı olduğu anlamına gelmez. Çünkü kendinde şey'lere ait olan özellikler bize duyular tarafından verilemezler ki, bu açıklama, -daha önce belirttiğimiz gibi- zamanın transsendental idealliği'nin açıklamasıdır.

Kant'a göre Transsendental Estetik, sadece zaman ve mekan öğelerini kapsamalıdır. Çünkü bu iki öğenin birleştiği "hareket" kavramı bile empirik bir unsur, hareket edebilir bir şeyin algısını ön gerektirmektedir. Ancak mekanda -kendinde düşünüldüğünde- devinebilir hiçbir şey yoktur. Kant, aynı şekilde "değişim" kavramını da Transsendental Estetik'in a priori verileri arasında saymaz. Çünkü zamanın kendisi değil ama zamanda olan bir şey değişmektedir. Öyleyse "değişim" kavramı için, herhangi bir dış varlığın ve belirlenimlerinin ardışıklığının algısı ve dolayısıyla deneyim gerekmektedir. Dolayısıyla ne "hareket" ne de "değişim", zaman ve mekan gibi Transsendental Estetiğin öğeleri arasında yer alamazlar.

"Zaman ve uzay buna göre iki bilgi kaynağıdır ki çeşitli birleşimli [sentetik] bilgiler bunlardan a priori türetilebilirler. Özellikle arı matematik uzayın ve ilişkilerinin bilgileri açısından parlak bir örnek sunar. Zaman ve uzay, birlikte alındıklarında, tüm duyusal sezginin [duyusal görünüm]arı biçimleridirler ve böylece a priori birleşimli önermeleri [sentetik a priori önermeleri] olanaklı kılarlar" (Kant,1993:A38-39 B55-56).

Saf Matematiğin yargılarının sentetik a priori olduğunu belirten Kant, bir geometri problemini kavradığımızda aslında genel ve zorunlu bir bilgiyi de kavramış olacağımızı ileri sürmektedir. Kant, bir geometrik şekli çizerken, duyusal algıya verilmeyen fakat bütün mekana bağlı algıların temelinde önceden bulunan -yani a priori olan- bir mekan algısına dayandığımızı iddia eder.

"[S]alt kavramlardan birleşimli [sentetik] bilgi değil, ama ancak çözümsel [analitik]bilgi elde edilebilir. Örneğin şu önermeyi ele alın: İki doğru çizgi yoluyla bir uzay çevrelenemez ve dolayısıyla onlarla herhangi bir şekil olanaklı değildir; ve bunu doğru çizginin ve iki sayısının kavramlarından türetmeye çalışın. Ya da Üç

doğru çizgiyle bir Şekil olanaklıdır önermesini alın ve aynı Şekli yapmayı yalnızca bu kavramlarla deneyin. Tüm uđraŐınız boşa çıkacak ve sezgiye [görüye] başvurmak zorunda kaldığınızı göreceksiniz, tıpkı geometride de her zaman yapıldığı gibi. Öyleyse kendinize sezgide [görüde] bir nesne vermeniz gerekir; ama bu ne tür bir sezgidir, bir arı a priori sezgi [saf a priori görü] mi, yoksa görgül bir sezgi [duyusal görü] mi? Eğer ikincisi ise, bundan hiçbir zaman evrensel olarak geçerli bir önerme doğamaz, kaldı ki belgitli bir önerme doğsun; çünkü deneyim hiçbir zaman böyle bir Şey veremez. Öyleyse kendinize sezgide [görüde] a priori bir nesne vermeli ve bireşimli nermelerinizi [sentetik nermelerimizi] bunun üzerine kurmalısınız” (Kant,1993:A47-48 B 65).

Bu alıntıdan da anlaŐılacađı üzere Kant, zaman ve mekanın öznede bulunan a priori formlar olmasını, sentetik a priori yargılar sunan geometri ve aritmetik gibi bilimlerin evrensel ve zorunlu bilgiler ortaya koyabilmemesinin sebebi olarak gösterir. Bu nedenle mekan ve benzer olarak zaman, görümüzün a priori formu olmasaydı, dış nesnelere üzerine -a priori veya sentetik- hiçbir Şey oluŐturamazdı. Bu nedenle zaman ve mekan, tüm i ve dış deneyimin zorunlu koşulları olarak, tüm duyusal görümüzün öznel koşullarıdır ve buna göre onlarla ilişki içinde tüm nesnelere yalnızca görünüŐlerdir. Ancak görünüşlere ilişkin pek çok Şey söylenebilirken, görünüşlerin temelinde yatan ve bizim için her zaman bilinemez olarak kalacak kendinde-Şey'lere ilişkin hiçbir Şey söylenemez.

2.2. Transsendental Mantık

Kant'a göre, mantıkçıları köŐeye sıkıŐtıracaađı sanılan soru: “Doğruluk nedir?”¹ (Kant,1993:A58 B82) sorusudur. Doğruluk, bilginin nesnesi ile örtüşmesi anlamına gelir. Ancak Kant'a göre sorun, bilginin evrensel ve güvenilir ölçütünün ne olduğudur. Bir bilgi mantıksal biçimi ile bütünüyle uyumlu yani kendi kendisi ile çeliŐmiyor olsa da, yine de nesne ile örtüŐmeyebilir. Öyleyse doğruluğun mantıksal ölçütü, bir bilginin evrensel ve biçimsel anlama yetisi ve akıl yasaları ile bađdaŐmasıdır. Ancak Kant'a göre bu, doğruluğun yalnızca biçimsel koşuludur. Çünkü mantık daha öteye gidemez, biçimi değil içeriği ilgilendiren yanlış hiçbir Şekilde ortaya çıkaramaz.

Kant, duyarlılık kurallarının bilimi olarak adlandırdığı estetik'i, anlama yetisi kuralları bilimi olan mantık'tan ayırır ve mantığı da iki bakımdan ele alır; genel anlama yetisi kullanımının mantığı ve tikel anlama yetisi kullanımının mantığı. Genel anlama yetisi

¹ Bu ifade, metnin Türkçe evirisinde “Gerçeklik nedir?” Şeklinde evrilmiŐtir. Ancak, metnin İngilizce evirilerinde “What is truth?” (Kant:1958:97),(Kant,2005:197) Şeklinde karŐılanan bu ifadeyi biz 15.sayfanın 2.dipnotundaki açıklamamıza dayanarak “Doğruluk nedir?” biçiminde çevirmeyi uygun gördük. (E.P.K.)

kullanımının mantığı, onlarsız hiçbir anlama yetisi kullanımının yer alamayacağı, mutlak olarak zorunlu düşünce kurallarını kapsar. Bu nedenle de anlama yetisini kendilerine yönelebileceği nesnelere çeşitliliğine bakmaksızın ele alır. Tikel anlama yetisi kullanımının mantığı ise belli bir nesne türü üzerine doğru olarak düşünme kurallarını kapsar. Genel anlama yetisi kullanımının mantığını ögesel-mantık olarak adlandıran Kant, tikel anlama yetisi kullanımının mantığını da bilimin organonu olarak adlandırır.

Kant, genel anlama yetisi kullanımının mantığını da Transsendental Mantık ve Uygulamalı Mantık olmak üzere ikiye ayırır. Transsendental Mantık, anlama yetisinin uygulanışının bütün empirik koşullarını soyutladığımız mantıktır. Bu nedenle Transsendental Mantığın işi yalnızca a priori ilkelerdir ve anlama yetisinin ve aklın kanonudur. Genel mantık, bize ruhbilimin öğrettiği öznel empirik koşullar altında anlama yetisi kullanımına yöneldiği zaman ise uygulamalı mantık adını alır. Bu nedenle uygulamalı mantığın empirik ilkeleri vardır.

Kant'a göre yalnızca genel mantığın Transsendental Mantık bölümü bir bilimdir. Çünkü hiçbir empirik ilkesi olmayan Transsendental Mantık, tanıtlamalı bir öğretiler ve ondaki her şey bütünüyle a priori kesin olmalıdır. Buna karşın Uygulamalı Mantık, anlama yetisinin kullanım kurallarının bir tasarımı olsa da, öznenin bu kullanımı engelleyen ya da kolaylaştırabilen empirik koşullarından bağımsız değildir. Kant, Transsendental Mantığın Uygulamalı Mantık ile ilişkisini, Saf Ahlak'ın Erdemler Öğretisi ile ilişkisine benzetir. Erdemler Öğretisi yasaları, duyguların, eğilimlerin, tutkuların etkisi altında irdeler ve uygulamalı mantık gibi empirik ve ruhbilimsel ilkelere ihtiyaç duyar. Bu nedenle ne Erdemler Öğretisi ne de Uygulamalı Mantık gerçek bir tanıtlamalı bilim veremez. Genel mantık, ayırım gözetmeksizin empirik ve saf akıl bilgileri ile ilgilenirken, "Transsendental mantık yalnızca anlama yetisi ve aklın yasalarının a priori nesnelere ilişkili olmaları ölçüsünde ilgilenir" (Kant, 1993:A57 B82).

2.2.1. Transsendental Analitik

Transsendental Mantık, Transsendental Analitik ve Transsendental Diyalektik bölümlerinden oluşur. Transsendental Analitik kategorilerin işleyişine, Transsendental Diyalektik idelerin işleyişine ilişkindir. Kant, Transsendental Analitiğin görevini,

kategoriler ve duyarlık arasındaki ilişkinin kurulması ve kategorilerin görülmeye uygulanması olarak belirler.

“Buna göre, genel olarak nesnelerin kavramları a priori koşullar olarak tüm deneyim bilgisinin temelinde yatarlar. Bu yüzden a priori kavramlar olarak kategorilerin nesnel geçerlikleri deneyimin (düşüncenin biçimine göre) yalnızca onlar yoluyla olanaklı olmasına dayanır. Çünkü deneyim nesnelere ile zorunlu olarak ve a priori bağlantılıdır, çünkü herhangi bir deneyim nesnesi genel olarak ancak onlar aracılığıyla düşünülebilir” (Kant,1993:A93 B126).

2.2.1.1. Kategoriler

Kant’a göre bilgi duyarlık ile anlama Yetisinin işbirliğinden doğar. Duyarlık aracılığıyla nesnelere bize verilir, anlama Yetisi ile bu nesnelere üzerine düşünülür. Duyarlık yetisini Transsendental Estetik bölümünde inceleyen Kant, anlama Yetisini de Transsendental Analitik bölümünde inceler.

Kant’a göre bir düşünme yetisi olan anlama Yetisinin tüm edimleri yargılara indirgenebilir. Çünkü, “Düşünme kavramlar yoluyla bilgidir” (Kant, 1993:A69 B94). “Düşünmek tasarımları bir bilinçte birleştirmektir. (...) Tasarımların bir bilinçte birleştirilmesi ise yargıdır.” (Kant,1995:par.88) Kant’a göre görüden başka hiçbir tasarım dolaysızca nesne ile bağıntılı değildir. Bir kavram nesne ya da başka bir kavram ile ancak dolaylı olarak bağıntılı olabilir. Yargı bu nedenle nesnenin dolaylı bilgisi, tasarımın da tasarımıdır (Kant,1993:A68 B93). Her yargıda da bir çok tasarım için geçerli olan bir kavram vardır. Örneğin “Tüm cisimler bölünebilirler” (Kant,1993:A69 B94) önermesinde “bölünebilir” kavramı hem bir çok başka kavram ile bağıntılıdır hem de burada özellikle cisim kavramı ile bağıntılıdır. Böylece nesnelere “bölünebilirlik” kavramı yoluyla dolaylı olarak tasarımılanır. Bu nedenle bütün yargılar tasarımlarımız arasındaki birlik işlevleridir. Çünkü bir çok başka tasarımları kapsayan daha yüksek bir tasarım nesnenin bilgisi için kullanılır. Böylece pek çok olanaklı bilgi tek bir bilgide bir araya getirilir.

Kant’a göre düşünme kavramlar yoluyla bilgidir. Bir başka deyişle, düşünme kavramlar aracılığıyla tanımadır. Kavram ise olanaklı bir yargının yüklemidir. Yargıda bulunmak değişik tasarımları tek bir bilgi oluşturmak için kavramlar aracılığıyla birleştirmektir. Tasarımlar, yargıda kavramlar aracılığıyla birleştirilirler. Bu nedenle eğer yargılardaki

birlik işlevleri bütünüyle sergilenebilirse, anlama yetisinin işlevleri de sergilenebilir (Kant, 1993:A69 B94). Bir başka deyişle anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategorileri belirleyebilmek için, olanaklı mantıksal yargı tiplerinin tablosunu irdelemek yeterlidir.

Buna göre Kant, anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategorileri dört grupta toplar: Nicelik kategorisi; Birlik, çokluk ve bütünlük, Nitelik kategorisi; gerçeklik, olumlama ve sınırlama, Bağlantı Kategorisi; Töz, neden-sonuç, karşılıklı bağıllık, Kiplik kategorisi; olanak, varlık ve yokluk'tur.

“Bu anlayın [anlama yetisinin] kendi içinde a priori kapsadığı tüm kökensel arı birleşim [sentez] kavramlarının listesidir ve salt bunlar nedeniyledir ki anlak bir arı anlaktır; çünkü ancak onlar yoluyla sezginin [görü] çoklusundaki herhangi bir şeyi anlayabilir, eş deyişle, bir sezgi [görü] nesnesini düşünebilir. Bu bölümlenme 'sistematik' olarak ortak bir ilkedен, eş deyişle, yargı yetisinden (ki düşünme yetisi ile aynı şeydir) üretilmiştir, arı kavramlar ardında şansa bağılı bir arayıştan 'rapsodik' olarak değil” (Kant,1993:A 80-81 B106).

Kant için nesne, zaman ve mekan formları ile belirlenen tasarımsal nesne olduğundan, nesne zaman ve mekan formları ile öncelikle nicelik açısından belirlenmiştir. Ancak nesne, nicelik yüklemine alan değil, bizim için nicelik kavramı içinde oluşan sentezdir. Diğer kategoriler gibi nicelik kategorisi de karşılaştırma ve soyutlama ile nesnelere çıkardığımız bir kavram değil, anlama yetisinin saf a priori kavramıdır. Anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategoriler sayesinde nesne, özne için inşa edilmektedir. Kant'a göre nesne ancak zaman ve mekan kategorisi aracılığıyla belirlendiğinde özne için bilginin konusu olabilmektedir. Bu nedenle nicelik kategorisi, öznenin anlama yetisinin duyarlık aracılığıyla oluşan görüyü işleminin bir formudur. Böylece nesne ölçülebilir ve sayılabilir bir özellik kazanmaktadır. Bu nedenle sayı, “[G]enel olarak türdeş bir sezginin [görünün] çokluğunun birleşiminin [sentezinin] birliğinden başka bir şey değildir, ve sezginin ayrımsanmasında zamanın kendisini üretmem yoluyla ortaya çıkar” (Kant,1993:A143 B182).

Nicelik kategorisi görünüşleri birlik, çokluk ve bütünlük içine alarak özne için bütünlük olarak sunar. Kant'a göre görünüşler kendiliğinden farklılık ve benzerlik özelliklerine sahip değildirler, tam tersine görünüşler birlik, çokluk ve bütünlük kategorileri içinde düşünüldüğünde benzerlik ve farklılık özelliği kazanırlar. Kant'a göre benzerlik ve

farklılık görünümlerden soyutladığımız kavramlar değildir. Tersine nicelik kategorisi aracılığıyla görünümler bu özellikleri kazanmaktadırlar.

Nitelik kategorisi gerçeklik, olumsuzlama ve sınırlamadan oluşur. Nicelik kategorisi aracılığıyla görünümler özne için bir bütünlük kazanırken, nitelik kategorisi aracılığıyla özellik kazanmaktadır. Bu kategori sayesinde nesnelerin sahip olduğu özellikler belirlenmektedir. Bir özelliğin bir nesnede olup bir başka nesnede olmaması gerçeklik ve olumsuzlama sayesinde gerçekleşmektedir. Çünkü gerçeklik, bir özelliğin bir nesnede olması iken, olumsuzlama bir özelliğin bir nesnede olmamasını ifade etmektedir. “Görgül sezgide [duyusal görüde] duyuma karşılık düşen şey olgusalıktır [gerçekliktir]¹ (realitas phaenomenon); yokluğa karşılık düşen ise olumsuzlama = 0 dır” (Kant,1993:A 168).

Kant, gerçeklik ve olumsuzlamayı gerçekliğin derecesine bağlar. Buna göre her duyumun ya da görünüşteki her gerçekliğin, ne denli küçük olursa olsun, her zaman daha da küçültülebilecek bir derecesi, bir büyüklüğü vardır. Kant’a göre gerçeklik ve olumsuzlama arasında, olanaklı gerçekliklerin ve olanaklı daha küçük algıların, sürekli bağlanmaları mevcuttur.

“Böylece, her duyumun, ve dolayısıyla görüngüdeki [görünüştaki] her olgusalığın [gerçekliğin], ne denli küçük olursa olsun, bir derecesi, e.d. bir yeğin büyüklüğü vardır ki, her zaman daha da küçültülebilir. Ve olgusalılık [gerçeklik] ve olumsuzlama arasında olanaklı olgusalıkların [gerçekliklerin] ve olanaklı daha küçük algıların sürekli bir bağlantısı vardır. Her rengin, örneğin kırmızının bir derecesi vardır ki, ne denli küçük olursa olsun, hiçbir zaman en küçük değildir; ve ısı, ağırlık momenti vb. için de aynı şey geçerlidir” (Kant,1993:A169 B211).

Nicelik ve nitelik kategorileri, duyarlılığın formları olan mekan ve zaman aracılığıyla oluşan görünüşün, nicelikçe kapsamını ve nitelikçe içeriğini belirleyerek, nesne ve nesnenin bilgisinin oluşumunda rol oynamaktadırlar. Böylece görünüş, nicelik ve nitelik açısından özne için belirlenmiş olmaktadır.

Kant’ın deneyin analogileri adını verdiği bağıntı kategorisi ise nesneler arasındaki ilişkilerin konumuyla ilgilidir. Mekan ve zaman içerisinde yer alan görünümlerin birbiri karşısındaki konumları bu kategori aracılığıyla belirlenmektedir. Böylece nicelik

¹Yukarıdaki alıntının İngilizce çevirisi şöyledir: “Now what corresponds in empirical intuition to sensation is reality (realitas phaenomenon); what corresponds to its absence is negation=0 ” (Kant,1958:203) Bu nedenle “reality” kavramının karşılığı olarak “olgusalılık” kavramını değil, “gerçeklik” kavramını kullanmayı uygun gördük. (E.P.K.)

kategorilerince kapsamı, nitelik kategorilerince içeriği belirlenen görünümlerin birbiri karşısındaki konumları süreklilik, ardışıklık, ve aynı anda birlikte olma'yı içeren bağıntı kategorisince belirlenmektedir.

“Zamanın üç kipi süreklilik, ardışıklık ve eşzamanlılıktır. Öyleyse görüngülerin [görünümlerin] tüm zamansal ilişkilerinin üç kuralı olacaktır ki, her bir görüngünün dışvarlığı tüm zamanın birliği açısından bu kurallara göre belirlenebilir –kurallar ki tüm deneyimden önce gelir ve hiç kuşkusuz onu olanaklı kılarlar” (Kant,1993:A176 B219).

Kant'a göre anlama yetisi süreklilik, ardışıklık ve aynı anda birlikte olma ile görünümlerin ilişkilerine işleyiş kazandırmaktadır. Diğer kategoriler gibi, bu kategoriler de nesnenin kendisinde bulunan özellikler değil, öznenin nesneyi onlar aracılığıyla kurduğu özelliklerdir. Bir başka deyişle bağıntı kategorisi ile görünümlerin kazandığı işleyiş, görünümün kendisinden gelmemekte aksine bu işleyiş sayesinde görünüm bizim için bir nesne olma özelliği kazanmaktadır.

Kant'a göre süreklilik, zamanın birliği ve değişimdeki süreklilik kavramının zorunlu koşuludur. Çünkü zaman içinde olup biten bütün değişiklikler değişmeyen bir şeyi gerektirmektedir. Bu kategori sayesinde doğa ve bilgisi, değişmezliğe dayanılarak olanaklı olmaktadır.

“Şimdi, zaman kendinde algılanamaz; öyleyse görüngülerdeki [görünümlerdeki] bu kalıcı yan tüm zaman belirleniminin dayanağıdır, ve buna göre ayrıca algıların tüm birleşimli birliğinin [sentetik birliğinin], e.d. deneyimin olanağının da koşuludur” (Kant,1993:A183 B226).

Kant'a göre bağıntı kategorisinin diğer bir ilkesi olan ardışıklık da nedensellik kategorisi ile elde edilir.

“Görüngülerin [görünümlerin] birbirlerini izlediklerini, e.d. şeylerin belli bir zamanda karşıtı önceki zamanda yer almış bir durumda olduğunu algıladım. Öyleyse zamanda aslında iki algıyı bağlamaktayım. (...) bu neden-etki ilişkisinin kavramıdır ki, bunlardan birincisi, ikincisini zamanda sonuç olarak belirler” (Kant,1993:A189 B233-234).

Kant'a göre nedensellik öznenin sahip olduğu anlama yetisinin nesnelere uyguladığı bir düzendir. Doğa yasaları nedensellik kategorisi aracılığıyla birbirine bağlanan neden ve sonuç ilişkisi sonucunda oluşur. Bu nedenle doğa yasaları doğada zaten var olan düzeni değil, öznenin anlama yetisinin nedensellik kategorisi aracılığıyla kurduğu düzenin yasalarıdır. Başka bir deyişle doğa yasaları anlama yetisinin yasalarıdır. Kant'ta nedensellik, öznenin nesneyi ve nesneye ilişkin bilgiyi kurmak için anlama yetisinin

duyusal görü çoklusuna uyguladığı kavramlardan biridir. Kant böylece görünüşlerin düzenli bir biçimde birbiri ardına gelmesini ve neden-sonuç ilişkisi içinde birbirine etkide bulunmasını nedensellik kategorisi ile olanaklı kılar.

“Öyleyse ancak görüngülerin [görünümlerin] ardışıklığını ve dolayısıyla tüm başkalaşımı nedensellik yasası altına almamız yoluyla ki deneyimin kendisi, e.d. görüngülerin görgül bilgisi [görünümlerin empirik bilgisi] olanaklı olmaktadır; ve dolayısıyla görüngülerin kendileri, deneyimin nesnelere olarak, ancak yasa ile uyum içinde olanaklıdır” (Kant,1993:A189 B234).

Ancak iki şeyin birbirini neden sonuç olarak izlemesinin söz konusu olduğu ardışıklıktan farklı olarak “aynı anda varolma”da, nedenlerden birinin, diğerine önceliği söz konusu değildir.

“Ama burada giderilmesi gereken bir bulanıklık doğar. Görüngüler [görünümler] arasındaki nedensel bağlantı önermesi bizim formülümüzde bunların dizgesel ardışıklığına sınırlanmışken, uygulamada ise görüngülerin bir arada bulunmalarına da uyabilir, ve neden ve etki eşzamanlı olabilir. Örneğin hava serinken oda sıcak olabilir. Eğer nedenini arayacak olursam, sıcak bir sobayı bulabilirim. Şimdi, neden olarak soba etkisi olarak odanın sıcaklığı ile eşzamanlıdır; öyleyse burada neden ve etki arasında zamana göre hiçbir dizisel ardışıklık yoktur; tersine, bunlar eşzamanlıdır, ve gene de yasa geçerlidir” (Kant,1993:A202-203 B247-248).

Kant’a göre bağıntı kategorileri hem görünüşlerin bağlayıcı ve düzenleyici kavramları hem de doğanın da düzenleyici yasalarıdır. Kategoriler, doğayı düzenli bir birlik olarak görmemizi ve bu düzenliliğin yasalarını bulmamızı sağlarlar. Özne böylece anlama yetisinin saf kavramları olan kategoriler aracılığıyla doğayı kendisi için düzenli bir birlik haline getiren varlıktır. Doğa yasaları ise öznenin yetileri aracılığıyla kurduğu düzenin kurallarıdır.

“Böylece doğa, dediğimiz düzen ve yasallığı görüngülere [görünümlere] kendimiz getiririz ya da anlarımızın [zihinlerimizin] doğası onları kökensel olarak oraya yerleştirmiş olmasaydı, onları görüngülerde hiçbir zaman bulamazdık” (Kant,1993:A125).

Kant’ın anlama yetisinin nesneyi düşünme tarzları olarak tanımladığı dördüncü kategori olan kiplik kategorisi ise olanak, gerçek (ya da var olma-var olmama) ve zorunluluk kavramlarından oluşur.

“Yine tam bu nedenle kiplik ilkeleri görgül kullanımları içindeki olanak, edimsellik ve zorunluluk kavramlarının açıklanmasından öte bir şey değildirler; ve böylelikle aynı zamanda tüm kategorileri yalnızca görgül kullanıma sınırlar ve aşkınsal kullanımlara izin ve onay vermez” (Kant,1993:A 219 B266-267).

Kant'a göre deney kategorilerin görümlere uygulanması sonucu oluşur. Kiplik kategorisi de, anlama yetisinin deney nesnesi ile ilişkiye girme biçimleri olduklarından, deney bu üç düşünme tarzı ile ifade edilir. Olanak kategorisi şeylerin kavramının deneyimin biçimsel koşulları ile bağdaşması anlamına gelir. "Şeylerin olanağının konutu öyleyse şeylerin kavramının genel olarak bir deneyimin biçimsel koşulları ile bağdaşmasını gerektirir" (Kant,1993:A 220). Kant'a göre olanak kategorisi sayesinde doğada bir şeyin olanaklı olup olmadığı, olanaklı ise koşullarının ne olduğu belirlenmektedir.

Kant'a göre nesnenin görüsel bir karşılığının olması, gerçek olmasının ve dolayısıyla bilinebilmesinin koşuludur. Deney ve nesne kavramları, anlama yetisinin sentezleri olduğu için, deneyin gerçekliği de duyarlık ile değil, anlama yetisi ile elde edilir. Bu nedenle deneyin gerçekliğini veren anlama yetisinin saf kavramı olan gerçeklik kategorisidir. Nesne görüsel karşılığın anlama yetisinin saf kavramları altına konulması sayesinde olduğundan, bu işlem yapılmadan önce nesnenin ne olduğunu bilmeye çalışmak boş bir çaba olacaktır. "Eğer deneyimden başlamıyorsak, ya da görüngülerin [görünümlerin] görgül bağlantı yasanına göre ilerlemiyorsak, o zaman herhangi bir şeyin varoluşuna ilişkin tahminimiz ya da arayışımız boş bir gösteriden başka bir şey olmayacaktır" (Kant,1993:A226 B274).

Kant'a göre deney ve bilgisi görü çoklusunun anlama yetisinin kategorilerinin altına alınmasıyla oluştuğu için zorunludur. Kiplik kategorisinin üçüncü kavramı olan zorunluluk, deney ve bilgisinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. "Olan her şey varsayımsal olarak zorunludur ilkesi dünyadaki başkalaşımı bir yasanın, e.d. zorunlu varoluşun bir kuralının altına alır ki, bu olmaksızın doğa hiçbir zaman söz konusu olamazdı" (Kant,1993:A228 B280). Kant'a göre kategoriler, anlama yetisinin saf kavramları oldukları için ve deney görü çoklusunun bu saf kavramlar altına alınmasıyla oluştuğu için deney ve dolayısıyla deney aracılığıyla edinilen bilgi de zorunlu olmaktadır.

Kant'a göre Transsendental Dedüksiyon, olanaklı yargı olan küçük öncülün verili öncül olan büyük öncülden çıkarılmasıdır. Kant'a göre kategoriler, duyarlık görülerine uygulandıklarında akıl çıkarımının (dedüksiyon) meşru kullanımı oluşur ve bu kullanım duyulur dünya ve bilgisini verir. Ancak kategorilerin duyarlığın görülerine değil, akıl kavramları olan idelere uygulanması durumunda ortaya bilgi değil, metafizik çıkacaktır.

Kant'a göre transsendental dedüksiyonda kategoriler, düşünmenin transsendental işleyişinin sadece bir bölümünü oluşturur. Transsendental dedüksiyonun diğer bölümünü kategorilerin a priori koşulu olan Transsendental Ben (Transsendental Özne) oluşturur.

“Değişmeksizin kalıcı olan Ben (arı tamalgı) [saf apperception] tüm tasarımlarımızın bağlaşığını oluşturur, ama ancak bunların bilincinde olmamız olanaklı olduğu sürece; ve tüm bilinç her şeyi kapsayan bir arı tamalgıya aittir, tıpkı tüm duyuşal sezginin [duyuşal görünün] de tasarım olarak arı bir sezgiye [saf bir görüye], eş değişle zamana ait olması gibi” (Kant, 1993:A 123-124).

Kant'a göre kategorilerin bağlayıp birleştirmesi anlama yetisinin kendiliğinden (spontaneity) etkinliğinin sonucudur. Ben bilinci ise, özneye tasarımı yaptıran güçtür. Ben bilinci aynı zamanda bütün öznelerin ortak bilinci olduğundan Transsendental Ben'dir. Kant'a göre özne “bilinçli algılaması” (apperception)¹ sırasında kendi bilincine varmaktadır. Bilinçli algılama, algılayanın kendini idrak etmesi, kendini algılamadır. Bir başka değişle bilinçli algılama, algılanan nesne karşısına bu algılamayı yapan özne olduğunun bilincine varmaktır. Bu nedenle Kant'a göre: “Bu tamalgı [bilinçli algılama, apperception] ilkesi, bütün bir insan bilgisindeki en yüksek ilkedir” (Kant,1993:B 135).

Bilinçli algılama, anlama yetisinin duyarlıktan gelen görü çoklusunu kategoriler altına yerleştirmesi esnasında gerçekleşmektedir. Özne, etkinliği pasif ve alıcı olan duyarlığın sağladığı görü çoklusunu anlama yetisinin a priori kavramları olan kategorilerin altına yerleştirdiğinde bilinçli algılama gerçekleşmektedir. Bir başka değişle özne, anlama yetisini etkin bir biçimde kullandığında bu eylemleri yapan varlık olduğunun bilincine varmaktadır. Böylece özne nesneyi ve bilgiyi kurmakta ve bütün bu eylemleri yapan varlık olduğunun bilincine varmaktadır.

“Anlak [anlama yetisi], genel olarak konuşursak, bilgi yetisidir. Bu bilgi verili tasarımların bir nesne ile belirli bağıntılarından oluşur. Nesne ise kavramında verili bir sezginin [görünün -burada duyuşal görünün-] çoklusunun birleştirilmiş olduğu kendiliktir. Şimdi, tüm tasarımların tüm birleşmesi bireşimlerinde [sentez] bilincin birliğini gerektirir. Bu yüzden ancak bilincin birliğidir ki tasarımların bir nesne ile bağıntılarını, böylece nesnel geçerliklerini ve buna göre bilgiler olmalarını sağlar

¹ Kant'ın sık sık kullandığı Apperzeption (Ing.Apperception) kavramı, Prolegomena'nın Türkçe çevirisinde “Bilinçli algılama”, Saf Aklın Eleştirisi'nin kullandığımız Türkçe çevirisinde “Tamalgı” olarak çevrilmiştir. Biz “Apperzeption” kavramı için “bilinçli algılama” karşılığını kullanmayı uygun gördük. Ancak kavrama vurgu yapmak ve “algı” ile karışmasını önlemek için (Çünkü “Algı görgül [empirik] bilinçtir” (Kant,1993:A166 B207).) kavramın İngilizce karşılığı olan Apperception'u parantez içinde belirtmeyi uygun gördük. (E.P.K.)

ve öyleyse anlağın [anlama yetisinin] olanağının kendisi onun üzerine dayanır” (Kant,1993:B137).

Kant’a göre düşünce, kavramlar yoluyla bilgidir (Kant,1993:B94) ve tasarımları bir bilinçte birleştirmektir, tasarımları bir bilinçte birleştirmek yargıda bulunmaktır (Kant,1995: par.88) ve yargı, görünün saf anlama yetisi kavramları olan kategorilerin altına sokulmasıdır (Kant,1995:par.82). Bu nedenle görü çokluğunu bir araya getiren ve onları anlama yetisinin kavramları olan kategoriler altına koyan özne, düşünen öznedir. Bilgi, görevi sadece görülemek olan duyarlık, görevi düşünmek olan anlama yetisi ile birlikte çalıştığında oluşur. Bu nedenle görü çoklusunu, kategorilerin altına yerleştirerek kavramın oluşmasını sağlayan, anlama yetisi sahibi, düşünen öznedir.

Kant, anlama yetisinin saf kavramları olarak tanımladığı kategorileri, Aristoteles’in yaptığı gibi nesneye değil, öznenin anlama yetisine yerleştirerek nesne ve bilginin oluşumunda öznenin kurucu rolünü vurgulamaktadır. Kant’ın öznesi alımlayan, pasif bir özne değil, sahip olduğu yetilerle dış dünyayı ve bilgisini kuran, tasarlayan öznedir. Böylece nesne ve bilgi öznenin sahip olduğu yetiler ölçüsünde şekillenen tasarımlar olurlar. Özne, -kendinde şey olarak- nesnenin ne olduğu konusunda bilgi sahibi olamazken, kendi tasarımı olan nesne hakkında söz sahibi olabilir. Doğa yasaları da anlama yetisi sahibi öznenin nesneye yüklediklerinin, yine özne tarafından bulunup çıkarılmasıdır. Bu nedenle doğa, dediğimiz düzen ve yasallığı görünüşlere kendimiz getiririz. Bir başka değişle zihinlerimizizin doğası bu düzen ve yasallığı görünüşlere yerleştirmiş olmasaydı, onları hiçbir zaman bulamazdık (Kant,1993:A125).

2.2.1.2. Fenomen-Noumen Ayrımı

Kant’a göre dış dünya ve bilgi öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla kurduğu tasarımlardır. Özne, sahip olduğu duyarlık yetisi aracılığıyla –kendisi için her zaman bilinmez olarak kalacak olan- kendinde-şey’in tasarımına yani görünüşlere ulaşır. Kant’ın bilgi teorisinde kendinde-şey’in duyarlık yetisine etkisi bilginin deneyle başladığıının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kendinde-şey’in tasarımı olan görünüş bu haliyle henüz biçim kazanmamış dağınık bir çokludur ve bilginin konusu değildir. Duyarlığın a priori formları olan mekan ve zaman aracılığıyla biçim kazanan görünüş, bilginin ilk unsuru olan duyuşal görü adını alır. Kant’ın bilgi teorisinde zaman ve mekan formları ile biçim kazanmamış hiçbir şey bilginin konusu olamaz. Duyuşal

görünün anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategoriler altına alınması ile fenomen oluşur. Fenomen, kendi başına var olan dış gerçekliğin değil, insanın aklıyla kurduğu tasarımsal gerçekliğin nesnesidir. Fenomen, öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla kurduğu tasarımdır ve özne için bilginin sınırlarını çizer. Özne ne fonomenin arkasındaki kendinde-şey'i ne de noumen'i bilebilir. Kendinde-şey ve noumen öznenin düşünebildiği fakat bilgi iddiasında bulunamadığı alanlardır.

Bu nedenle Kant'ın bilgi teorisinde nesne ve bilgi, öznenin kendi a priori koşulları ile kurulan tasarımlardır. Öznenin sahip olduğu a priori formlar, her türlü objektif bilginin, sübjektif olanaklarını ifade ederler. Kant felsefesinde öznenin nesne ve bilgiyi sahip olduğu a priori koşullarla kurması, özneye yüklenen kurucu rolün göstergeleridir. Burada önemli olan nesne ve bilginin öznenin yetileri aracılığıyla kurulması ve öznenin bu etkinliği aracılığıyla kurduğu nesnenin gerçekte ne olduğunun her zaman bilinmez olarak kalmasıdır.

Fenomen, öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla kurduğu bir tasarım olarak özne için bilgi alanının sınırlarını da çizer. Özne, kendi tasarımı olan fenomenin arkasındaki gerçekliği bilginin konusu yapamaz. Çünkü Kant felsefesinde bir şeyin bilginin konusu olması için zaman ve mekan formları ile biçim kazanması gerekir. Fenomenin arkasındaki gerçeklik diyebileceğimiz kendinde-şey ise, ancak duyarlılığın formları ile biçim kazandığında bizim için bilgi konusu olur. Böylece fenomen öznenin bir tasarımı olarak, özne için bilgi alanının da sınırlarını çizer. Ancak fenomenin öznenin bir tasarımı olduğunu kabul etmek, bu tasarımın arkasında yatan gerçekliğin de düşünülmesini beraberinde getirir. Kendinde-şey bu nedenle öznenin düşünebildiği ancak bilgi iddiasında bulunamadığı bir şey olarak kalır.

Kant felsefesinde bilinebilen nesne fenomendir. “Görüngüler [görüngüler], kategorilerin birliğine göre nesnelere olarak düşünüldükleri sürece, fenomen olarak adlandırılırlar” (Kant,1993:A249 B305). Ancak bir de görülenemediği için bilinmeyen ama düşünülebilen nesne, noumen vardır. “Ama yalnızca anlağın [anlama yetisinin] nesnelere olan ve böyle olarak gene de bir sezgiye [görüye], ama duyusal olmayan bir sezgiye verilebilen şeyleri varsayarsam, bu tür şeyler noumenler olarak adlandırılabilir” (Kant,1993:A249 B305). Gerçek nesne olan noumen, bilinemediği için bilginin konusu değil, metafiziğin konusudur.

Kant'ın bilgi teorisinde fenomen ancak kategorilerin çalışması sonucunda deneylenebilir. Çünkü ancak kategoriler sayesinde dağınık olan görü çoklusuna bir bütünlük verilmesi mümkün olmaktadır. Bu nedenle görü, ancak anlama yetisinin kategorileri altına alındığında fenomen ve bilgisinden söz etmek mümkün olabilir.

“Demek ki material olarak bakıldığında doğa, deneyin bütün nesnelere ilişkin tümüdür. Bizim de burada ilgilendiğimiz sadece budur; çünkü onsuz hiçbir zaman bir deneyin nesnesi olamayacak şeyler, yapılarına göre bilinecekse, bizi, anlamları hiçbir zaman (olanaklı bir deneyin herhangi bir örneğinde) somut olarak verilemeyecek kavramlara gitmeye zorlayacaktır. Bu şeylerin yapıları hakkında biz, yalnızca kavramlar kuracaktık, gerçeklikleri konusunda ise –yani gerçek nesnelere ilgili midirler, yoksa sırf düşünme nesnelere midirler? konusunda- hiçbir karar verilemeyecekti” (Kant, 1995:46 par:74).

Kant'a göre bir şey ancak bu koşullar altında bilgi alanımız içine girebilir. Özne için bilginin sınırını, doğruluğu deneyle sınanabilen fenomenler dünyası çizer. Bu alanın dışında kalan yani deneyin konusu olmayan, görüsel karşılığı bulunmayan ise bilgi alanının dışında kalan metafizik alanıdır. Kant'a göre deney ancak görünümlerin kavramlarla işlenmesi demek olan sentetik birlik içerisinde mümkün olur. Anlama yetisinin saf a priori kavramları olan kategoriler, görünümlere birlik vererek sentetik birliği oluştururlar.

“Deney, duyusalığa [duyarlılığa] ait olan görülerden ve yalnız anlama yetisinin işi olan yargılardan oluşur. (...) Demek ki deney yargısı, bir yargıdaki duyusal görünümün ve bunun mantıksal bağlantılılığının (bu bağlantılılık karşılaştırmayla genel hale getirildikten sonra) üstüne, sentetik yargının zorunlu ve böylece de genel geçer olmasını belirleyen bir şey eklenmelidir; bu da (...) görülerin sentetik birliğinin kavramıdır; bu sentetik birlik ise, ancak yargıların belirli bir mantıksal işleviyle sunulabilir” (Kant, 1995:par:88).

Kant'a göre sentetik birlik, saf bilinçli algılamamanın (transcendental apperception) birliğinin sonucu olarak oluşur. Saf bilinçli algılamamanın birliği ise bütün sentezi a priori olarak önceleyen “ben bilinci”dir. “Ben bilinci” sayesinde özne yetileri sayesinde kurduğu tasarımsal dünya ve bilgisini bir birlik içinde tutar. “Ben bilinci” bu nedenle bütün yetileri a priori olarak öncelemek zorundadır. Kant'a göre sentetik birliği veren “ben bilinci” olmasaydı, görülerin düzenlenmemiş çokluğu içinde kalırdık. Bu nedenle “ ‘Düşünüyorum’, bütün tasarımlara eşlik edebiliyor olmalıdır; yoksa bende hiçbir biçimde düşünülemez bir şey tasarlanıyor olacaktır, ki tasarımın ya olanaksız ya da en azından benim için bir hiç olduğunu söylemeye varır” (Kant,1993:B131-132).

“Şimdi sentetik birliği bulunmayan bir çok çeşitlilik görülenebilir fakat düşünülemez olduğundan; çok çeşitliliğin sentetik birliği, düşünen ve görüleyen bir öznenin birliğini veya düşünmenin ve görülemenin öznedeki birliğini gerektirir. Bu birlik, özne ile tasarımların çok çeşitliliği arasındaki ilişkide var olan ben bilinci'nin imkanıdır” (Altuğ, 2006:21).

Kant, zaman-mekan ve kategorileri nesneye değil, öznenin sahip olduğu yetilere yüklediğinden gerek nesne gerekse bilgi öznenin sahip olduğu yetilerle şekillenen bir tasarım olmaktadır. Bu nedenle bilgi de, bilginin konusu olan fenomen de tasarımsal ve sübjektif bir değer taşımaktadır. Çünkü fenomen, öznenin duyarlık yetisi dışında hiç bir gerçekliği olmayan mekan-zaman ve anlama yetisi dışında hiçbir gerçekliği olmayan kategoriler aracılığıyla kurulmaktadır. Nesne ve bilgi bu formlar ve kavramlar aracılığıyla olanaklı olmakta ve bu form ve kavramlar aracılığıyla doğa dediğimiz düzen kurulmaktadır.

“Demek ki, kendisine uzam adı verilen görünün yalnızca genel biçimi, herhalde tek tek nesnelere belirlenebilecek bütün görülerin taşıyıcısıdır ve görülerin olanaklılığının ve çeşitliliğinin koşulu hiç kuşkusuz uzamda bulunur; ama nesnelerin birliği ancak ve ancak anlama yetisi tarafından, hem de onun doğal yapısında bulunan koşullara göre belirlenir. Böylece bütün görünüşleri kendi yasaları altında toplayan, bunu yapmakla da en başta deneyi (biçimi bakımından) a priori olarak meydana getiren anlama yetisi, doğanın genel düzeninin kaynağıdır” (Kant, 1995:par:116-117).

Böylece deney, öznenin sahip olduğu duyarlık yetisinin a priori formları ve anlama yetisinin a priori kavramlarının düzenleyiciliği sonucunda oluşun bir tasarımıdır.

“Deneyin koşullarının işleyişi, aynı zamanda deneyin bize verdiği her şeyin koşullarıdır çünkü bir nesnenin her belirlenimi, sezginin [görünün] salt formlarının ve anlığın [anlama yetisinin] salt formlarının etkisine dayanır, ki bunlar, duyuların çokluğunu bir kurallar sistemine bağlayarak nesneyi kurarlar” (Cassirer, 1996:171).

Bu nedenle tasarımsal nesne olan fenomen, insanın tasarım gücünün bir ürünüdür. Fenomenin varlığı, insanın tasarlamasına bağlı olduğundan fenomenin öznenin tasarlamasından bağımsız varlığı, özne için bilinmez olarak kalmak zorundadır. Bu durumda görevi nesnenin verilmesi olan duyarlık ile görevi duyarlılığın sağladığı duyuşal görünün kategoriler aracılığıyla işlenmesi olan anlama yetisinin birlikte çalışması sonucunda bilgi oluşur. Anlama yetisinin işleyişi, duyarlılığın biçim kazandırdığı duyuşal görü ile sınırlıdır. Anlama yetisinin duyuşal görü dışında bir işleyişi mümkün değildir. Kant bu sonuca Transsendental Çözümleme sonucunda ulaşır.

“Aşkınsal Çözümlem [Transsendental Analitik] buna göre şu önemli sonucu getirmektedir: Anlak [anlama yetisi] a priori olarak olanaklı deneyimin biçimini incelemekten daha çoğunu yapamaz, ve, görüngü [görünüş] olmayan herhangi bir deneyim nesnesi olamayacağı için, anlak bize nesnelere verilmesinin biricik alanı olarak duyarlılığın sınırlarını hiçbir zaman aşamaz. İlkeleri yalnızca görüngüleri açıklayıcı ilkelere sahiptirler, ve genel olarak şeylerin bireşimli a priori [sentetik a priori] bilgilerini dizgesel bir öğretilde vermeyi üstlenen gösterişli bir Varlıkbilim ya da Ontoloji adı bu yüzden yerini arı anlağın salt bir çözümlemi olarak daha ılımlı bir ada bırakmak zorundadır” (Kant,1993:A 246-247 B303).

Kant’a göre fenomen öznenin bir tasarımıdır. Ancak fenomenin bir tasarım olmasından, onun dış dünyadan tamamen bağımsız bir şekilde özne tarafından üretilen bir zihinsel kurgu olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü fenomenin oluşum sürecine bakıldığında, bilginin oluşumunda dış dünyanın katkısı olarak değerlendirilebileceğimiz kendinde-şey’i görmek mümkündür. İnsanın sahip olduğu yetiler, kendinde-şey’in duyarlılığa etkisiyle aktif hale gelerek nesnenin ve bilginin tasarım sürecini başlatırlar. Böylece fenomen bir tasarım ürünü olarak, dış dünyanın duyarlık yetisine bulunduğu etki sonucu oluşan malzemenin işlenmesi sonucunda oluşmaktadır.

Burada kendinde-şey’in etkisi göz ardı edilemeyecek öneme sahiptir. Çünkü bu etki olmaksızın yetilerin aktif hale gelmesi ve fenomeni kurması mümkün değildir. Bu açıklamayı, Kant’ın bilginin kaynağı konusunda yapılan tartışmalara yeni bir bakış açısı getirerek Rasyonalist ve Empirist anlayışı sentezlediği yorumunun kaynağı olarak görmek de mümkündür. Çünkü bilgi insanın sahip olduğu a priori yetilerin dış dünyadan gelen malzemeyi işlemesi sonucunda oluşmaktadır.

Kant’ın bilgi teorisinde fenomenin bilginin sınırını çizmek dışında, kategorilerin duyulur dünyada boş işlenmesini engelleme gibi önemli bir işlevi daha vardır. Çünkü Kant’a göre kategoriler, hangi nesne üzerine işleyeceklerini bilemezler.

“[B]urada kategorilerin kendilerine özgü bir özellikleri söz konusudur. Bunlar ancak genel bir duyusal koşul, aracılığıyla belli bir anlam ve herhangi bir nesne ile bağıntı kazanabilirler. Ama kendisinden bu koşulun uzaklaştırılmış olduğu arı kategori, çokluyu bir kavram altına getirme gibi bir mantıksal işlevden başka hiçbir şey kapsayamaz. Ama bu salt işlevden, e.d. kavramın biçiminden hangi nesnenin onun altına düştüğünü saptamak ve ayırt etmek bütünüyle olanaksızdı, çünkü genel olarak nesnelere onun altına düşebilmelerini sağlayan duyusal koşul soyutlanmıştır” (Kant,1993:A245 B304).

Noumen kavramına geçmeden önce belirtmek gerekir ki, insanın sahip olduğu yetiler aracılığıyla oluşturduğu bir tasarım ürünü olan fenomen, bu tasarımlama faaliyetinden önce “transsendental nesne” adını alır.

“Tüm tasarımlarımız gerçekte anlak [anlama yetisi] yoluyla herhangi bir nesne ile bağıntılıdır, ve, görüngüler [görünümler] tasarımlardan başka bir şey olmadıkları için, anlak onları duyusal sezginin [duyusal görünüm] nesnesi olarak bir şey ile ilişkilendirir; ama bu bir şey bu düzeye dek yalnızca aşkınsal nesne [transsendental nesne]dir. Bu bir şey = x'i imler ki, ona ilişkin olarak hiçbir şey bilemeyiz, ne de anlayışımızın şimdiki düzenlenişine göre bilme olanağımız vardır; tersine, bu bir şey, tamalğının [bilinçli algılamanın] birliğinin bir bağlaşığı olarak, yalnızca duyusal sezgide çoklunun birliğine hizmet edebilir ki, bunun aracılığıyla anlak çokluyu bir nesnenin kavramında birleştirir. Bu aşkınsal nesne duyusal veriden ayrılmaz, çünkü o zaman geriye düşünülmesini sağlayacak hiçbir şey kalmaz. Öyleyse kendinde bir bilgi nesnesi değildir; tersine, yalnızca genel olarak bir nesnenin kavramı altında görüngülerin tasarımıdır, bir kavram ki bu görüngülerin çoklusu yoluyla belirlenebilir” (Kant,1993:A 250-251 B360).

Kant Transsendental nesneyi, göremediğimiz ve bilemediğimiz ama var olduğunu düşündüğümüz, kendinde-şey olarak tanımlar. “Genel olarak görüngü [görünü] ile ilişkilendirdiğim nesne aşkınsal nesne [transsendental nesne]dir, (...) Bu numen olarak adlandırılmaz çünkü [numenin] kendinde ne olduğunu bilemem” (Kant,1993:A253 B308). Noumen ise mekan ve zaman dışında, kendi başına var olan, gerçek nesne kavramına karşılık gelmektedir. Kant'ın bilgi teorisinde bilginin ilk koşulu, duyarlığın formları olan zaman ve mekan içinde biçim kazanmadır. Noumen duyarlık içinde biçim kazanamayacağından noumenin bilinmesi de mümkün değildir.

“Duyarlık öğretisi aynı zamanda olumsuz bir numen öğretisidir, e.d. öyle şeylerle ilgilidir ki, anlak [anlama yetisi] bunları sezgi [görü] yolumuzla hiçbir bağlantı olmaksızın, ve dolayısıyla yalnızca görüngüler [görünümler] olarak değil ama kendinde şeyler olarak düşünmek zorundadır. Ama aynı zamanda anlak bu sezgiden yalıtılmışlık durumunda açıkça görür ki, kategorilerini bu yolda kendilerinde şeyleri irdelemek için kullanamayacaktır, çünkü kategoriler yalnızca uzay ve zamandaki sezgilerin birliği ile bağıntı içinde anlam taşırlar ve bu birliği bile uzay ve zamanın salt idealliklerinden ötürü evrensel a priori birleşim [sentez] kavramları yoluyla belirleyebilirler. Bu zaman birliğinin bulunamayacağı yerde, ve dolayısıyla numen durumunda, kategorilerin bütün kullanımları, giderek tüm anlamları bile bütünüyle yiter; çünkü o zaman kategorilere karşılık düşmeleri gereken şeylerin olanağını bile saptayamayız” (Kant,1993:A253 B308).

Kant'a göre noumenin bilinemez ancak düşünülür olması bir çelişki değildir. Tam tersine fenomenin öznenin bir tasarımı olduğu iddiası, bu tasarımın arkasında yatan bir gerçekliğin varlığını düşünmeyi zorunlu kılar. “Bir numen kavramını, e.d. duyuların nesnesi olarak değil ama bir kendinde şey olarak (yalnızca bir arı anlak yoluyla) düşünülecek bir şeyin kavramı hiçbir biçimde çelişkili değildir” (Kant,1993:A254 B310). Ayrıca noumen, bilginin sınırlarını çizmek için ihtiyaç duyduğumuz bir sınır kavramıdır. “...[Noumen] bir sınır kavramıdır ki, duyarlığın boş savlarını sınırlar ve dolayısıyla salt olumsuz bir kullanıma açıktır. Gene de keyfi olarak uydurulmuş

değildir, tersine duyarlılığın sınırlanışı ile bağlıdır” (Kant,1993:A255 B311). Çünkü bilginin sınırını öznenin tasarımı olan fenomen ile çizen Kant, bu tasarımın arkasındaki gerçeklik olan noumen alanını, özne için bilinemez alan olarak bırakır.

Kant felsefesinde özneye yüklenen tasarım görevi, özneden bağımsız bir dış gerçekliğin varlığını zorunlu kılar. Kant’a göre, öznenin tasarımı olan fenomenin arkasındaki gerçekliğin kabulü Transsendental İdealizm’in diğer İdealizmlerden farklıdır. Öznenin dışında bağımsız bir gerçeklikten bahsetmek, tasarımı yapan özneden bağımsız bir gerçeğin varlığından söz etmektir. Kant felsefesinde bu gerçeğin adı noumen’dir.

Kant’a göre noumen, bilinemez ancak düşünülebilir bir şey olarak bir saf akıl nesnesidir. Anlama yetisi biçimsel olarak mantık kuralları içinde kalmak ve görümler üzerine çalışmak zorundadır. Ancak Kant’a göre saf akıl, koşullu olanla yetinmeyerek, “koşulsuz olan” a ulaşmak ister. Ancak duyulur dünya diyebileceğimiz fenomenler dünyasında her şey koşulludur. Bu nedenle aklın koşulsuz olana fenomen dünyasında ulaşması mümkün değildir. Saf akıl koşulsuz, diğer bir deyişle mutlak olana sadece noumen dünyasında ulaşabilir. Noumen alanının bizim tarafımızdan deneylenemeyecek olması, koşulsuz olanı fenomen dünyasında aramak gibi boş bir çabayı doğurur. Ancak Kant’a göre bu boş çaba sadece yanılsama ya da kuruntuya (Schein) neden olur. Aklın koşulsuz olanı fenomenler dünyasında araması aklın diyalektik işleyişine yol açar. Kant’a göre bu noktada noumen kavramının, olumlu ve olumsuz anlamı ortaya çıkar.

“Eğer noumen ile duyuşal sezgimizin [duyuşal görümüzün] nesnesi olmadığı ölçüde bir şeyi anlıyorsak, ve böylece onu sezme yolumuzu soyutluyorsak, o zaman bu olumsuz anlamda bir noumendur. Ama noumen ile duyuşal olmayan bir sezginin [görünün] bir nesnesini anlıyorsak (...) bu olumlu anlamda noumen olacaktır” (Kant,1993:A252 B307).

Kant, noumenin olumsuz kullanımına yer açmamak ve yanılsamaya (Schein)düşmemek için, noumenin ile fenomenin sınırlarını defalarca çizer. Buna göre fenomen görümler karşılığının varlığını, noumen ise görümler karşılığı olmaksızın sadece düşüncede varolmayı ifade eder.

“Bu kullanıma göre, görüngülerin [görünümlerinin] toplamını, bu toplam seziliyor olduğu sürece, duyu dünyası olarak adlandırmak, ama bağıntısı evrensel anlam [anlama yetisi] yasalarına göre düşünülüyor olduğu sürece, anlam dünyası olarak adlandırmak uygun görülmüştür” (Kant,1993:A257 B312-313).

Kant böylece özne için bilgi alanının sınırlarını çizmekte ve bilgi ile metafiziği birbirinden ayırmaktadır. Bilginin oluşumu için görüsel karşılığı şart koşan Kant, görüsel karşılığı olmayan şeyler hakkında bilgi iddiasında bulunulamayacağını da belirtmiş olur. Kant, metafiziği insan aklının doğal bir eğilimi olarak kabul ederek onun yok sayılamayacağını belirttikten sonra, onu bilgi alanının dışında tutmayı başarmıştır. Çünkü metafizik, görüsel karşılığı olmayan şeyleri konu alarak onlar hakkında genel-geçer yargılarda bulunma iddiasında olan bir alandır. Kant, bilginin oluşumunda görüsel karşılığın varlığını zorunlu gördüğünden aklın metafiziğe olan doğal eğiliminin bilgiyi değil, ancak yanılsamayı doğurabileceğini öne sürmüştür.

Kant'ın Transsendental Felsefesi'nin amacının, metafiziğin sentetik a priori yargılardan oluşan bir bilim olup olmadığını sınamak olduğunu belirtmiştik. Kant, metafiziğin insan aklının doğası gereği deneyle tatmin olmayarak koşulsuz olana ulaşma isteği sonucunda oluşan bir alan olarak varlığını kabul etse de onu bilginin sınırları dışına tutmayı başarmıştır. Kant'a göre tarihi, düşünce tarihi kadar eski olan metafiziğin bu güne kadar hiçbir başarı elde edememesinin nedeni de budur. Çünkü akıl görüsel karşılığı olmayan idelere bir gerçeklik atfederek onlar hakkında bilgi iddiasında bulunmakta dolayısıyla bu bilgi iddiası bir yanılsamadan öte gidememektedir.

Kant, bilgi nesnesi olan Fenomeni bilinebilir dünyanın içinde tutarken, metafiziğin nesnesi olan noumenin yerini düşünülür dünya olarak belirlemiştir. Kant'a göre noumenin bilginin sınırı dışında, metafiziğin alanında kalması ve kullanılması onun olumlu kullanımı iken, bilginin sınırını aşarak bilginin alanında kullanılmaya çalışılması ise olumsuz kullanımıdır. Kant böylece noumeni, bilginin sınırları dışında tutarak hem bilgi alanının güvenliğini sağlamakta hem de aklın doğal bir eğilimi olan metafiziğe bir yer açmaktadır.

“Dahası, bir noumen kavramı duyuşal sezginin [duyuşal görünümün] kendilerinde şeylere dek uzanmasını önlemek ve böylece duyuşal bilginin nesnel geçerliliğini sınırlamak için zorunludur da, çünkü eriminin dışında geriye kalan şeyler, bu bilginin alanını anlağın [anlama yetisinin] düşündüğü her şeyi, kapsayacak denli genişletemediğini göstermek için noumenler olarak adlandırılır” (Kant,1993:A254-255 B310).

Kant, kendinde-şeylerin doğasına yönelik olarak üretilen düşünceleri değil, bu düşüncelerin güvenilir bir bilgi olma imkanını, ya da bu tür sorulara kesin yanıtlar bulma olanağını yadsır. Ancak insan aklının mutlak olana, koşulsuz olana yönelik

sorular sorması doğası gereğidir ve tatmin edici cevaplar bulamayacak olması bu türden soruşturmaları yasaklamak için yeterli değildir. Kant metafiziği, aklın doğal bir yatkınlığı olarak kabul etse de, ona güvenilir bilginin sınırlarının dışında bir yer açar.

2.2.2. Transsendental Diyalektik

Kant, Transsendental Diyalektik bölümünde metafiziğin, bilimsel geçerlik bakımından ne başarabileceğini araştırmakta ve bu amaç doğrultusunda aklın sınırlarını da çizmeye çalışmaktadır. Transsendental Diyalektik adını verdiği bu bölümde Kant, “diyalektik” kavramını, “yanılsama mantığı” anlamında kullanmaktadır.

“Kant ‘dialektik’ten kuruntunun mantığı (die Logik des Scheins)’i anlar. Bu kendisinden önce özellikle ‘alanlar metafizikçileri’nde rastlanan, aklın bir kullanışı; yanlış bilgi olan bir sonucun çıktığı bir akıl yürütme veya yanlış çıkarımlardır. Kendisi bunun eleştirisini yapar ve yaptığına transsendental dialektik der” (Kuçuradi, 1997:102).

Kant’a göre saf akıl, diyalektik olarak çalışan akıldır. Diyalektik olarak çalışan akıl, kendindeki idelerle duyulur dünyada yani fenomenler dünyasında çalışmak ister. Kant, kaynağını akıl olarak gösterdiği ideyi görüsel karşılığı ve deneyle hiçbir bağlantısı olmayan zorunlu akıl kavramı olarak tanımlamaktadır. “Anlama yetisi, deney edinmek için kategorileri gereksediği gibi, aynı şekilde akıl da idelerin temelini kendinde taşır. ‘İde’ derken nesnelere hiçbir deneyde verilemeyecek olan zorunlu kavramları anlıyorum” (Kant, 1995:par.126).

Transsendental diyalektikte aklın idelerinin, aklın kendinden gelmesi, bu kavramların çıkarım ile elde edilmesi demektir. Çünkü deneyle hiçbir bağlantısı olmayan idelere deneyimden soyutlama yoluyla ulaşmak mümkün değildir. “Arı ustan türetilen kavramların, olanakları açısından durum ne olursa olsun, bunlar gene de salt derin düşünceden gelen değil ama yalnızca çıkarsanan kavramlardır” (Kant,1993:A310 B367). Bu nedenle Kant, yargıların çizelgesinin kategorileri vermesi gibi, akıl çıkarımlarından aklın saf kavramları olan idelere ulaşmanın mümkün olduğunu belirtir.

“Yargıların biçimi (sezgilerin [görü] bireşiminin [sentez] bir kavramına çevrilmiş olarak) deneyimdeki tüm anlık [anlama yetisi] kullanımını denetleyen kategorileri veriyordu. Benzer olarak bekleyebiliriz ki, us-tasarımlarının biçimi, eğer bunları kategorilerin ölçütleri altında sezgilerin bireşimli birliğine uygulayacak olursak, tikel a priori kavramların kökenini kapsayacaklardır ki, bunlar arı us [saf akıl] kavramları ya da aşkınsal idealar [transsendental ideler] olarak adlandırılabilirler

ve her deneyimin bütününde anlak kullanımını ilkelere göre belirleyebileceklerdir” (Kant, 1993:A321 B378).

Kant, aklın kullanımını mantıksal ve saf kullanım olarak ikiye ayırmaktadır. Aklın anlama yetisinden gelen malzemeye birlik ve bütünlük vermesi akıl çıkarımları sayesinde gerçekleşmektedir. Kant, aklın bu kullanımını “koşulluya inmek” olarak adlandırır (Kant, 1993:A337 B394). Aklın saf kullanımı ise, “koşulsuza yükselmek” olarak adlandıran Kant, bu kullanımın aklın saf kavramları olan ideleri meydana getirdiğini savunur (Kant, 1993:A336 B394). Kant’a göre burada çıkarım yapan akıl, formel mantıkla çalışan akıldır. Kant’a göre formel mantıkla çalışan akıl, bilgi içeriğinden yoksun akıldır.

“[A]rı usun tüm aşkınsal yanılması eytişimsel [diyalektik] çıkarsamalar üzerine dayanır ki, bunların şemalarını mantık genel olarak üç biçimsel us-tasımı türünde verir –tıpkı kategorilerin kendi mantıksal şemalarını tüm yargıların dört işlevinde bulmaları gibi” (Kant,1993:A 406 B432).

Kant’a göre çıkarım, olanaklı bir yargı koşulunun, verili bir yargı koşulu altına alınmasıdır. Bu nedenle çıkarım, yargı yetisidir. “Us, bilginin belli bir mantıksal biçiminin yetisi olarak görüldüğünde, çıkarsama, e.d. dolaylı olarak (olanaklı bir yargının koşulunun verili bir yargının koşulu altına alınması yoluyla) yargıda bulunma yetisidir” (Kant,1993:A330 B386).

Verili yargı büyük öncüdür, verili yargının altına alınan olanaklı yargı, küçük öncüdür. Küçük öncül, büyük öncülden çıkar ve akıl böylece evrensel olarak geçerli olan sonucun koşulunu bulmaya çalışır. Çünkü akıl, mantıksal kullanımda koşullu olan içinde, koşulsuz olanı bulmaya çalışır.

“[M]antıksal kullanımı içindeki us, yargısının (vargının) evrensel koşulunu bulmaya çalışır, ve us tasımının kendisi koşulunun evrensel bir kural (büyük öncül) altına alınması aracılığıyla ortaya çıkan bir yargıdan başka bir şey değildir” (Kant,1993:A307 B364).

Kant’a göre aklın bu mantıksal kullanımının nedeni, saf aklın, ideali olan “koşulsuz olan”a ulaşma isteğidir. Kategorilerin duyarlığa uygulanmasıyla bu amacına ulaşamayan akıl, bunu aklın saf kullanımı ile elde etmek ister. Bu istek, aklın doğal eğiliminden kaynaklanır. Aklın bu doğal isteği, duyulur dünyada “saf akıl” olarak çalışma isteğidir. Akıl, duyulur dünyada saf olarak çalışmak istediğinde, deney içeriği olmayan idelerle çalışmak zorunda kalır.

Kant'a göre kategorilerin görüsüz çalışması sonucunda oluşan görüntülerin ne fenomen dünyasında ne de numen dünyasında yeri yoktur. Çünkü görüntülere ne nesnelere dünyasında ne de numen dünyasında karşılık gelebilecek hiçbir şey yoktur. Kant'a göre bu görüntüler antinomileri ortaya çıkarır. Kant antinomiye, bilgi veremeyen aklın, bilgi vermeye kalkıştığı yerde düştüğü çıkmazlar olarak tanımlar. Bu çıkmazlar saf aklın, ideler alanında tez-antitez şeklinde, bilgi vermeyen boş ve verimsiz çalışmasından oluşur.

“Eğer anlık [anlama yetisi] ilkelerinin kullanımı durumunda usumuzu yalnızca deneyim nesnelere uygulamakla kalmayıp bu ilkeleri deneyim sınırlarının ötesine genişletmeye kalkarsak, o zaman düzmece ussal öğretiler ortaya çıkar ki, deneyimden bir onay alma umudu beklemedikleri gibi bir çürütülme korkusu da duymazlar” (Kant,1993:A421 B448-449).

Böylece Kant'a göre, ide üzerine işlemeye başlayan akıl, gerçeklikte doğrulanıp yanlışlanamayan, birbiriyle çatışan teoriler ortaya atar. Bu nedenle hem tezleri hem de antitezleri aynı kesinlik derecesinde tanıtlama olanağı vardır.

2.2.2.1. Aklın İdeleri

Kant'a göre saf aklın Ruh, Evren ve Tanrı olmak üzere üç temel idesi vardır. Kant, bu üç ideden yola çıkarak üç tür metafizik yapıldığını iddia eder. Bunlar; Rasyonel Psikoloji, Rasyonel Kosmoloji, Rasyonel Teoloji'dir. Kant, Saf Aklın Eleştirisi'nin Transsendental Diyalektik bölümünde, bu üç ideyi inceler.

2.2.2.1.1. Ruh (Ben) İdesi

Kant'a göre nesne, öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla kurduğu bir tasarımdır. Bilgi de bu tasarıma ilişkin bilgidir. Transsendental Estetik ve Transsendental Analitik nesnenin ve bilginin yetiler aracılığıyla kuruluş koşullarını incelerken, Transsendental Diyalektik dogmatik metafizikçilerin “ruh” anlayışının temelinde yatan nesne kavramının yanlış kullanımını konu alır.

“...transsendental diyalektik, ters yönden hareketle, bu koşulların bilincinde olmaksızın ortaya atılmış olan yanlış “obje” kavramlarını akıl eleştirisi altında ayıklamak ister. Öyle ki “obje”ye obje üstüne bilgi elde etme koşullarını göz ardı ederek eğilen geleneksel görüşler bir “hakikat mantığı” peşinde koşarlarken, transsendental diyalektik, tersine bir “görünüş mantığı”, bir “fenomenal mantık” olmak ister” (Cassirer,1996:212).

Kant'a göre geleneksel metafizikçiler "ruh" kavramını görüsel bir karşılığı olmamasına rağmen bilginin konusu yapmış dolayısıyla yanılısamaya (Schein) düşmekten kurtulamamışlardır. Kant'a göre bir şeyin bilgiye konu olabilmesi için öncelikle duyarlık yetisine etkide bulunması ve zaman-mekan formları ile biçim kazanarak anlama yetisinin saf kavramları olan kategorilerin altına yerleştirilmesi gerekir. Fenomen bu işleyiş sayesinde oluşur ve bilginin konusunu oluşturur. Oysa diğer ideler gibi "ruh" idesi de duyarlığa etkide bulunarak görüsel karşılığı oluşan bir şey değil, akıl çıkarımlarında başvurmak zorunda kaldığımız aklın zorunlu bir kavramıdır. Dolayısıyla geleneksel metafizikçilerin hatası görüsel karşılığı olmayan bir şey hakkında bilgi iddiasında bulunmaktır. Fenomenler dizisi içinden çıkarılan "ruh" kavramı, tözselleştirilerek fenomenleri açıklamanın ilkesi sayılmıştır.

"Ben düşünüyorum" önermesi, rasyonel psikolojinin bütün tasarımlara eşlik eden varsayımıdır. Ancak Kant'a göre, "Ben Birliği"nin bilgisinden kalkılarak koşulsuz bir ruhun varolduğu sonucuna varmak bir yanılısamadan (Schein) ibarettir. Bu tür bir çıkarım aklın bir yanılması ve yanlış çıkarımı (Paralogism)dir. Çünkü kendi ruhsal varlığı hakkındaki bilgiden kalkılarak, bedenden ayrı bir "ruh"un (Ben) varlığı çıkarsanamaz. Ruh'un varlığına ilişkin bütün kanıtlamalar aksinin de kanıtlanması mümkün temelsiz, yanlış çıkarımlardır. Ancak duyu alanı dışındaki varlıklara ilişkin tasarımlar türetmek aklın doğal yapısından kaynaklandığından kaçınılmazdır. Bu nedenle "ruh" idesi, aklın yapısı gereği başvurduğu zorunlu bir kavram olarak kullanılmaya devam edecektir. Ancak Kant'a göre, aklın diğer zorunlu kavramları gibi "ruh" kavramı da bir "ide" olarak kabul edilmeli ve bu kavram hakkında bir bilgi iddiasında bulunulmamalıdır. Çünkü bilgi, ancak yetiler aracılığıyla kurulan görüsel karşılığa ilişkin olabilir. Anlama yetisi kategoriler aracılığıyla yaptığı çıkarım ve bağlayıp birleştirmeler sayesinde düşündüğünden tözsel olanın kendisini düşünemez. Çünkü anlama yetisi, "[G]örüngü [görünüş] olmayan herhangi bir deneyim nesnesi olamayacağı için anlık [anlama yetisi] bize, nesnelere verilmesinin biricik alanı olarak duyarlığın sınırlarını hiçbir zaman aşamaz" (Kant, 1993:A247 B303).

Kant'a göre "Düşünüyorum" önermesiyle ifadesini bulan bilincin birliği, bilginin oluşturulmasını sağlayan zemindir. Özne bu sayede fenomenler dünyasını kurar ve bu kuruşlu gerçekleştiren varlık olduğunun da bilincine de varır. Kant'a göre öznenin

tasarımı olan fenomen, varlığını bu birliğe borçludur. Ancak nesnenin kuruluşu ve dolayısıyla bilgi, duyarlık ve anlama yetisinin işbirliği sonucu oluşurken, düşünme yetisinin diğer kullanımı olan aklın mutlak olan'a ulaşma isteği onu kendi başına var olan "ruh" kavramının izini sürmeye zorlar. Ancak Kant'a göre, nesneyi ve bilgisini kuran öznenin bilincinin birliğinden, böyle bir ruh kavramına ulaşmak mümkün değildir. Çünkü Kant için, böyle bir ruh kavramı, görüsel karşılığı olmayan dolayısıyla bilgi konusu edilemeyecek aklın zorunlu bir kavramı, bir idedir.

"Şimdi başka bir şeyin yüklemi olarak artık tasarımlanamayacak olan, düşünmenin en son öznesi olarak bu düşünen 'kendi'nin (ruhun) adı töz olsa bile bu kavram tamamen boş kalır ve tözler kavramım deneyde verimli kılan kalıcılığı kanıtlanamazsa ondan hiçbir sonuç çıkarılamaz" (Kant,1995:par.137).

Kant'a göre, saf aklın ruh idesi diğer ideler gibi görüsel karşılığa sahip değildir. Dolayısıyla aklın, deneyi aşarak mutlak bir "ruh" arama çabası akli metafiziğe götürecektir. Böylece akıl, ruh idesi içinde diyalektik bir şekilde çalışarak, doğruluğu veya yanlışlığı ortaya koyulamayan teoriler üretecektir.

2.2.2.1.2. Evren İdesi

Kant'a göre koşullu olana yönelik çalışan anlama yetisinin aksine saf akıl, koşullu fenomenler dünyasındaki koşullar bütününe kavramaya yönelik çalışır. Bu nedenle saf aklın ideleri, koşullar bütününe ilişkindir. Saf akıl, özellikle evren idesi ile bütün koşulları içeren bir bütüne ulaşma çabasıdır.

"Koşullar yanında verili görünyeye [görünüşe] en yakın koşuldan başlayan ve daha uzak koşullara giden bir dizinin birleşimini [sentezini] gerileyici birleşim [gerileyici sentez] olarak, ama koşullar yanında en yakın sonuçtan başlayarak daha uzak sonuçlara ilerleyeni ise ilerleyici birleşim [ilerleyici sentez] olarak adlandıracağım. Birincisi in antecedentia, ikincisi ise in consequentia ilerler. Evrenbilimsel idealar öyleyse gerileyici birleşimin bütünlüğü ile ilgilenir ve in consequentia değil ama in antecedentia ilerlerler" (Kant, 1993: A411 B438).

Kant'a göre kozmolojik ideler diğer ideler gibi aklın doğal işleyişinden kaynaklanır, dolayısıyla kaçınılmazdır. Evren empirik bilgi sayesinde ancak kısmi olarak kavranabilir ancak yine de evrenin bir "bütün" olduğu varsayılır. Transsendental eleştirinin amacı evrenin bir bütün olarak ne ifade ettiğinin araştırılmasıdır. Evrenin bütünlüğü düşüncesine duyum ya da deneye dayalı olarak ulaşmak mümkün değildir. Bu sonuca ancak bu konuda verilmiş bir yargı aracılığıyla ulaşılır. Çünkü her şeyi içine alan bir "bütün" kavramı deneyden türetilen bir kavram değil, aklın yaptığı çıkarımlarda

gelip dayandığı bir kavram olabilir. Anlama yetisi kategorileri koşullar dizisi içinde bir koşuldan diğerine geçişi sağlarken, saf akıl bu koşullar dizisinin tümünü sentetik bir birlik halinde ortaya koymaya çalışır. Kant'a göre, saf aklın evren idesi ile koşullar bütününe ulaşma isteği, anlama yetisinin işlemlerinin, evrenin bütününe genişletilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu işlem yargı aracılığıyla yapıldığından, öncelikle yargı kendi mantıksal konumu içinde değerlendirilmelidir.

“Öyleyse evrenin ‘mevcut’ ve ‘bütün’ olduğu iddiası, duyum ve algıya dayanmamakta tam tersine duyum ve algının önüne koyduğumuz yargı formuna ve kalıbına dayanmaktadır. İşte en azından yapılması gereken şey, bu yargı formunun niteliğini kavramak ve yargıyı kendi mantıksal konumu içinde değerlendirmektir. Eğer evrenin ‘mevcut olmasını’ ve ‘bütünlük’ünü tartışacaksak, işe yargı formundan başlamak gerekir” (Cassirer, 1996: 215-216).

Kant'a göre bu yargı formu ve kalıbı kategorilerdir. Anlama yetisinin kategorileri genişletmesi yani kategorileri görüsel karşılığı olan fenomenlere yönelik değil, görüsel karşılığı olmayan idelere yönelik kullanımı yanılsamaya (Schein) dolayısıyla metafiziğe yol açar. Aklın amacı evrenin bütünü ile ilgili sentetik apriori yargılara ulaşmaktır. Ancak evren idesinin görüsel karşılığı olmadığı için, akıl diyalektik duruma düşer. Çünkü Kant'a göre bir şeyin bilgi olabilmesi için duyarlılığa etkiye bulunması ve yetiler aracılığıyla görüsel karşılığının özne tarafından kurulması gerekir. Böylece Kant'a göre anlama yetisinin kategorilerinin görüsel karşılığa yönelik işleyişi bilgiyi verirken, kategorilerin koşulsuz olana genişletilmesi metafiziğe yol açacaktır.

“Us bunu koşullu verildiği zaman koşulların bütün bir toplamı ve dolayısıyla saltık olarak koşulsuz da (...) verilmiştir ilkesine göre ister. Öyleyse, ilk olarak aşkınsal idealar [transsendental idealar] aslında koşulsuza dek genişletilmiş kategorilerden başka bir şey değildirler ve kategorilerin başlıklarına göre düzenlenmiş bir tabloya indirgenmelerine izin verirler” (Kant, 1993: A409 B436).

Kant'a göre aklın koşullunun olduğu yerde, koşulsuz olanı düşünebilmesi bu yanlış kullanımın sebebidir. Bu eğilim aklın doğasından kaynaklandığı için varolmaya devam edecektir ancak bu çabadan bilgi elde etmeyi beklemek boşunadır ve bu da eleştirinin bize öğretmeyi amaçladığı noktalardan biridir (Kant, 1995:par.133-134).

Kant'a göre bu eğilim aklın deneyle yetinmek istememesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü akıl burada, koşullar bütünüünün kavranması olanaklı olmadığı halde, evrenle ilgili teoriler kurmaya çalışmaktadır. Kant'a göre evren idesi aklın çıkarımda gelip dayanmak zorunda kaldığı ve görüsel karşılığı olmayan zorunlu bir kavramdır. Bu ide

sayesinde akıl duyulur dünyadan hareketle bir kısmına dair bilgi sahibi olabildiği evrenin, bir bütün olduğu varsayımından hareket ederek bir takım sonuçlara varır. Ancak nasıl düşünen bir ben olduğumuzdan hareketle mutlak ve bedenden bağımsız bir ben (ruh) olduğu sonucuna varılamazsa, duyulur dünyanın sunduğu evren bilgisinden hareketle asla tamamını deneyemeyeceğimiz evrenin bir “bütün” olduğu sonucuna da varılamaz.

Diğer idelerde olduğu gibi evren idesinde de söz konusu olan antinomi, bu idenin görüsel karşılığı olmayışından kaynaklanır. Saf akıl evren idesi üzerine çalışmaya başladığında doğrulanıp, yanlışlanamayan, birbiriyle çatışan teoriler ortaya çıkar. Kant’a göre bu tez ve antitezlerin her biri eşit ölçüde doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir, dolayısıyla bu antinomiler hakkında bilgi iddiasında bulunmak yersizdir. Kant, bu antinomilerin tez ve antitezlerini şöyle belirtir:

1. Tez: Dünyanın, zaman ve mekan bakımından bir başlangıcı (sınırı) vardır.

Antitez: Dünya zaman ve mekan bakımından sonsuzdur (Kant,1993:A427 B455).

2. Tez: Dünyada her şey yalın olandan oluşur.

Antitez: Yalın olan hiçbir şey yoktur, her şey karmaşıktır (Kant,1993:A435 B463).

3. Tez: Dünyada özgürlükten gelen nedenler vardır.

Antitez: Özgürlük yoktur, her şey yalnızca doğa yasalarına göre olur (Kant,1993:A445 B473).

4. Tez: Dünyanın nedenler dizisinde zorunlu bir varlık vardır.

Antitez: Zorunlu olan hiçbir şey yoktur, bu dizide her şey rastlantısaldır(Kant,1993:A 452 B480).

2.2.2.1.3.Tanrı İdesi

Kant’a göre “tanrı” idesi insan akli için zorunlu bir idedir. Ancak bu ide diğer ideler gibi görüsel karşılığa sahip olmadığından, hakkında bilgi sahibi olunamaz. Tanrı idesi hakkında fenomenler dünyasında olduğu gibi sentetik a priori yargılara varmak mümkün değildir. Ancak akıl doğası gereği “koşulsuz olan” a yükselmek istediğinden “tanrı” idesini konu almaya devam edecektir. Çünkü “tanrı” idesi de bütün varlıkları

kapsayan ve bütün varlıkların üzerinde olan bir varlığa ulaşmayı amaçlayan saf akıl idesidir (Kant,1993:A592 B620).

Kant, tanrı idesini “ruh” ve “evren” idelerinden farklı olarak, hiçbir deneye dayalı koşula dayanmayan, tüm deney imkanlarını içine alan koşulların bütünlüğünü ifade eden bir ide olarak tanımlar. Kant’a göre “tanrı” idesi temelini, aklın hiçbir koşula bağlı olmayana yönelik düşüncesinde bulur.

Kant, kendisinden önce yapılan tanrı kanıtlamalarını aklın bir yanılması değerlendirir. Bu yanılama, “tanrı” idesinin akıl çıkarımlarında hiçbir koşula bağlı olmayan, mutlak olan ve kendi başına var olan bir varlığa gereksinim duyulmasından kaynaklanmaktadır. Diğer idelerde olduğu gibi aklın çıkarımlarda gelip dayandığı zorunlu bir kavram olarak “tanrı” idesi hakkında da görüsel bir karşılığı olmamasına rağmen bilgi iddiasında bulunulmuştur. “Tüm çağlarda insanlar saltık [mutlak] olarak zorunlu bir varlıktan söz etmişler, ve bu tür bir şeyin düşünülüp düşünülemeyeceğini ya da nasıl düşünülebileceğini anlamaya çalışmaktan çok varoluşunu tanıtlamaya çalışmışlardır” (Kant, 1993:A592 B620). Oysa bu kavram Kant’a göre bir akıl kavramı olmaktan öte bir anlam taşımamalıdır.

Kant'a göre “tanrı” gibi bir varlığın kabulü, nedenlere ilişkin akıl çıkarımlarının gelip dayandığı bütün nedenlerin nedeni olan bir varlık düşüncesinden kaynaklanır. Ancak insan için böyle bir varlığı bilmek olanaksızdır, çünkü diğer idelerin olduğu gibi “tanrı” idesinin de görüsel karşılığı yoktur.

Kant, geleneksel metafizikçilerin ele aldığı belli başlı üç tanrı kanıtlamasına yer verir. Bunlardan ilki ontolojik tanrı kanıtlamasıdır. Kant'a göre ontolojik kanıtlamaların kaynağı, dogmatik metafizikçilerin, tanrının ontolojik varlığını kabul etmelerine dayanmaktadır. Bu nedenle bu filozoflar tanrının varlığının bilgisini ontolojik kanıtlarla ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu filozoflara göre tanrı duyulur dünyanın yaratıcısı olduğundan, tanrının bilgisi de duyulur dünyadan yola çıkarak elde edilebilecektir.

Oysa Kant, “düşünen ben “ olmamızdan yola çıkarak mutlak bir ruh olduğu bilgisine ya da evrene dair parça parça empirik bilgilerden yola çıkarak evreninin bütün olarak bilgisine ve son olarak duyulur dünyanın varlığından yola çıkarak tanrının varlığının bilgisine ulaşamayacağını düşünmektedir. Çünkü zorunlu akıl kavramları olan bu

ideler akıl çıkarımlarının gelip dayanmak zorunda olduğu kavramlar olsalar da, onlara bir gerçeklik atfederek ve onlar hakkında bilgi iddiasında bulunmaya hakkımız yoktur. Çünkü bilgi ancak duyarlılığın ve anlama yetisinin işbirliğinden oluşmaktadır. Bu işbirliğinin oluşması içinde kendinde şey'in duyarlığa etkide bulunması ve görüsel karşılığın kurulması gerekmektedir. Aksi halde bilgiden söz edilemez. Bu nedenle Kant'a göre bu kanıtlamalar yanılsamalardan başka bir şey değildir ve aklın metafiziği veren işleyişinin ürünüdür.

Kant, böylece öznenin tasarımı olan fenomenler dünyasında, tanrının varlığının ya da yokluğunun bilginin konusu yapılamayacağını göstermeye çalışır. Tanrının görüsel bir karşılığı olmadığından, bilginin konusu yapılması da mümkün değildir. Çünkü bilgi, ilk olarak bir görüsel karşılığı gerektirmektedir.

“Ama tüm varoluşa ilişkin bilincimiz (bu ister dolaysız algı yoluyla isterse bir şeyi algı ile bağlayan tasarımlar yoluyla olsun) bütünüyle deneyimin birliğine aittir; ve bu alanın dışındaki herhangi bir varoluş, gerçi saltık [mutlak]olarak olanaksız olduğunu ileri süremiyor olsak da, gene de hiçbir şekilde aklayamayacağımız bir sayıltıdır” (Kant,1993:A601 B629).

Diğer bir tanrı kanıtlaması olan kozmolojik kanıtlamanın temel dayanakları ise şöyledir: Evrende olguların koşullu ve bağımlı olarak birbirine bağlandığı bir düzen vardır. Ancak bu olgular takip edildiğinde, bu olgular toplamının dayandığı ve kendisi dışında bir nedene bağlı olmayan mutlak bir neden aranmak zorunda kalınır. “Tanrı” idesi Kant'a göre bu akıl yürütmenin gelip dayanmak zorunda olduğu zorunlu bir kavramdır.

Teleolojik tanrı kanıtlamaları ise, evrendeki her şeyin amaçlı ve akılsal bir düzenin eseri olduğu kabulüne dayanır. Tanrıyı doğadaki düzen, güzellik ve amaca uygunluğun arkasındaki uyumun yaratıcısı olarak kabul etmek teolojik tanrı kanıtlamalarının temel dayanağıdır. Doğadaki düzen ve uyum, bu uyumun bir yaratıcısı olması gerektiği düşüncesini doğurmaktadır. Ancak Kant'a göre böyle bir ilk neden insan aklı tarafından kavranılamaz. İnsan aklı, her şeyin temeli olan bir varlığın niteliklerini bilmeye muktedir değildir.

Özetleyecek olursak ontolojik kanıtlamaya göre, tanrı duyulur dünyanın yaratıcısıdır bu nedenle tanrının bilgisi de duyulur dünyadan yola çıkarak elde edilebilecektir. Kozmolojik kanıtlamaya göre, olgular toplamının dayandığı ve kendisi dışında bir nedene bağlı olmayan mutlak bir neden olmalıdır ve bu mutlak neden tanrıdır. Son

olarak Teleolojik kanıtlamaya göre doğadaki düzen ve uyumun bir yaratıcısı olmalıdır ve bu yaratıcı tanrıdır. Kant'a göre bütün bunlar kabul edilse bile yine de bu kanıtlamalarda sözü geçen mutlak nedenin "tanrı" kavramı ile ifade edilen şey ile özdeş olduğu kanıtlanamaz.

Bu nedenle Kant'a göre tanrının varlığını ya da yokluğunu bilemek mümkün değildir. Ancak akıl çıkarımlarında başvurmak zorunda olduğumuz bir kavram olarak "tanrı" kavramını düşünebiliriz. Kant'a göre tanrının görüsel karşılığı olmadığından duyulur dünyada yeri yoktur ancak düşünülür dünyada bir ide olarak yeri vardır. Böylece "tanrı" kavramı, Kant tarafından saf aklın zorunlu bir kavramı olarak kabul edilerek, aklın her zaman araştıracağı bir konuma getirilmektedir. Kant böylece aklın doğal bir eğilimi olarak gördüğü metafiziğe yer açmakta ancak bilginin dünyası ile metafiziğin dünyasını birbirinden ayırmaktadır.

BÖLÜM 3: I. KANT'IN BİLGİ TEORİSİNDE ÖZNEİN KURUCU ROLÜ

3.1. Öznenin Kurucu Rolünün Temel Dayanakları

Kant, nesnenin ve bilginin oluşum sürecinde özneye yüklediği kurucu rolünün temel dayanaklarını, duyulur-düşünülür dünya ayrımı, a priori, transsendental, ve sübjektif kavramları ile ortaya koymakta ve yaptığını iddia ettiği Kopernik Devrimi ile bu kurucu rolün önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle Kant'ın bilgi teorisinde öznenin kurucu rolünü ve gerçekleştirdiğini iddia ettiği Kopernik Devrimi'ni anlayabilmek için bu kavramların Kant'ın Transsendental Felsefe'si içindeki anlamlarının belirlenmesi gerekir.

3.1.1. Kopernik Devrimi

Kant, gök cisimlerinin hareketlerini, bu cisimlerin onları gözlemleyen kişinin etrafında döndükleri varsayımından hareketle açıklama çabasının sonuç vermediğini gören ve yıldızların yerlerinde sabit durup gözlemcinin onların etrafında döndüğü varsayımının bu açıklamayı olanaklı kıldığını tespit eden Kopernik ile kendi durumu arasında bir benzerlik kurar. Kopernik bu düşüncesini şöyle ifade eder: “Bütün gök çemberleri sanki o hepsinin ortasındaymış gibi Güneş'in çevresinde dönerler; bunun için evrenin merkezi güneşin yakınındadır” (Copernicus, 2002:8).

Kant Saf Aklın Eleştirisi'nde asıl sorusu; nesnenin anlama yetisinin kavramlarıyla uyuşmasının ya da ussal olanın deneyi karşılamasının nasıl bir açıklaması olduğudur. Kant'a göre bilginin oluşumunu açıklamada bugüne kadar hep bilginin nesneye uyması gerektiği varsayımından hareket edilmiş ancak başarılı olunamamıştır. Çünkü bu varsayım nesne ile ondan tamamen farklı bir yapıya sahip olan kavram arasındaki bağlantıyı açıklayamamaktadır. Ayrıca bu varsayım, nesnelere hakkında a priori bir bilgiye sahip olmamızı da açıklayamamaktadır.

Kant ise, bilginin nesneye uyması gerektiği varsayımından değil, nesnenin ve dolayısıyla bilginin öznenin yetilerine uyması dahası bu yetiler sonucu kurulması varsayımından hareket ederek Kopernik'in yaptığı devrime benzer bir devrim yaptığını iddia eder.

“Bu güne dek tüm bilginin kendini nesnelere uydurması gerektiği varsayılmıştır; ama onlara ilişkin herhangi bir şeyi kavramlar yoluyla a priori saptama ve bu yolla bilginizi genişletme girişimleri bu varsayım altında boşa çıkmıştır. Öyleyse bir kez de nesnelere kendilerini bilginize uydurmaları gerektiği varsayımı altında metafiziğin görevinde daha iyi sonuç alıp alamayacağımızı sınavabiliriz. (...) Bu durum öyleyse Kopernik’in ilk düşüncesi durumunda olduğu gibidir. Gök cisimlerinin devimlerini bütün bir yıldızlar kümesinin gözlemcinin çevresinde döndüğü varsayımı altında açıklamada iyi bir sonuç alamadığını görünce, Kopernik gözlemcinin kendisini döndürüp, buna karşı yıldızları dingin tuttuğu zaman daha başarılı olup olamayacağını araştırmıştı. Metafizikte de, nesnelere sezgisi [görüşü] açısından benzer bir yol denenebilir. Eğer sezgi kendini nesnelere yapılarına uydurmak zorundaysa, bunlar üzerinde herhangi bir şeyin nasıl a priori bilinebilecek olduğunu anlamak güçtür; ama nesne (duyu nesnesi olarak) kendini sezgi yetiminin yapısına uyduracaksa, o zaman bu olanağı kolayca anlayabilirim” (Kant,1993:BXVI-BXVII).

Burada Kant’ın amacı bir takım doğuştan düşüncelere sahip olduğumuzu iddia etmek değil, nesnenin ve bilginin öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla inşa edildiğinin altını çizmektir. Kant felsefesi bu anlamda nesne ve bilginin oluşumunda öznenin katkısını vurgulayan bir felsefedir. Özne sahip olduğu yetiler aracılığıyla kendi biliş tarzını nesneye uygulayan ve nesneyi de bilgiyi de kuran varlıktır.

Kant, Saf Aklın Eleştirisi’nde sentetik a priori önermelerin olanağını araştırırken bu yargıların bilginizi genişletmesinin yanı sıra, zorunluluk ve evrensellik özelliklerini de taşıması gerektiğini düşünmüştür. Zorunluluk ve evrenselliğin empirik verilerden türetilmeyeceği Kant’ın Hume ile hemfikir olduğu noktadır. Eğer nesneyi bilmek, anlama yetisinin kendisini nesneye uydurması ile açıklanmaya çalışılırsa, zorunlu ve evrensel yargılara nasıl ulaşıldığı sorusu cevaplanamayacaktır. Kant’a göre tüm bilginizin nesnelere uyması gerektiği varsayımı “her olayın bir nedeni vardır” gibi önermelerin neden doğru olduğunu açıklayamaz. Kant’ın Kopernik Devrimi’ne benzettiği devrim, yani nesnenin ve bilginin öznenin yetilerine uyması gerektiği varsayımı zorunluluk ve evrensellik taşıyan böyle önermeleri açıklamayı da olanaklı kılmaktadır.

Kant’a göre ne Empiristler ne de Rasyonalistler bilginin oluşum sürecini açıklayamamış, sadece zihnin nesnelere dünyası ile olan ilişkisi üzerine araştırma yapmışlardır. Oysa yapılması gereken zihnimizin deneyimin biçimlendirilmesine yaptığı katkıyı incelemektir. Kant kendisini bu noktada Kopernik’e benzetmektedir. Kant da nesne ile bilgi arasında kurduğumuz ilişkiyi tekrar gözden geçirmemizi ve bu

kez de nesnenin, dolayısıyla bilginin öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla kurulduğu varsayımının sınanması gerektiğini ileri sürer. Kant sözünü ettiği Kopernik Devrimi'ni duyulur-düşünülür dünya ayrımı, a priori, transsendental, ve sübjektif kavramları ile gerçekleştirmeye çalışacaktır.

3.1.2. Duyulur ve Düşünülür Dünya Ayrımı

Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi sonucunda vardığı sonuç, metafiziğin sentetik a priori önermelere dayanmaması nedeniyle bilgi alanının dışında tutulması gerektiğidir. Ancak Kant metafiziği insan aklının doğal bir eğilimi olarak gördüğünden, ona bilgi alanı dışında da olsa bir yer açmak gereğini duymuştur. Bu nedenle öznenin sahip olduğu yetilerle kurduğu dünyayı duyulur dünya bir başka deyişle fenomenler dünyası olarak adlandıran Kant, bir de düşünülür dünya yani noumenler dünyası olduğunu iddia ederek, metafiziği bilinmeyen ancak düşünülen alana dahil etmiştir.

Duyulur ve düşünülür dünya ayrımı metafiziğe yer açmanın dışında, özneye yüklenen kurucu rolün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü fenomeni öznenin bir tasarımı olarak tanımlamak, bu tasarım arkasındaki bir gerçekliği kabul etmeyi de beraberinde getirmiştir. Nesnenin ve bilginin özne tarafından kuruluşu, kendinde-şey adı verilen gerçekliğin duyarlık yetisine etkisiyle başlamaktadır. Kendinde-şey'in gerçekte ne olduğu özne için her zaman bilinemez olarak kalsa da kendinde-şey düşünülür bir kavramdır. Çünkü özne için bir şeyin bilinmesi için onun duyarlık yetisinin a priori formları olan zaman ve mekan tarafından biçim kazanması gereklidir. Dolayısıyla nesnenin ve bilginin öznenin sahip olduğu yetilerle kurduğu bir tasarım olduğu kabulü, Kant'ı bilinmeyen ancak düşünülen bir alanın var olduğuna ikna etmiştir.

Kant'a göre bilinmeyen ancak düşünülen bir dünya olduğunu düşünmek bir çelişki değildir. Çünkü fenomenler dünyasının öznenin bir tasarımı olduğu düşüncesi, bu tasarımın arkasında yatan bir gerçekliği, bir düşünülür dünyayı kabul etmek anlamında tutarlı bir düşüncedir. Böylece Kant, özneye yüklediği kurucu rol gereği düşünülür bir dünya olduğu savını ortaya atmış hem de sentetik a priori önermelere sahip olmayan metafiziğin bilgi değeri olmadığını kabul ettiğinden ona bilgi alanının dışında düşünülür dünyada yer açmıştır.

Kant'a göre bu ayırım yapılmazsa metafiziğin bilgi dünyasında oluşması engellenemez. Bu nedenle Kant, kaynağı olan duyulur dünya ile metafiziğin kaynağı olan düşünülür dünyayı kesin bir şekilde birbirinden ayırır (Kant,1995:par.165). Kant felsefesinde iki dünya ayrımının bilginin oluşumu açısından önemi, düşünülür dünya oluşturulmazsa, saf aklın işleyişine yer açılmayacak olmasıdır.

“[N]e var ki bu sınırlama, aklın bizi deneyin nesnel sınırına kadar, yani kendisi deney nesnesi olmayan ama tüm deneyin en yüksek temeli olması gereken bir ilgiye götürmesini engellemez. Bununla biz bu kendi başına şey konusunda hiçbir şey öğrenmiş olmuyoruz; ancak aklın, olanaklı, deneyim alanında en yüksek amaçlara yönelmiş kendi tam kullanımına ilişkin bir şey öğreniriz. Onda akla uygun bir şekilde dilenebilecek ve onunla yetinmek için yeterli bir nedene sahip olduğumuz bütün yarar da budur” (Kant,1995:par.183).

Kant'ın, metafiziğin bilgi alanının içine karışmasını engellemek için yaptığı bu ayırımın temelinde özneye yüklediği kurucu rolü temellendirme kaygısı yatar. Çünkü duyulur dünya öznenin bir tasarımıdır ve bu tasarım arkasındaki gerçeklik de bilinemeyen ancak düşünülür olan dünya ile ifade edilmek zorundadır. Kant için nesnenin ve bilginin ilk ögesi olan görünüş'ten başlamak üzere yetiler ile kurulan nesne ve bilgi her aşamasında öznenin bir tasarımıdır.

"Tüm tasarımlarımız gerçekte anlak [anlama yetisi] yoluyla herhangi bir nesne ile bağıntılıdır, ve, görüngüler [görünümler] tasarımlardan başka bir şey olmadıkları için, anlak onları duyusal sezginin [duyusal görünümün] nesnesi olarak birşeyle ilişkilendirir; ama bu bir şey bu düzeye dek yalnızca aşkınsal nesne [transsendebtal nesne]dir. Bu bir şey = x'i imler ki, ona ilişkin hiçbir şey bilemeyiz, ne de anlayışımızın şimdiki düzenlenişine göre bilme olanağımız vardır" (Kant, 1993:A 250 dipnot).

Kendinde-şey'in duyarlık yetisine etkide bulunması sonucu oluşan şey görünüş'tür. Görünüş duyarlığın a priori formları olan zaman ve mekan ile henüz biçim kazanmamış çokluyu ifade eder. Ancak görünüş henüz bu formlarla biçim kazanmamış olsa da, yine de kendinde-şey'in bir tasarımıdır. Görünüşün zaman ve mekan formları ile biçim kazanması sonucu oluşan ve bilginin ilk ögesi diyebileceğimiz hali ise duyusal görü'dür. Ancak görünüşün gerçek olandan gelen etkiler sonucunda oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Aksine gerçeği görünüşten yola çıkarak düşünürüz. Böylece öznenin tasarımı olan duyusal görünüm varlığından söz ettiğimizde, kendinde-şey'in varlığını da kaçınılmaz olarak düşünürüz.

“Gerçekten de, eğer biz duyu nesnelere, uygun olduğu gibi, sırf görünüşler sayarsak, bunu yapmakla, bunların temelinde –her ne kadar kendi başına nesnel

olduğunu bilmesek, yalnızca görünüşünü, yani bu bilinmeyen ‘bir şey’in duyularımızı uyarma şeklini bilsek de-kendi başına bir şeyin bulunduğunu da aynı zamanda kabul etmiş oluruz. Demek ki anlama yetisi, görünüşler diye bir şey varsaymakla aynı zamanda kendi başına şeylerin varlığını da kabul etmiş olur. Ve böylece diyebiliriz ki, görünüşlerin temelinde bulunan bu tür varlıkların, sırf aklın varlıklarının tasarımı yalnız kabul edilebilir değil, kaçınılmazdır da” (Kant,1995:par.105).

Ancak görünüşü gerçeğin yansıması olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü görünüş, öznenin tasarımlama kabiliyetinin bir ürünüdür. Gerçeği, görünüşün varlık nedeni olarak değerlendirmek yerine onu görünüşten hareketle düşündüğümüz bir şey olarak değerlendirmek Kant’ı anlamak açısından önemli bir noktadır. Çünkü Kant gerçeği görünüşün varlık nedeni olarak değil, öznenin tasarımı olan görünüşten hareket ederek düşündüğümüz bir şey olarak değerlendirir. Bu değerlendirmenin dayanağı, Kant’ın bilgi teorisinde özneye ve dolayısıyla öznenin yetilerine yüklediği özel anlamdır.

“Duyarlık ve alanının, eş değişle görüngüler [görünümler] alanının kendisi anlık [anlama yetisi] tarafından öyle bir yolda sınırlanır ki, kendilerinde şeylerle değil ama yalnızca öznel doğamızdan ötürü bize şeylerin görünüşlerinin kipiyle ilgilidir. Bu bütün Aşkınsal Estetiğin sonucuydu ve doğallıkla genel olarak bir görüngünün kavramından da aynı sonuç çıkar; bu kavrama kendinde bir görüngü olmayan bir şey karşılık düşüyor olmalıdır, çünkü görüngü, tasarım kipimizin dışında kendi başına hiçbir şey olamaz” (Kant,1993:A 251-252).

Bu nedenle Kant’ın bilgi teorisinde öznenin bir tasarımı olan görünüşten yola çıkarak düşündüğümüz gerçeklik, duyulur dünyanın ve dolayısıyla bilginin oluşum sürecinde önemli bir rol oynar. “[H]er ne kadar kendi başına nesnel olduğunu bilmesek, yalnızca görünüşünü, yani bu bilinmeyen ‘bir şey’in duyularımızı uyarma şeklini bilsek de” (Kant,1995:par.105). Kant’ın bilgi teorisinde kendinde şey’i, bilginin kaynağı olarak değil, bilginin üretimini gerçekleştiren yetileri harekete geçiren bir etki olarak değerlendirmek gerekir.

Ancak öznenin tasarımı olan fenomenin, düşünülür dünyanın nesnesi olan noumenin bir yansıması olmaması bu iki dünya arasında bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü noumen, algılanmadığı için bilinmeyen bir şey olsa da akıl onu düşünmeden vazgeçemeyecektir. Noumenin varlığını reddetmek nesnenin ve bilginin oluşumunu açıklamayı olanaksız kılacaktır. Çünkü, fenomenin öznenin bir tasarımı olduğu kabulü, onun arkasındaki bir noumenin varlığını zorunlu kılmaktadır.

“Gerçekten de, eğer biz duyu nesnelere, uygun olduğu gibi, sırf görünüşler sayarsak, bunu yapmakla, bunların temelinde –her ne kadar nesnel olduğunu

bilmese, yalnızca görünüşünü, yani bu bilinmeyen ‘bir şey’in duyularımızı uyarma şeklini bilsek de – kendi başına bir şeyin bulunduğunu da aynı zamanda kabul etmiş oluruz. Demek ki anlama yetisi, görünüşler diye bir şey varsaymakla, aynı zamanda kendi başına şeylerin varlığını da kabul etmiş olur. Ve böylece diyebiliriz ki, görünüşlerin temelinde bulunan bu tür varlıkların, dolayısıyla sırf anlama yetisi varlıklarının tasarımı yalnız kabul edilebilir değil, kaçınılmazdır da” (Kant,1995:105).

Bu nedenle bilinen dünyadan bağımsız olarak, algıya kaynak olan bilinmeyen bir dünya olduğunu düşünmek kaçınılmazdır. Bilgiye neden olan şeyin kendisi yani kendinde-şey ise algıya konu olamadığı için, özne için bilinemez olarak kalmakta ve bilginin alanın değil düşünülür alanın bir ögesi olmaktadır. Kant’a göre, görünüşün öznenin tasarımı olarak kabulü gerçek kavramını düşündürdüğünden, görünüşün gerçek kavramıyla bir bağıntı içinde olması gerekir.

“Öyleyse (...) görüngü [görünüş] sözcüğü, daha şimdiden başka bir şey ile bağıntı gösteriyor olmalıdır -öyle bir şey ki, dolaysız tasarımının duyusal olmasına karşın, duyarlığımızın sezgimizin [görümüzün] biçimine temel olan bu yapısı olmaksızın bile kendinde bir şey olmalı, e.d. duyarlıktan bağımsız bir nesne olmalıdır” (Kant,1993:A252 Dipnot).

Kant’a göre görünüş, sadece gerçeği düşündürmekle kalmaz, gerçeğin nesnel gerçekliğini de verir. Bu da nesnelere fenomenler ve noumenler olarak ayırımı ve dolayısıyla dünyanın duyulur ve düşünülür dünya olarak ayırımı haklı çıkarır.

“Şimdi, gözden kaçırmamak gerekir ki, görüngülerin [görünüşlerin] Aşkınsal Estetik tarafından sınırlanan kavramları daha şimdiden kendiliğinden numenin nesnel olgusallığını verir ve nesnelere fenomenler ve noumenler olarak ve dolayısıyla dünyanın duyulur ve anlak-dünyası olarak bölünmesini aklar” (Kant,1993:A249 Dipnot).

Bu nedenle Kant’a göre bilginin konusu olan fenomenler dünyası gerçeğin kendisi değil, tasarımıdır. Fenomen, öznenin sahip olduğu saf mekan-zaman görüleri ve kategorilerle kurulan bir tasarımıdır. Dolayısıyla sadece özne için bir gerçekliği vardır, gerçeğin birebir yansımaları olduğu iddia edilemez. Bu nedenle duyulur dünyayı da dış gerçekliğin kendisi değil, görünüşü olarak değerlendirmek gerekir.

Böylece Kant felsefesinde özne, duyarlık yetisinin a priori formları olan zaman ve mekan ile bilginin ilk malzemesini kuran ve anlama yetisinin a priori kavramları olan kategoriler ile de bu malzemeyi işleyen bir varlık olarak, Kopernikus’çu devrimi yapan özne olmaktadır. Kant’ın nesne ve bilginin oluşum sürecinde özneye yüklediği bu kurucu rol, onu tasarımsal nesne olan fenomeni yani duyulur dünyayı kurmaya ve bu

tasarımın arkasındaki gerçekliği yani noumen dünyasını düşünmeye sevk eder. Özne bu tasarımı yaparken aynı zamanda bu tasarımı yapan varlık olduğunun da bilincine varan öznedir.

“Kant’ın, ‘Kopernikusçu Devrim’ diye adlandırdığı şeyin temel düşüncesi şudur: özne ile nesne arasındaki uyum düşüncesinin (nihai uyum) yerine, nesnenin özneye zorunlu tabii olduğu ilkesini koymak. Buradaki temel buluş, bilgi yetisinin yasa koyucu olduğudur. Böylece akılsal varlık, yeni güçleri olduğunu keşfeder. Kopernikusçu devrimin bize öğrettiği ilk şey, buyrukları verenin biz olduğumuzdur” (Deleuze,1995:52).

3.1.3. A priori Kavramı

Genel olarak “Duyu deneyine hiç başvurulmadan, yalnızca akıldan ve aklın etkinliğinden türetilen bilgiye, deneysel olmayan bilgiye verilen ad” (Cevizci, 1997:57). şeklinde tanımlanan a priori kavramı, Kant felsefesinde deneyimden bağımsız olmayı ifade eder. Ancak a priori kavramının Kant felsefesi içindeki anlamını kavramak için dikkat edilmesi gereken nokta, a priori bilginin insan zihninde deneyimden önce bulunan bilgi değil, deneyimden türememiş olan bilgi anlamına gelmesidir. Üstelik bilgi, Kant felsefesinde ancak deneyim ile ortaya çıkmaktadır. “Tüm bilginizin deneyim ile başladığı konusunda hiçbir kuşku olamaz. (...) Ama tüm bilginizin deneyimle başlıyor olmasına karşın, bundan tümünün de deneyimden doğduğu sonucu çıkmaz” (Kant,1993:B1).

Öyleyse “Tüm bilginin deneyimle başlatıldığı bir sistemde a priori bilgiye nasıl yer açılacaktır?” (Deleuze,2007:11,Önsöz) A priori kavramı tam da bu nedenle sadece deneyden türememiş olmayı değil, deneyimi mümkün kılma görevini de üstlenmiştir.

“Duyumların düzenlenebilme ve belli bir biçime koyulabilmelerinin biricik olanağı olan şeyin kendisi yine bir duyum olamayacağı için, bize tüm görüngülerin [görünümlerin] özdeği yalnızca aposteriori veriliyor olsa da, biçimi tüm duyumlar için anda [zinde] apriori hazır yatıyor olmalı, ve buna göre tüm duyumdan ayrı olarak irdelenebilir olmalıdır” (Kant, 1993: A20 B 34).

Kant’ın yaptığı iddia ettiği Kopernik Devrimi daha önce belirttiğimiz gibi, bilginin nesneye uymasını değil, nesnenin ve bilginin öznenin bilme koşullarına uymasını esas alır. Bu nedenle a priori kavramı ile Kant, özneyi bilme sürecinin belirleyicisi olarak konumlandırmıştır. Özne artık sahip olduğu yetilerle nesneyi ve bilgiyi kuran varlıktır. Dolayısıyla nesne ve bilgi öznenin bilme koşullarına göre belirlenmektedir. Uzay ve zaman öznenin sahip olduğu duyarlık yetisinin a priori formları olarak nesnenin ve

bilginin oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Bu a priori formlar sayesinde nesne bizim için biçim kazanmakta ve bilginin ilk malzemesi bu formlar aracılığıyla oluşmaktadır.

Kategoriler ise hazır olarak bulunmasa bile mümkün deneyin ötesinde bir kullanımı olmayan anlama yetisi kavramlarıdır. “Kategoriler, mümkün deneyimin yüklemeleri olarak kavramlardır ki, Kant’a göre bunlar a priori temsillerdir. Kategoriler a priori temsiller veya kavramlar, zaman ve mekan hazır olarak verilirler” (Deleuze, 2007:22).

Kant’ın bilgi ideali sentetik a priori bilgi olduğundan ve deney zorunluluk ve evrensellik özellikleri taşımadığından, Kant bu özellikleri a priori kavramı ile sağlamaya çalışmıştır. Bu nedenle a priori artık sadece deneyden bağımsızlığı değil, zorunlu ve evrensel olmayı da ifade eder. A priori, hem deney mümkün kılmak, hem de deneyin veremeyeceği zorunluluk ve evrenselliği sağlamakla görevlendirilmiştir.

Kant a priori kavramına ihtiyaç duymuştur çünkü nesnelere ve nesnelere tamamen farklı bir yapıya sahip olan zihnin, kavramlar aracılığıyla nesnelere nasıl ilişki kurduğunu açıklamak ancak bu sayede olanaklı olacağını düşünmüştür. Kant’ın Kopernik Devrimi ile getirmeye çalıştığı yeni bakış açısı, özne-nesne ilişkisine dair getirilen daha önceki açıklamaların Kant’a göre bir çok soruyu cevapsız bırakmasıdır. Çünkü Kant’a göre bilginin nesneye uyması gerektiği varsayımı, nesne nasıl oluyor da zihindeki bir kavramı karşılayabiliyor? Ya da duyulur olanın anlama yetisi ile örtüşmesi nasıl gerçekleşiyor? sorularını yanıtlayamamıştır. Bu nedenle Kant nesneyi ve bilgiyi öznenin a priori bilme koşulları ile kurulan tasarımlar olarak görmüş ve bu soruları yanıtlamayı olanaklı kılmıştır. Kant ile birlikte a priori, öznenin nesne ve bilginin oluşumuna yaptığı katkının ve deneyi mümkün kılan koşulların ifadesi olmuştur.

Böylece a priori kavramı Kant felsefesinde öznenin kuruculuğunun bir ifadesi olmuştur. Çünkü nesne ve bilgi öznenin sahip olduğu a priori yetiler vasıtasıyla kurulan tasarımlardır. Duyarlılık ve anlama yetisinin a priori formları, nesneyi ve bilgiyi kuran formlardır. Kant bu a priori formlar vasıtasıyla sözünü ettiği Kopernik Devrimi’ni gerçekleştirebilmiştir. Böylece bilgi bu a priori formlar ve kavramlar vasıtasıyla kurulan bir tasarım olarak, transsendental ve sübjektif olma özelliği kazanmıştır. Ancak Kant felsefesinde, tıpkı a priori kavramı gibi bu kavramlara da özel bir takım anlamlar

yüklenmiştir. “Kopernikusçu Dönüşüm’ün niteliği iyice kavrandı mı, Kantçı transsendental ve yine Kantçı subjektiflik kavramlarının tam ve kuşatıcı anlamları da elde edilmiş olur” (Cassirer, 1996:163).

3.1.4. Transsendental Kavramı

Kant Kopernik Devrimi ile öznenin nesneyi bilme tarzına dikkatleri çekmiş ve “transsendental” kavramını da, a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen bilgi olarak tanımlamıştır.

“Nesneler ile ilgili olmaktan çok a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen tüm bilgiyi, aşkınsal [transsendental] olarak adlandırıyorum. Böyle bir kavramlar dizgesi Aşkınsal Felsefe [Transsendental Felsefe] olarak adlandırılabilir” (Kant,1993: A12 B25).

Çünkü Kant, bilgiyi öznenin bilme koşulları ile şekillenen bir tür tasarım olarak görmüş ve bilginin oluşumunda belirleyici rolü öznenin a priori yetilerine yüklemiştir. Kant, Kopernik Devrimi ile bilgiyi nesneden değil, öznenin nesneyi bilme koşullarından yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır (Kant,1993: BXV). Nesne, öznenin yetileri aracılığıyla kurulan bir tasarım olduğundan bilgi de bu tasarımın bilgisi olacaktır. Dolayısıyla bilginin araştırılmasına da özneye bu tasarımı yaptıran a priori yetilerin araştırması ile başlanmalıdır. Kant, nesnenin ve bilginin oluşumunu a priori formlarla açıkladığından, bu a priori formların araştırılması olan “Transsendental Felsefe”sini de bu kavramların bir dizgesi olarak tanımlamıştır.

“Her tür apriori bilgi değil, ama ancak belli tasarımların (sezgilerin ya da kavramların) yalnızca apriori uygulanabilir ya da olanaklı olduklarını ve bunun nasıl olduğunu bilmemizi sağlayan bilgi aşkınsal (e.d. yani bilginin apriori olanak ya da apriori kullanımı) olarak adlandırılmalıdır” (Kant,1993: A56 B80).

Kant, Transsendental Felsefe’yi bir bilim ideası olarak görmüş ve aklın deneyden bağısız neyi başarabileceğini transsendental yöntem ile yani, a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüzü araştırarak açıklamaya çalışmıştır. “Aşkınsal Felsefe, bir bilim ideasıdır ki, arı usun eleştirisinin onun için bütün tasarı mimarı olarak, e.d. ilkelerden çizmesi gerekir bu yapıyı oluşturacak tüm parçalarının tamamlanmışlık ve sağlamlılıklarının tam bir güvencesiyle [çizmelidir]” (Kant,1993: A13 B27). Kant, öznenin bilgiyi kurma yöntemi olan transsendental yöntem ile öznenin sahip olduğu a priori yetilerin nesne ve bilginin kuruluşunda nasıl işlediğini açıklamaya çalışmıştır. Kant’a göre bilgi, a priori düşünme yetisinin nesne üzerine işlemesi ile oluşmaktadır.

Bilgi için, öznenin sahip olduğu yetilerin nesneye uygulanmasını şart koşan Kant, transsendental yöntem ile bu yetilerin bilginin oluşumundaki belirleyici rollerini tespit etmeye çalışır.

“Elimizde daha şimdiden iki tür kavram vardır ki, bütünüyle ayrı olmalarına karşın gene de nesnelere bütünüyle apriori bağlantılı olmada birbirleriyle bağdaşır - duyarlığın formları olarak uzay ve zaman kavramları ve anlağın [anlama yetisinin] kavramları olarak kategoriler. Bunların her ikisini de görgül çıkarsamalarına girişmek bütünüyle boş bir çaba olacaktır; çünkü doğalarının ayırt edici yanı, tam olarak nesnelere ile bunların tasarımları için deneyimden hiçbir şey ödünç almaksızın bağıntılı olmalarında yatar. Öyleyse bunların bir çıkarsaması zorunluysa, bu her zaman aşkınsal [transsendental] olmalıdır” (Kant,1993:A85-86B 118).

Bilgi felsefesini “Transsendental İdealizm” olarak adlandıran Kant, diğer idealizmlerden farkının, nesnenin öznenin bağımsız varlığını reddetmemek olarak açıklar. Nesnenin öznenin yetileri aracılığıyla kurulan bir tasarım olmasına karşın, bu tasarım sürecinin başlamasına neden olan Kendinde-şey’in bilinemez olarak kalması Kant’a göre Transsendental İdealizm’in diğer idealizmlerden farkını ortaya koymaktadır.

“[İ]ki tür idealizm ayırt edilmelidir aşkınsal ve görgül. Aşkınsal idealizm [Transsendental idealizm] ile genel olarak tüm görüngüleri kendinde şeyler olarak değil ama yalnızca tasarımlar olarak alan, ve buna göre zaman ve uzayı da kendi başına var olan belirlenimler olarak değil, (...) yalnızca sezgimizin [görümümüzün] duyuşal biçimleri olarak alan öğretiyi anlıyorum” (Kant,1993:A 369).

Kant “transsendental” kavramı ile nesnelere a priori bilme koşullarımızı araştırma yöntemini adlandırmış ve nesne ile bilginin oluşumunda bu a priori yetilerin rollerini bu yöntem aracılığıyla çözümlenmiştir. Nesneyi ve bilgiyi öznenin a priori yetileri aracılığıyla kurduğu bir tasarım olarak gören Kant, bu tasarımın oluşmasını sağlayan a priori yetilerin işleyişine dair araştırmasını transsendental yöntem ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sonuç olarak, Kopernik Devrimi ile “transsendental” kavramı da yeni anlam kazanmıştır.

3.1.5. Sübjektif Kavramı

Kopernik Devrimi, öznenin nesneyi bilme tarzını çıkış noktası olarak aldığından, özne sahip olduğu yetilerle nesneyi ve bilgiyi kuran bir varlık olarak, bilginin oluşumunda belirleyici bir rol üstlenmiştir.

“Bugüne dek tüm bilginin kendisini nesnelere uydurması gerektiği varsayılmıştır, ama onlara ilişkin herhangi bir şeyi kavramlar yoluyla apriori saptama ve bu yolla bilginizi genişletme girişimleri bu varsayım altında boşa çıkmıştır. Öyleyse bir kez de nesnelere kendilerini bilginize uydurmaları gerektiği varsayımı altında metafiziğin görevinde daha iyi sonuç alıp alamayacağımızı sınavabiliriz” (Kant, 1993:B XV).

Bu nedenle Kopernik Devrimi'nin asıl kahramanı özne olduğundan, sübjektivite kavramı da Kant felsefesinde özel bir anlam kazanmıştır. Özne Kant'ın ruhun yetileri adını verdiği; duyarlık, hayal gücü ve düşünme yetilerine (anlama yetisi ve akıl) sahip olan öznedir. Kant felsefesinde özne bütün bu işlemleri apriori formlar sayesinde yapmaktadır. Apriori formlar, öznenin sahip olduğu formlar olduğundan sübjektif bir yapıya sahiptirler. Özne apriori formlarla fenomeni kurmakta ve bilgi de bu tasarimsal nesnenin bilgisi olmaktadır. Bilgi öznenin a priori formlarla kurduğu bir tasarım olduğundan, bu formlar bilgiyi sübjektif kılmaktadır. Nesne ve bilgi öznenin yetileri aracılığıyla kurduğu tasarımlar olarak özneye ait olmakta, dolayısıyla sübjektif olmaktadır.

Ancak burada sübjektivitenin özel bir anlamıyla karşı karşıya olduğumuz unutulmamalıdır. Çünkü Kant, öznenin sahip olduğu yetileri tek tek öznelere göreli bırakmamış, bu yetileri genel olarak tüm insanların sahip olduğu yetiler olarak düşünmüştür.

“Kant'ın hesabını verdiği tek bir 'ben'in bilgisi değil, genel olarak insanın bilgi edinme yeteneğidir. Bu açıdan onun öngördüğü anlamdaki öznellik, bir 'intersübjektiflik' düzeyinde, yani öznelere arasındadır. Bunu öne sürmek ise, bilginin doğası ve sınırının en belirgin bir niteliğini ortaya çıkarmaktadır” (Denkel,1997:296).

Bu nedenle Kant, genel olarak insanın nesne ve bilgiyi kurma yeteneğini araştırdığından, Kant'ta sübjektivite kavramı da insana görelilik ya da intersübjektiflik anlamında anlaşılmalıdır. Nesne ve bilgi, öznenin bilme koşulları ile belirlenen tasarımlar olarak insana-özneye göredir. Bu nedenle öznenin farklı yetilere sahip olması durumunda nesne ve bilgi de farklı tasarımlar olacaktır. Kant, nesnenin bu tasarımlama sürecinden bağımsız varlığını ise her zaman bilinmez olarak bırakmıştır.

“Bu 'sübjektiflik', Kopernikusçu dönüşümün genelinde ifade ettiği başka bir anlam taşımaz. O, çıkış yolunun objede değil, tersine belirli bir objektiflik formunda (ister teorik, ister etik, isterse estetik tarzlarda olsun) dayanması gereken bir özne bilgi yasallığında (akıl düzeninde) aranması gerektiğini gösterir. Bu bir kez kavrandı mı, bireysellik ve keyfilik anlamlarına tutuklanmış olan 'sübjektiflik'

kavramının tüm bu gibi yan anlamları ortadan kalkar. Burada içinde bulunduğumuz bağlamda ‘sübjektiflik’ kavramı, tam da bilginin aklın bir zorunlu yöntemi ve bir genel yasası içinde temellendirilebilirliğini ifade etmektedir” (Cassirer,1996:164)

3.2. Ruhun Yetileri ve Öznenin Kurucu Rolü

Kant, nesnesinin ve bilginin oluşum sürecinde üç temel yetinin etkili olduğunu savunur. Kant’ın ruhun yetileri adını verdiği bu yetiler; duyarlık, hayal gücü ve düşünme yetileri’dir ki düşünme yetileri, anlama yetisi ve akıl’dan oluşur.

3.2.1. Duyarlık

“Bütün insan bilgisi sezgilerle [görü] başlar, buradan kavramlara geçer ve idealar ile sonlanır” (Kant, 1993:A702 B730). Kant, yukarıdaki alıntıda sırasıyla ruhun üç yetisine gönderme yapmaktadır: duyarlık, anlama yetisi ve akıl. Duyarlık ve anlama yetisi arasındaki bağlantıyı kuracak olan yeti ise hayal gücüdür.

Duyarlık, mekan ve zamanda verilenleri alımlama (receptivity) yetisidir ve diğer yetilerden farklı olarak pasiftir. Duyarlık, duyuşal görümlere sahip olmamızın yani nesnelere bize verilmesinin koşuludur. Görü (Anschauung), duyarlığın kendinde-şey’ler tarafından etkilenmesi sonucu bizde oluşan veya bize verilen tasarımdır. Kant, bu noktada “saf görü” ile “duyuşal görü” ayrımını yapar. Duyarlığın a priori formları olan mekan ve zaman “saf görü”, bu saf görüler aracılığıyla biçim kazanan görü ise “duyuşal görü”dür. Kant, saf görüyü, duyuşal görünümün koşulu olarak tanımlar. Bu belirlenimin nedeni, bilginin formu olan saf görülerin (mekan-zaman), bu saf görüler sayesinde oluşan duyuşal görü ile karışmasını önlemektir.

Kant’a göre, duyuşal görünümün zaman-mekan formları ile belirlenmemiş içeriği ise görünüş’tür (Kant,1993:A20 B34). Görünümün malzemesi görünüş’tür, kendinde-şey değildir. Görünüşler, kendinde-şeylerin tasarımlarıdır ki kendinde-şey bizim için her zaman bilinemez olarak kalacaktır. “[G]örüngüler [görünüşler], yalnızca kendilerinde ne olabilecekleri açısından bilinmeksizin var olan şeylerin tasarımlarıdır” (Kant,1993:B164).

Kant’a göre bilginin ilk unsuru olan duyuşal görünümün materyalini her zaman duyarlık sağlar. “[D]uyarlık aracılığıyla nesnelere bize verilirler ve yalnızca o bize sezgileri [görülerini] sağlar” (Kant,1993:A19 B33). Görü, duyarlık ona materyal sunduğu sürece

olanaklıdır. Duyarlık kendinde-şeyler tarafından etkilenecek görüleri elde eden ve böylece aktif hale gelen yetidir. Duyum ise kendinde-şey'in tasarım yetisi olan duyarlık üzerindeki etkisidir.

Duyarlığın a priori formları olan mekan ve zamanın bilinmemesinin nedeni, mekan ve zamanın dış gerçeklikte bulunmamasıdır. Kant'a göre bir şeyi bilmenin koşulu, o şeyin duyarlığın alıcılığına girmesidir. Bir şeyin bu alıcılığa hitap edebilmesi için de dış gerçeklikte olması gerekir. Bu nedenle duyarlığın a priori formları olan mekan ve zaman, dış gerçeklikte olmadıklarından, bilginin konusu da olamazlar. Duyulur dünyada bir şeyin bilinebilmesi için, ilk önce duyarlığın çalışması gerekir. Oysa Kant'ta mekan ve zaman, nesnenin kendisinde değil, öznenin bilme yetisinde gerçeklik bulunduğu için, duyarlığa hitap edemez, dolayısıyla bilginin konusu da olamaz. Ancak mekan ve zaman öznenin bilme koşullarını sağlayan formlardır, yani kendileri duyarlığın alıcılığına girmedikleri için bilinmeyen, ancak bilginin oluşması için koşulları sağlayan öğelerdir. Mekan ve zaman, öznenin bilme yetisinde hazır buldukları için a prioridirler.

Böylece mekan ve zaman, Kant felsefesinde duyulur dünyanın genel ve zorunlu formları olmaları anlamında, bütün insan bilgisinin, genel ve zorunlu kavrayış formlarıdır. Mekan ve zaman, bu yapısından dolayı Kant'ta, nesnenin kendisine değil, özneye bağlanmaktadır: “[K]endi özümüzü ya da giderek yalnızca genelde duyuların öznel doğasını ortadan kaldıracak olursak, uzay ve zamandaki nesnelere tüm doğaları, tüm ilişkileri, daha doğrusu uzay ve zamanın kendileri yitirirler” (Kant,1993:A42 B59). Böylece Kant'a göre, duyusal olan her şeyi attığımızda kalan tek şey, duyarlığın a priori alıcılığıdır. Kant zaten, "İçlerinde duyuma ait hiçbir şey bulunmayan tasarımları arı olarak" adlandırdığını söyler (Kant,1993:A20 B34). Bu nedenle mekan ve zaman, duyulur nesne olmadığı için, zihinde sadece duyarlığın bir formu olarak yer alır. Bu yer alma duyusuyla bağlantısızlığından dolayı a prioridir” (Kant,1993:A21 B35).

“Uzay ve zaman hiç kuşkusuz a priori tasarımlardır [representations] ki, edimsel bir nesnenin henüz duyum yoluyla duyumumuzu belirlemesinden önce, duyusal sezgimizin [duyusal görümüzün] biçimleri olarak bizde bulunurlar ve onu o duyusal ilişkiler altında tasarımlamamızı sağlarlar” (Kant, 1993:A373).

Mekan ve zamanın nesneye değil, öznenin duyarlık yetisine bağlanması, nesneyi öznenin bir tasarımına dönüştürmektedir. Bilgi de ancak duyarlık yetisinin a priori formları olan mekan ve zamanın biçim kazandırdığı duyusal görüşle başladığından,

öznenin bilme koşullarına tabi olan bir yapı kazanmıştır. Nesne duyarlık yetisinin formları ile, bilgi ise ilk bu formların biçim kazandırdığı duyusal görü ile kurulmaktadır.

3.2.2. Hayal Gücü

Kant, Saf Aklın Eleştirisi'nde Transsendental Mantık başlıklı bölümde bilginin iki temel kaynağı olduğunu belirtir:

“Bilgimiz iki ansal [zihinsel] kaynaktan doğar. Bunlardan ilki tasarımları alma (izlenimler için alıcılık), ikincisi bu tasarımlar yoluyla bir nesneyi bilme yetisidir (kavramların kendiliğindenliği); birincisi yoluyla nesnelere bize verilir, ikincisi yoluyla bu nesne o tasarım (salt bir ansal belirlenim olarak) ile ilişki içinde düşünülür. Sezgi [görü] ve kavramlar öyleyse tüm bilginin öğelerini oluştururlar, öyle ki ne kavramlar belli bir yolda onlara karşılık düşen sezgi olmaksızın, ne de sezgi kavramlar olmaksızın bir bilgi verebilir” (Kant,1993:A50 B74).

Bu nedenle bilginin ve nesnenin oluşumunda etkili olan yetiler, tasarımları alan yeti olan duyarlık ve bu tasarımlar yoluyla bir nesneyi bilme yetisi olan anlama yetisidir. Ancak bu iki yeti ancak epistemolojik bir inceleme için birbirinden ayrılabilir. Bilginin ve nesnenin oluşumunda bu yetilerden biri diğerine indirgenemediği gibi, bu yetilerden birinin eylemi olmaksızın nesne ve bilginin oluşumu mümkün değildir (Kant,1993:A258 B314). Kant'a göre nesnenin oluşturulması, ancak duyarlık yoluyla elde edilen tasarımların anlama yetisinin saf kavramları olan kategorilerin altına getirilmesi ile mümkündür. Böylece duyarlık yetisi aracılığıyla elde edilen malzemeye anlama yetisinin yargı eylemi ile sentetik bir birlik kazandırılmaktadır.

Ancak duyarlık yetisi aracılığıyla elde edilen duyusal görü ile anlama yetisinin saf kavramları tamamen farklı yapıdadırlar. Bu nedenle birbirinden tamamen farklı işleyişlere sahip olan bu yetiler ve yine birbirinden tamamen farklı yapılara sahip olan bu yetilerin unsurları arasında bir ilişkinin olabilmesi için Kant, hayal gücü yetisinin gerektiğini vurgular. Çünkü anlama yetisinin saf kavramlarında görülenebilir bir şey olmadığı gibi, duyarlık yetisinin ürünü olan duyusal görüde de kavramsal hiçbir özellik bulunmamaktadır. Bu durumda, düşünce ile duyarlık bağlantısının kurulması ve kategorilerin görünüşlere uygulanması için duyarlık ile anlama yetisini bir araya

getiren bir başka yetinin aracılığına ihtiyaç vardır. Kant'a göre bu işlevi yerine getiren yeti hayal gücü'dür.

“Öyleyse insan ruhunun temel bir yetisi olarak arı bir imgelem yetimiz vardır ki, tüm a priori bilginin temelinde yatar. Onun aracılığıyla bir yanda sezginin [görünün] çoklusu, öte yandan da arı tamalğının zorunlu bilgisinin koşulları ile bağlantı içine gireriz. İki uç, eş değışle duyarlık ve anlak, imgelem yetisinin bu aşkınsal işlevi aracılığıyla zorunlu olarak bağlanmalıdır; yoksa birincisi, gerçi görüngüler [görünüş] veriyor olsa da, hiçbir görgül bilgi nesnesi ve dolayısıyla hiçbir deneyim vermeyecektir” (Kant, 1993:A124).

Kant, temel yetilerimizden biri olan hayal gücü'nü: “[B]ir nesneyi, sezgide [görüde] bulunuşu olmaksızın da tasarımlama yetisi” olarak tanımlamaktadır (Kant,1993:B151). Hayal gücünün görevi, duyarlık yetisi ile anlama yetisi arasında bir aracılıktır. Bu işlev göz önüne alındığında, hayal gücü görünüşlerden kavramlara dönüşümü kolaylaştıran bir yetidir. Duyarlık tarafından elde edilen tasarımları bir birlerine bağlayarak, onları anlama yetisinin saf kavramlarının altına getiren hayal gücü, duyarlık ve düşünme yetilerinin arasında aracı olarak bulunmakta ve onları birbirine bağlamaktadır. Kant hayal gücünün bu eylemini “yeniden-üreten sentez” olarak adlandırmaktadır (Kant,1993:A102,A118,B152). Hayal gücünün görevi, kendisi duyusal olmayan bir kavram ile kendisi duyusal olan ancak kavramsal olmayan bir görü arasında bağlantı kurmaktır.

Sentez genel olarak, kendiliklerinden bir birlik göstermeyen parçaların bir araya getirilmesidir, dolayısıyla bir tasarımdır. “Synthesis kendiliklerinden birlik göstermeyen, ama birlik içinde oldukları düşünölen parçaların bir araya getirilmeleridir” (Reyhani,2005:100). Bu nedenle bir tasarlama faaliyeti olan sentezi gerçekleştiren ve böylece onu bir tasarım olarak yeniden kuran öznedir. Kant'a göre sentez, “...bilgimizin kaynağı üzerine yargıda bulunacaksak dikkat etmemiz gereken ilk nokta”dır (Kant,1993:A78 B103). Sentezin, hayal gücü tarafından yürütölen eylemi, nesnenin görüsel karşılığın kurulmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle Kant'a göre, “ruhun kör ama gene de vazgeçilmez bir işlevinin bir ürünüdür ki, onsu ne olursa olsun hiçbir bilgimiz olamaz” (Kant,1993: A78 B103). Kant sentezi şu şekilde tanımlamaktadır:

“En genel anlamda ele alındığında bireşim [sentez] ile değışik tasarımları birbirine ekleme ve onlardaki çokluyu tek bir bilgide kavrama edimini anlıyorum. Eğer

çoklu görgül [empirik] olarak değil ama a priori verilmişse (tıpkı uzay ve zamandaki çoklu gibi) böyle bir bireşim [sentez] arıdır” (Kant,1993:A77 B103).

Kant, Saf Aklın Eleştirisi'nin ikinci basımında iki çeşit sentezden sözeder: figüratif ve intellectual sentez. Figüratif sentez hayal gücünün transsendental sentezidir ki üreten ve yeniden-üreten sentezden oluşur. Intellectuel sentez, bilinçli algılama (apperception) faaliyeti sonucunda verilen sentetik birliktir. Figüratif sentez ile intellectual sentez arasındaki fark, figüratif sentez hayal gücünün (üreten ve yeniden-üreten) sentezi iken, intellectual sentez, düşünme yetisinin sentezidir.

“Duyusal sezgi [görü] çoklusunun a priori olanaklı ve zorunlu olan bu bireşimine betisel bireşim [figüratif sentez] denebilir ve böylece, genel olarak bir sezginin çoklusu açısından salt kategorilerde düşünülen ve anlık bireşimi [intellectual sentez] denilen sentezden ayırt edilebilir. Her ikisi de aşkınsaldır, yalnızca a priori yereldikleri için değil ama ayrıca başka a priori bilginin olanağını da temellendirdikleri için” (Kant,1993:B151).

Kant'a göre idrak için, bir araya toplanmış çeşitli tasarımların tek bir düşünme eylemi içinde tutulması gerekmektedir. Sentezi gerçekleştiren yeti, hayal gücüdür ve bu tasarımların sentetik birliğini sağlayan ve bir bilinç içerisinde onları bir arada tutan, düşünme yetisinin bilinçli algılama eylemi (apperception), yani algılayanın kendini idrak etmesidir (Kant,1993:A103,A107,B30).

Bilgiyi, karşılaştırılan ve bağıntılanan tasarımların bir bütünü (Kant,1993:A97) olarak gören Kant'a göre duyarlık ve anlama yetisinin birlikteliğinden bilginin doğabileceğini sık sık belirtir. Ancak bilginin olanaklı olabilmesi için, duyarlığın alıcılığı (receptivity) ile anlama yetisinin kendiliğindenliği (spontaneity) birleşmesi (sentezi) gereklidir. Anlama yetisinin kendiliğindenliği, tüm bilgide zorunlu olarak bulunan üçlü bir sentezin zeminini oluşturmaktadır: Zihninin görüdeki değişiklikleri olarak tasarımların ayırmsanması (görüde idrakın sentezi), bunların hayal gücünde yeniden-üretilmeleri (hayal gücünde yeniden üretimin sentezi) ve kavramda tanınmaları (kavram içinde tanınmanın sentezi)dir (Kant,1993:A97). Kant, sentezin üç eylemi ve bilginin üç kaynağı arasında bir paralellik görmektedir (Kant,1993:A115). Görüde idrak çokluyu bir düzene koyar, Hayal Gücü tasarımları birbirlerine bağlar ve son olarak Düşünme tasarımlara birlik sağlar.

“Genel olarak deneyimin olanağına ve nesnelere bilginin olanağına dayanak olan üç öznel bilgi kaynağı vardır: duyu, imgelem yetisi ve tamalgı [apperception]. Bunlardan her biri görgül olarak, eş değışle verili görüngüler [görünüşler] üzerine

uygulamasında içinde irdelenebilir. Ama tümü de bu görgül kullanımının kendisini olanaklı kılan a priori öğeler ya da temellerdirler. Duyu görüngüleri görgül olarak algıda temsil eder, imgelem yetisi çağrışımında (ve yeniden üretimde), tamalgı ise bu yeniden üretilmiş tasarımların onların verilmesini sağlayan görüngüler ile özdeşliğinin görgül bilincinde ve dolayısıyla tanımada” (Kant,1993:A115).

Kant’a göre ilk iki sentez; “görüde kavrayışın sentezi” ve “hayal gücünde yeniden-üretimin sentezi”, hayal gücünün transsendental sentezi iken, “bir kavram içinde yeniden tanımanın sentezi” entelektüel sentez (apperception)dur.

Duyarlık tarafından elde edilen duyuşal görüleri, düşünmenin eylemi olan yargı yoluyla anlama yetisinin saf kavramları altına getirmek, nesnenin sentezi için gereklidir. Bu da ancak hayal gücünün aracı yeti olarak eylemde bulunmasıyla olanaklıdır. Düşünme tarafından bir şeyin kavranabilmesi için, hayal gücünün sözü edilen eylemi gereklidir. Diğer bir ifade ile, nesnenin oluşturulması ve sentezi için, hayal gücünün tasarımları bilince taşınması gerekir. Aksi halde işleyişleri birbirinden tamamen farklı yetiler olan duyarlık ile anlama yetisi arasında ve yine birbirinden tamamen farklı yapılara sahip olan görü ile kavram arasında bir ilişki kurulamaz. Nesnenin oluşturulması ve sentezi için gerekli olan eylem, hayal gücünün tasarımları bilince taşınmasıdır. Bu eyleminin ürünü ise imgedir.

“İmge, üretken imgelemin [hayal gücünün] görgül [empirik] yetisinin bir ürünüdür, ve duyuşal kavramların (uzaydaki betimlerinkiler gibi) şeması arı a priori imgelem yetisinin bir ürünü ve değim yerindeyse bir monogramıdır ki, imgeler ilkin bunun yoluyla ve buna göre olanaklı olurlar. Ama bu imgeler kavram ile her zaman imgeledikleri şema aracılığıyla bağlanmalıdırlar ve kendilerinde onunla tam bir çakışma durumunda değildirler” (Kant,1993:A142 B181).

Böylece kavramsal olmayan görü ile görüsel olmayan kavram arasındaki bağlantı hayal gücünün ürünü olan imge aracılığıyla kurulmuş olur. Hayal gücünün bu aracılık eylemi, iç duyunun a priori formu olan zaman vasıtasıyla tasarımların sentezlenmesi sonucunda gerçekleştirir. Bu eylemin gerçekleştirilmesi için zaman, “Saf Ben” tarafından birlik içinde tutulmalıdır. Böylece görü ve kavram “hayal gücünün yeniden-üreten sentezi” ile birbirlerine bağlanarak nesnenin oluşturulması ve kavranmasını olanaklı kılar. Bu ilişkiyi sağlayacak olan ise hayal gücünün ürünü olan “Transsendental Şema”dır.

“Şimdi açıktır ki bir yanda kategori ile ve öte yanda görüngü ile türdeşlik içinde durması gereken ve birincinin ikinci üzerine uygulanmasını olanaklı kılan bir üçüncü olmalıdır. Bu aracı tasarım arı (görgül [empirik] her şeyden arı) ve gene de bir yandan anlaksal [zihinsel], öte yandan duyuşal olmalıdır. Böyle bir tasarım Aşkınsal Şema [Transsendental Şema]dır” (Kant,1993:A138 B177).

Kant'a göre, Transsendental şema, bir durumuyla zihinsel, diğer durumuyla duyuşal olmalıdır. Çünkü ancak bu sayede kategori ve görünüş arasındaki ilişkiyi ve kategorinin görünüş üzerine uygulanmasını olanaklı kılabılır. Dolayısıyla şema, duyuşal bir şey barındırmayan anlama yetisinin saf kavramlarının görünüşlere uygulanmasını sağlar. İmge, hayal gücünün "yeniden-üreten" eyleminin tasarımları canlandırma ve sentezleme eyleminin ürünüdür (Kant,1993:B181). Sentez eylemi, tekil bir görünüşe yöneldiğinde, ortaya imgeyi çıkarır, sentez eylemi duyarlığın belirlenişindeki birliğine yöneldiğinde ise ortaya şemalar çıkar. İmge bu şemalar yoluyla olanaklıdır.

"Şema kendinde her zaman yalnızca imgelem yetisinin [hayal gücünün] bir ürünüdür; ama imgelem yetisinin birleşiminin [sentezinin] amaçladığı şey herhangi bir tekil sezgi [görü] değil ama yalnızca duyarlığın belirlenişindeki birlik olduğu için, şemanın da imgelemden ayırt edilmesi gerekir. Böylece, birbiri ardına beş nokta koyacak olsam,, bu beş sayısının bir imgesidir. Buna karşı salt genel olarak bir sayıyı düşünecek olursam, bu ister beş, isterse yüz olsun, bu düşünce daha çok bir çokluyu (örneğin bin) belli bir kavrama uygun olarak bir imgede tasarımılamak için bir yöntem tasarımıdır, bu imgenin kendisi değil, çünkü böyle bir sayı durumunda imgeyi ancak güçlkle göz önüne getirebilir ve kavramla karşılayabilirim. İmgelem yetisinin bu kavrama imgesini sağlamaya yönelik bu evrensel işleminin bu tasarımıını bu kavramın şeması olarak adlandırıyorum" (Kant,1993:A140 B179).

Şema her zaman hayal gücünün bir ürünüdür. Ancak şemanın işlevi tekil görünüşün düzenlenmesi değil -bu yeniden-üretici hayal gücünün görevidir-, duyarlığın belirleniminin birliğine yönelik faaliyetinin bir ürünüdür. Yeniden-üretici hayal gücü, anlama yetisi itibariyle tekil olan nesnenin terkiibinde anlama yetisi ile duyarlığın bağlantısını kurar. Hayal gücünün üretici faaliyeti ise duyarlığın a priori çoklusunun bütünüünü canlandırır. Hayal gücünün aracı faaliyeti olmadan düşünme ile duyarlığın bağlantısı kurulamaz.

Hayal gücünün yeniden-üretici faaliyeti, anlama yetisi ile duyarlığı birbirine bağlar ve tasarımların sentezlenmesi faaliyetini yürüterek görüsel karşılığın kuruluşunda etkili bir görev üstlenir. Hayal gücünün yeniden-üretici faaliyeti, zamanın belirlenimi aracılığıyla kategorilerin görünüşlere uygulanmasını sağlar, burada aracı olan ise transsendental şemalardır. Diğer taraftan hayal gücünün saf tasarımların terkiibine yönelik çalışan üretici faaliyeti de aynı şekilde düşünme ile duyarlığı birbirine bağlar. Kant'a göre düşünme ile duyarlığın arasındaki bağlantının sağlanması için, mekan ve zamanın hayal gücünde bir bütün olarak tutulması gerekir.

Transsendental düşüncede, Hayal gücünün bilginin oluşum sürecindeki işlevi ve konumunu şöyle özetlemek mümkündür. Hayal gücünün “yeniden-üreten eylemi”, görü ile kavram arasındaki bağlantıyı sağlamaktır. Buradaki ‘yeniden-üretim’in anlamı ise, tasarımların canlandırılması ve onların kavramlar yoluyla düzenlenmesidir. Hayal gücünün “üreten eylemi” ise, saf görü ile saf kavram arasındaki bağlantıyı kurar. Bu eylem, saf tasarımların canlandırılmasıdır. Hayal gücü, saf tasarımları kendiliğinden canlandıramayacağı için, bu tasarımları bir arada tutan düşünme eylemi aracılığıyla canlandırmaktadır. Saf tasarımların canlandırıldığı mekan ise “Saf Ben” dir. Saf Ben, tüm deneyimin zeminindedir. Saf Ben, Transsendental düşüncede üç yeti aracılığıyla - duyarlık, hayal gücü ve düşünme- deneyime birlik verilmesini sağlayan mekandır. Kant, hayal gücünün nesne ve bilginin oluşumundaki rolünü şöyle açıklamaktadır:

“[T]amalgının [apperception]aşkınsal birliği, imgelem yetisinin arı biresimi [saf sentezi] ile bir bilgideki çoklunun tüm bileşiminin olanağının bir a priori koşulu olarak bağıntılıdır. Ama ancak imgelem yetisinin üretken biresimi [üretken sentezi] a priori yer alabilir; çünkü yeniden üretici biresim [yeniden-üretici sentez] deneyimin koşulları üzerine dayanır. Böylece imgelem yetisinin arı (üretken) biresiminin zorunlu birliğinin ilkesi, tamalgıya önsel olarak, tüm bilginin, özellikle deneyimin olanağının zeminidir” (Kant,1993:A118).

Kant’a göre hayal gücü, insan ruhunun temel bir yetisidir ve tüm a priori bilginin temelinde yatar. Hayal gücü aracılığıyla bir yandan görünümün çoklusunun öte yandan bilinçli algılamanın (apperception) zorunlu bilgisinin koşulları ile bağıntı içine gireriz. Duyarlık ve anlama yetisi, hayal gücünün transsendental işlevi sayesinde zorunlu olarak birbirine bağlanır. Çünkü duyarlık, görünüşleri veriyor olsa da hiçbir empirik bilgi nesnesi ve dolayısıyla hiçbir deneyim veremeyecektir.

Anlama yetisinde ise, tüm olanaklı görünüşler açısından hayal gücünün saf sentezinin zorunlu birliğini kapsayan saf a priori bilgiler bulunur ki bunlar saf anlama yetisi kavramları yani kategorilerdir. Tüm görünüşler, olanaklı bir deneyim için veriler olarak anlama yetisinin altında dururlar. Bundan çıkacak sonuç şudur; saf anlama yetisi kategoriler aracılığıyla tüm deneyimlerin biçimsel ve sentetik bir ilkesidir ve bu nedenle görünüşlerin anlama yetisi ile zorunlu bir bağlantısı vardır.

Böylece hayal gücünün işlevi sayesinde duyarlık ve anlama yetisi zorunlu olarak birbirine bağlanır. Bu birbirine bağlama işlemi olmaksızın duyarlığın ürünü olan görü ile anlama yetisinin ürünü olan kavram arasında bağlantı kurulması mümkün değildir.

Hayal gücünün sentezi sayesinde görünüşler bilgiye, genel olarak bilincimize ve dolayısıyla bizim kendimize ait olabilirler.

Kant'a göre ancak böylelikle, doğa dediğimiz düzen ve yasallığı görünüşlere kendimiz yerleştiririz. Eğer kendimiz ya da zihinlerimizin doğası bu düzeni görünüşlere yerleştirmeseydi, onları görünüşlerde hiçbir zaman bulamazdık (Kant,1993:A125). Eğer zihnimizin bilgi kaynaklarında böyle bir birliğin öznel zeminleri olmasaydı ve eğer bu öznel koşullar deneyimde genel olarak bir nesneyi bilme olanağının zemini olmasaydı nesnel bir geçerlikten de bahsedemezdik (Kant,1993:125-126).

3.2.3. Düşünme Yetisi

Kant'ın Transsendental Düşünce'sinde, duyarlık yetimiz vasıtasıyla duyuşal görüye sahip olmakta ve düşünme yetimiz vasıtasıyla düşünmekteyiz. Hayal gücü yetisi ise bu iki temel yetiyi birbirine bağlamaktadır. Duyarlık alıcı bir yetidir ve eylemi pasiftir. Duyarlığın alıcılığı, saf formlar olan mekan ve zaman vasıtasıyla olanaklıdır. Düşünme yetisi ise yargı eylemi aracılığıyla tasarımlara bir birlik kazandırmaktadır. Düşünme yetisi, duyarlık ve hayal gücüne oranla daha aktif bir yetidir. Çünkü kendinde-şey'lerin tasarımları olan görünüşler duyarlığın formları aracılığıyla biçim kazanıp bilginin ilk unsuru olan duyuşal görüyü oluşturduktan sonra, düşünme yetisi olan anlama yetisi bu malzemeyi kategoriler altına yerleştirerek bilginin oluşmasını sağlar. Bütün yetileri bir arada tutan "Saf Ben" ise kategoriler altına yerleştirme işlemi sırasında gerçekleşen bilinçli algılama (apperception) sonucunda oluşmaktadır.

Kant'a göre, bir nesnenin kavranılması için iki koşul vardır: düşünmenin eylemi ve düşünmenin bu eylemi yoluyla görüde idrak edilenin karşılığının oluşturulması. Düşünme yetisinin ise iki durumu vardır: Anlama yetisi ve akıl.

Kant eserlerinin çeşitli bölümlerinde düşünmeyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Düşünce kavramlar yoluyla bilgidir"(Kant,1993:B94), "Düşünmek ise, tasarımları bir bilinçte birleştirmektir.(...)Tasarımların bir bilinçte birleştirilmesi yargı olur" (Kant,1995:par.88), "Düşünce, verili sezgiyi [görüyü] bir nesneye bağıntılama edimidir" (Kant,1993:A247 B304), "Düşünmek kişinin kendisine bir şeyi bir kavram içerisinde temsil etmesidir" (Kant,1992b:433) ve "[G]ereç [materyal] olmaksızın hiçbir şey düşünülemez" (Kant,1993:A231 B284).

Ancak Kant'a göre bir nesneyi düşünmek ile bir nesneyi bilmek aynı şey değildir (Kant,1993:B146). Düşünme hakkında yukarıdaki tanımlar nesnenin kuruluşu ile bağlantılıdır. "Kategoriler yoluyla olmaksızın hiçbir nesneyi düşünemeyiz; bu kavramlara karşılık düşen sezgiler [görüler] yoluyla olmaksızın düşünülen hiçbir nesneyi bilemeyiz" (Kant,1993:B165). Ancak nesnenin kuruluşu ve idrak edilmesinin ötesinde düşünmenin, başka bir görevi daha bulunmaktadır. Düşünme, deneyimi olanaklı kılan mekan olan "Saf Ben" in oluşturulmasını sağlayan bir eylemdir. Saf Ben bütün yetileri bir arada tutan zemindir. Saf Ben ise, bilinçli algılama ya da algılayanın kendini idrak etmesi (apperception), sonucunda oluşan bir transsendental zemindir.

Kant'a göre bilginin oluşumu için düşünme olmazsa olmaz bir koşuldur. Ancak bilgi, düşünmeye ek olarak, nesnenin görüsel karşılığının da olmasını gerektirir. İdrak etmek ise, duyarlık yoluyla elde edilen tasarımlar olan duyuşal görülerin, düşünme yetisinin yargı eylemi aracılığıyla birleştirilmesini (sentezini) şart koşar. Bir sentez eylemi olan yargı ise anlama yetisinin eylemi sonucunda oluşmaktadır. Anlama yetisi, duyuşal görüyü kategoriler altına yerleştirerek yargıyı oluşturur.

Kant'a göre idrak, anlama yetisinin nesnenin görüsel karşılığı üzerine eylemi ile olanaklıdır. Nesnenin görüsel karşılığı ise, duyarlığın formları olan mekan-zaman ile anlama yetisinin saf kavramları olan kategorilerin birlikteliği ile olanaklıdır. Bir nesne görüsel karşılığa sahip olmadığında anlama yetisi çalışamaz. Görüsel karşılığı olmayan idelerin düşünülmesi ise düşünme yetisinin bir başka durumu olan akıl (Vernunft) tarafından gerçekleştirilen bir eylemdir. Öncelikle düşünme yetisinin "Anlama Yetisi" olarak kullanımını inceleyelim.

3.2.3.1. Anlama Yetisi

Kant'a göre düşünme yetisinin duyuşal görümlere ve deneyimin oluşturulmasına yönelik çalışan yetisi, anlama yetisidir. "...tasarımları alma yetisini (...) duyarlık olarak adlandırırsak, o zaman buna karşı tasarımları kendisinin üretme yetisi, bilginin kendiliğindenliği ise anlak [anlama yetisi]tır" (Kant,1993:A51 B75).

Kant'a göre, duyarlık ve hayal gücü aracılığıyla elde edilen tasarımları sentezleyen düşünme yetisi, anlama yetisidir. Anlama yetisi böylece, nesnenin görüsel karşılığını oluşturur. Kant'a göre kavram, pek çok nesnedeki ortak özelliklerin genel bir tasarımıdır.

Bir bilinç içinde tasarımlara birlik vermek, “yargı”dır. Kant, bütün anlama yetisi eylemlerinin yargılara indirgenebileceğini ifade eder.

“[T]üm yargılar tasarımlarımız arasındaki birlik işlevleridirler, çünkü dolaysız bir tasarım yerine, bunu ve başka birçoklarını kendi altında kapsayan daha yüksek bir tasarım nesnenin bilgisi için kullanılır ve bu yolla pek çok olanaklı bilgi tek bir bilgide toplanır. Ama anlağın [anlama yetisinin] tüm edimlerini yargılara indirgeyebiliriz, öyle ki anlak bütünüyle bir yargılama yetisi olarak tasarımlanabilir. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi anlak bir düşünme yetisidir. Düşünce kavramlar yoluyla bilgidir” (Kant,1993:A 69 B94).

Birlik vermek ise bir sentez eylemidir ve dolayısıyla öznenin kendiliğinden bir birlik göstermeyen parçaları bir araya getirme, onları bir düzen içinde yeniden kurma faaliyetidir. “Düşünme bu anlamda görüde verilmeyeni bulma, başka deyişle, görüde verilmeyeni görmeden birleştirme, yani sentetize etme yetisidir” (Reyhani,2005:100). Bu nedenle tüm edimlerini yargılara indirgeyebileceğimiz anlama yetisi, yargı eylemi ile bir sentez gerçekleştirmektedir. Bu nedenle düşünmek, bir sentez eylemi olarak öznenin tasarımlama diğeri bir ifade ile kurma etkinliğinin bir ürünüdür.

Düşünme, -anlama yetisinin etkinliği sayesinde- kavramlar yoluyla bilgidir (Kant,1993:A69 B94). Düşünme, tasarımları bir bilinçte birleştirmek olduğundan (Kant,1995:par.88), bu birleştirme (sentez) eyleminin gerçekleştirilmesi için öncelikle tasarımların verilmesi gerekmektedir. Duyarlık, tasarımların verilmesini sağlayan yetidir. Diğeri taraftan, tasarımlar kendiliğinden bir birliğe sahip değildirler. Yargı ise, tasarımların bir bilinç içinde birleştirilmesi olduğundan bu birlik verme işlevini yerine getirir. Bu anlamda, Anlama yetisi, tasarımların birleştirilmesi ve verilen tasarımlar çokluluğunun bilinçli algılamanın (apperception) birliğinin altına getirme yetisidir. Bilinçli algılama, öznenin bütün bu eylemleri yapan varlık olduğunun bilincine varmasıdır. Böylece özne bilinçli algılama sayesinde, bir tasarım olan nesne ve bilginin kuruluşunu sağlayan varlık olarak, kendi bilincine de vardır.

“[B]irleşim [sentez] nesnelere yatmaz ve bir bakıma onlardan algı yoluyla ödünç alınıp ilkin bu yolla anlağa [anlama yetisine] getirilemez; tersine, birleşim yalnızca anlağın [anlama yetisinin] bir sorunudur, çünkü anlağın kendisi a priori birleştirme ve verili tasarımların çoklusunu tamalgının [apperception] birliği altına getirme yetisinden başka bir şey değildir” (Kant,1993:B134-135).

Kant’a göre yargı önceki mantıkçıların anladığı gibi, iki kavram arasındaki bağıntı değildir (Kant,1993:B140-141). Kant yargının bu tanımını, bilinçli algılamanın (apperception) nesnel birlik altına getirme eylemini göz ardı etmesi gerekçesiyle

yetersiz bulmaktadır. Kant, bir yargının verili bilgilerin nesnel birliğine getiriliş kipinden başka bir şey olmadığını savunur. Kant, yargılardaki “dir” ilişki sözcüğünün, tasarımların nesnel birliğini öznel birlikten ayırt ettiğini düşünür. Bu durumda yargı empirik dolayısıyla olumsal olsa bile –örneğin cisimler ağırdır yargısında olduğu gibi- “dir” ilişki sözcüğü tasarımların bilinçli algılama (apperception) ile bağlantılarını ve zorunlu birliklerini gösterir. Yargı eylemi ile, tasarımların artık nesnel olarak geçerli bir ilişkisi kurulmuştur ve bu haliyle öznel geçerlik ilişkisinden tamamen farklı bir değere sahiptir (Kant,1993:B142). Nesnel geçerlik ise, tasarımların bir bilinçte birleşmesi ile olanaklıdır. Bu ise bilinçli algılamanın (apperception) eylemi sonucunda olanaklı olmaktadır.

Kant’a göre yargı, tasarımın çokluğunu düşüncenin birliğine getiren bir eylemdir. “[T]asarımın çeşitliliğini genellikle düşünmenin birliği altında toplamak için ancak çeşitli değişiklikler ya da etkenlerle farklılaşan bir anlama yetisi edimi aradım ve bu edimi yargıda bulunmada buldum” (Kant,1995:par.119). Bir yargı, bilinçli algılama eylemi olmaksızın oluşamaz. Çünkü tüm sentez eylemleri, ben birliğinin idrakini gerektirmektedir. Ben birliğinin idraki ise bilince bu idrakin canlandırılmasıyla getirilir. Yeniden-oluşturan hayal gücünün gerçekleştirdiği bu canlandırma eylemi olmaksızın, nesnenin birliğinin kurulması olanaklı değildir (Kant, 1993:A124-B151-152).

Bilinçli algılama nesnenin kurulması için gerekli olan sentetik birliğin ilkesini sağlamaktadır. “[Ç]oklunun bir öznedeki birliği bireşimli [sentetik] olduğu için, arı tamalgı [Saf Apperception] tüm olanaklı sezgideki [görüdeki] çoklunun bireşimli birliğinin bir ilkesini sağlar” (Kant,1993:A117). Anlama yetisi saf kavramlar olan kategoriler yoluyla sentetik eylem olan yargı eylemini gerçekleştirir (Kant,1993:A80 B106).

Kant’a duyarlık, hayal gücünün aksine anlama yetisi basit değildir. Duyarlığın sağladığı çoklu, anlama yetisinin saf kavramlarının sentezi için malzeme sağlar. Böylece anlama yetisinin saf kavramları olan kategoriler, sentezlenerek oluşturulurlar. Dolayısıyla anlama yetisi basit değil, oluşturulmuş bir yetidir.

“[T]ranssendental mantık, a priori duyarlığın bir çoklusunu önünde bulunur ki, bu saf anlama yetisi kavramlarına bir gereç [Stoff: materyal] verebilmek için, ona aşkınsal estetik tarafından sunulur ve yokluğunda bu kavramlar tüm içerikten yoksun ve dolayısıyla bütünüyle boş olacaklardır” (Kant,1993:A77 B102).

Kant'a göre duyarlılığın sağladığı çoklu, hayal gücü tarafından sentezlenir ve düşünmenin eyleminin bu senteze birlik vermesi Anlama yetisinin saf kavramlarını üretir.

“Arı anlık kavramları [saf anlama yetisi kavramları yani kategoriler] yalnızca anlık yoluyla genel olarak sezginin [görünün] nesnelere ile ilişkilidirler –duyusal olması koşuluyla bu sezginin bizimki mi yoksa bir başkası mı olduğu belirsiz olsa da- Ama tam bu nedenle kavramlar salt onlar yoluyla hiçbir belirli nesnenin bilinmeyeceği yalın *düşünce biçimleri*dirler. Çoklunun onlarda birleşimi [sentezi] yalnızca tamalığın [apperception]birliği ile ilişkili ve bu nedenle de a priori bilginin olanağının zeminiydi, ama ancak bu bilgi anlık üzerine dayalı olduğu sürece”(Kant,1993:B150).

Böylece bilinçli algılamanın eylemi sonucunda oluşan “Saf Ben” ile duyarlılığın saf formları olan zaman-mekanın birliği sağlanmış olur. Kategoriler ise, zaman-mekanın a priori çokluğunun sentezi ile elde edilmiş olur. Kategoriler, görüde verilen çoklunun bir bilinç içinde birleştirmesini sağlayan düşünce formlarıdır (Kant,1993:A248 B305). Ancak kategorilerin sadece, duyarlık yoluyla elde edilen tasarımlar için bir kullanımı vardır. Anlama yetisinin duyarlıktan bağımsız bir kullanımı söz konusu değildir.

“Arı kategorilerin, duyarlılığın biçimsel koşulları olmaksızın, yalnızca aşkınsal (transsendental) *anlamları* olabilir; ama hiçbir aşkınsal *kullanımları*¹olamaz, çünkü herhangi bir kullanımın (yargılarda) tüm koşullarından, eş deyişle herhangi bir sözde nesnenin bu kavramlar altına alınmasının biçimsel koşullarından yoksun oldukları için, bu kullanım kendinde olanaksızdır. Öyleyse yalnızca arı kategoriler olarak görgül kullanımları olmaması gerektiğinden, ve aşkınsal olarak da kullanılmayacakları için, tüm duyarlıktan yalıtıldıkları zaman hiçbir kullanımları yoktur” (Kant,1993:A248 B305).

Kant'a göre algıların sentezi olan deneyim, tasarımları bir birlik içinde tutar (Kant,1995:par.40). Deneyimi mümkün kılan sentez, transsendental bilinçli algılamanın (transsendental apperception) eylemi ile olanaklıdır. Bilinçli algılama ile tasarımlara sentetik bir birlik verilmektedir. Bilinçli algılama saf bir düşünce eylemi olduğundan, zaman ve mekana bağlı değildir, bu nedenle de duyusal bir şey içermemektedir. Kant'a göre “Saf Ben”in deneyime birlik veren eylemi “Düşünüyorum”dur. Ruhun bütün yetilerinin birliğinin transsendental zemini olan “Saf Ben”, “Düşünüyorum” ile birlik verme görevini yerine getirir. Bu nedenle “Düşünüyorum” bütün tasarımlarımıza eşlik eden ve kendisine daha öte hiçbir tasarımın eşlik edemeyeceği öz-bilinçtir.

“Düşünüyorum tüm tasarımlarıma eşlik edebiliyor olmalıdır; yoksa bende hiçbir biçimde düşünülemez bir şey tasarımlanıyor olacaktır, ki tasarımın ya

¹ İtalikler bize aittir. (E.P.K.)

olanaksız ya da en azından benim için bir hiç olduğunu söylemeye varır. Tüm düşünceden önce verilen tasarım sezgi [görü] olarak adlandırılır. Öyleyse sezginin tüm çoklusunun ‘Düşünüyorum’ ile içinde bu çoklunun bulunduğu aynı öznedeki zorunlu bir ilişkisi vardır. Ama bu tasarım *kendiliğindenliğin* bir edimidir; e.d. duyarlığa ait olarak görülemez. Onu görgül olandan ayırt edebilmek için *arı tamalgı* [Saf Apperception] olarak ya da *kökensel tamalgı* [Apperception] olarak adlandırıyorum, çünkü ‘Düşünüyorum’ tasarımını üretirken (bir tasarım ki tüm başka tasarımlara eşlik edebiliyor olmalıdır ve tüm bilinçte bir ve aynıdır) kendisine daha öte hiçbir tasarımın eşlik edemeyeceği özbilinçtir. (...) [B]elirli bir sezgide verilen çoklu tasarımlar, eğer özbilince ait olmasalardı, tümüyle *benim tasarımlarım* olamazlardı” (Kant,1993:B132).

Kant’a göre “Düşünüyorum” yargısı, genel olarak tüm kavramların ve dolayısıyla tüm transsendental kavramların taşıyıcısıdır. Tasarımların idrakinin, yargının eylemi ile olanaklı olduğunu belirten Kant, saf tasarımların idrakinin de transsendental bir yargı ile olanaklı olduğunu belirtmektedir. “Düşünüyorum” yargısı bu transsendental yargıdır ve bu yargı bütün transsendental kavramların da mekanıdır.

“...aşkınsal [transsendental] kavramların genel listesine alınmamış olan ama gene de o tabloyu en küçük bir biçimde değiştirmeksizin ya da bozuk olarak bildirmeksizin orada sayılması gereken bir kavrama geliyoruz. Bu “Düşünüyorum” kavramı, ya da, eğer yeğlenirse, yargısıdır. Ama kolayca görüleceği gibi bu kavram, genel olarak tüm kavramların ve dolayısıyla ayrıca tüm aşkınsal kavramların taşıyıcısıdır, ve öyleyse her zaman bu sonuncular [transsendental kavramlar] arasında kapsanır ve buna göre kendisi eşit ölçüde aşkınsaldır” (Kant,1993:A341 B399).

Anlama yetisinin eylemi her zaman tekil bir tasarım olan nesnenin görüsel karşılığına ilişkindir. Tekil tasarımları bir araya getirmek ve onları birbirine bağlayarak sonuçlar elde etmek anlama yetisinin gerçekleştirdiği bir eylem değildir. Tekil tasarımlara birlik kazandırarak, onlardan bir sonuç çıkarmak, düşünme yetisinin diğer bir ögesi olan akıl tarafından gerçekleştirilmektedir. Akıl böylece anlama yetisinden aldığı tikel yargılara dizgesel bir bütünlük kazandırmaktadır.

3.2.3.2. Akıl

Kant’a göre, bizim için her zaman bilinemez olarak kalacak olan *kendinde-şey*’in duyarlık yetisinin a priori formları olan zaman ve mekan aracılığıyla tasarlanması sonucu bilginin ilk unsuru olan duyuşel görü oluşur. Bir tasarım olan nesnenin görüsel karşılığının kuruluşunda, ruhun üç temel yetisi vardır: duyarlık, hayal gücü ve düşünme yetileri. Düşünem yetileri ise anlama yetisi ve akıldır. Ruhun bu üç temel yetisinin işleyişini özetleyecek olursak;

1) Duyarlılığın a priori formları olan mekan ve zaman vasıtasıyla kendinde-şey'in tasarımı olan duyusal görü elde edilir. Duyusal görü bilginin ilk unsurudur. Kant'a göre bir şeyin bilginin konusu olabilmesi için onun duyarlılığın formları tarafından biçim kazanması gerekmektedir. Duyarlılığın formları tarafından biçim kazanmamış bir şey bilginin konusu olamaz. Çünkü bilginin oluşumunu sağlayan anlama yetisinin eylemi, ancak duyusal görü üzerinedir.

2) Duyarlık yoluyla edinilen bu tasarımlar, hayal gücü tarafından kavranılır hale getirilir. Hayal gücü duyarlık ve anlama yetisi arasındaki aracı yetidir. Hayal gücünün eylemi sayesinde görüsel olmayan kavram ile kavramsal olmayan görü arasındaki ilişki kurulmuş olur. Hayal gücü bunu, tasarımları sentezleme faaliyeti sonucunda yapar.

3) Sentezlenen bu tasarımlar, düşünme yetisinin kendiliğinden faaliyette bulunan yanı olan anlama yetisinin kategorilerinin altına getirilir. Yargı adı verilen bu eylem aracılığıyla, duyarlık yoluyla elde edilen tasarımlara bir birlik verilir. Anlama yetisinin kategorilerinin sadece duyarlık yoluyla edinilen görüsel karşılık üzerine bir işleyişi söz konusudur. Anlama yetisinin kategorilerinin görüsel karşılık üzerine işleyişi, ya da diğer bir ifade ile görüsel karşılığın kategorilerin altına getirilmesi bilgiyi verir. Ancak anlama yetisi deneyimin ötesine geçtiğinde meşruiyetini kaybeder ve yanılsamaya (Schein) düşer ki Kant'a göre geleneksel metafiziğin hatası da budur.

4) Ancak, anlama yetisinin düzenlediği ve kurduğu nesnelar tikel yargıların oluşumunu sağlarken, akıl anlama yetisinden edindiği tikel yargılara dizgesel bir bütünlük kazandırır. Böylece tikel yargılar, aklın kuruluşu gerçekleştirebildiği bir bütünün içinde birbiriyle bağıntıya girerek deneyimi mümkün kılar ve doğanın bilgisini sağlayabilirler.

Kant'a göre, nesnenin ve bilginin ortaya çıkması için iki bileşen vardır: görü ve kavram. Bu iki unsur nesne ve bilginin oluşumunda birbirine indirgenemez öğelerdir. Nesne, nesnenin düşünülmesini sağlayan kavram ile birlikte yargıda kurulmaktadır. Dolayısıyla yargıdan önce, var olan nesnenin ya da nesnenin görüsel karşılığının kavranması söz konusu değildir.

Akıl, anlama yetisinin faaliyeti yoluyla düzenlenen nesneların birbiriyle bağlantılarının sağlanmasını ve bir bütünlük zemininde kurulmasını sağlayan düşünme yetisidir. Akıl,

aklın saf kavramları olan transsendental ideler vasıtasıyla anlama yetisinden gelen tikel yargılara dizgesel birlik vererek, tümel yargılarda bulunur.

Kant'a göre tüm deneyimin zeminini oluşturan "Saf Ben", ruhun üç yetisi olan duyarlık, hayal gücü ve düşünme yetileri aracılığıyla deneyime birlik verilmesini sağlayan transsendental mekandır. "Saf Ben" bu filer yoluyla ortaya çıkanları birlik içinde tutan mekandır. Bu nedenle Saf Ben'in tüm yetilere önceliği vardır. Ancak, bu öncelik zamansal açıdan değil, mantıksal açıdandır.

"Saf Ben", bir kendinde-şey olan "Transsendental özne = x" in bilinçli algılama (apperception) eylemi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre bilinçli algılama (apperception), algılayanın kendini idrak etmesi (bilinçli algılama) anlamına gelmektedir. Böylece, "Saf Ben" in temsili olan "Düşünüyorum" yargısı aracılığıyla, tasarımlara birlik verilerek, nesnelere sentezleneceği transsendental mekan kurulmuş olur.

Kant'a göre anlama yetisinin sadece nesnenin görüsel karşılığı üzerine bir işleyişi vardır. Anlama yetisinin saf kavramları olan kategorilerin ancak görü üzerine bir kullanımı vardır. Akıl ise anlama yetisinin sentetik birlik kazandırdığı tikel yargılara dizgesel bir bütünlük vererek, onları birbirine bağlar ve tikel yargıları akıl çıkarımları (dedüksiyon) yoluyla onlardan sonuç çıkarır. "Usun olanaklı tüm kurgul bilgisi yalnızca deneyim nesnelere ile sınırlıdır" (Kant,1993:BXXVI).

Kant'a göre görüsel karşılığın kuruluşu, anlama yetisinin yargı eylemi aracılığıyla, edinilen tasarımlara bir bilinçte birlik verilmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Duyarlık ve anlama yetileri, deneyimi mümkün kılarak, görüsel karşılığının kuruluşunu mümkün kılan yetilerdir. Duyarlık yoluyla edinilen malzeme, anlama yetisinin kalıpları itibariyle düzenlenerek, tikel yargılara ulaşılır.

Ancak doğanın idrakinde ve yasaların oluşumunda tikel yargılar tek başına yeterli olamazlar. Bu tikel yargıların birbirine bağlanmaması durumunda doğa dediğimiz düzenden bahsetmek mümkün olamaz. Çünkü doğayı idrak etmemizi sağlayan görüsel karşılıklar, tek tek tikel yargıların birbirine bağlanmasını sağlayan yeti olmaksızın birbirinden kopuk öbekler olurlar ve bilgiden söz edilemezdi (Kant,1993:A216-B263).

Kant'a göre akıl, anlama yetisinin yargılarını birbirine bağlama ve bunlardan sonuç çıkarma faaliyetini gerçekleştiren yetidir. Akıl, duyarlık yetisi ile edinilen ve anlama yetisi tarafından düzenlenen malzemeye dizgesel bir birlik kazandıran düşünme yetisidir. Akıl böylece, anlama yetisinin nesnenin görüsel karşılığını ortaya koymaya ve düzenlemeye yönelik olan eylemi sonucunda kurduğu deneyimler topluluğunun bütünlüğünü sağlar. Akıl, anlama yetisinden gelen tek tek yargıları tek bir ilke altında bağlayan yetidir. “Ve nasıl ki anlak nesnedeki çokluyu kavramlar yoluyla birleştirirse, us da kendi yanından kavramlar çoklusunu idealar yoluyla birleştirir” (Kant,1993:A644 B672). Bir düşünme yetisi olan anlama yetisi, tikel yargıların birliğine yönelik çalışırken, diğer bir düşünme yetisi olan akıl, tikelleri bütünlüğe ulaştırmaya yönelik çalışır.

“...us hiçbir zaman ilk olarak deneyime ya da herhangi bir nesneye değil ama anlağa [anlama yetisine] yönelir ve böylece ondaki bilgiler çoklusuna kavramlar yoluyla a priori birlik verir –bir birlik ki usun birliği olarak adlandırılabilir ve anlak tarafından başarılacak herhangi bir birlikten bütünüyle ayrı bir türdedir” (Kant, 1993:A302 B359).

Kant iki düşünme yetisi olan anlama yetisi ve akıl arasındaki bağlantıyı şöyle ifade eder: “Bir bilimin bu tamamlanmışlığı, (...) a priori anlak [anlama yetisi] bilgisinin bütününe bir ideası aracılığıyla ve bu bütünü oluşturan kavramların bu yolla belirlenen bölümlenmeleri yoluyla ve dolayısıyla yalnızca bir dizge içerisindeki bağlantıları yoluyla olanaklıdır” (Kant,1993:A64 B89).

“Aşkınsal felsefenin kavramlarını bir ilkeye göre araştırma gibi aynı zamanda bir yükümlülük de olan bir üstünlüğü vardır; çünkü bunlar saltık bir birlik olan anlaktan arı ve katışıksız olarak doğarlar, ve buna göre bir kavrama ya da bir ideaya göre birbirleri altında toparlanmaları gerekir” (Kant,1993:A67 B92).

Kant'a göre tüm yetilerin zemininde bulunan “Saf Ben”, yargıların bir zeminde birleştirilmesini ve birbirlerine bağlanabilmelerini sağlayan a priori ilkedir. Bu ilke, deneyimi olanaklı kılmaktadır. Tüm yetilerin zemininde bulunan “Saf Ben”in “Düşünüyorum” temsili aracılığıyla tasarımlarımız bizim tasarımlarımız olmaktadır.

Anlama yetisi, görüsel karşılık üzerine işleyen bir yeti olarak koşullu olan'a bağlı çalışırken, akıl doğası gereği koşulsuz olan'a yükselmek isteyen yetidir. Aklın koşulsuz olan'a yönelik eylemi, ise görüsel karşılığı olmayan idelere yönelik çalışmasıdır. Aklın, anlama yetisinin görüsel karşılığı düzenlemeye yönelik eylemi sonucu oluşan tikel

yargılara birlik verme işlevi bilginin oluşmasını sağlarken, aklın görüsel karşılığı olmayan idelere yönelik eylemi metafiziğin oluşmasını sağlamaktadır.

“Us (...) kendisi duyulardan ya da anlaktan ödünç almadığı belli kavram ve ilkelerin [ide] kökenlerini kapsar” (Kant,1993:A299 B355). “ ‘İde’ derken, nesnelere hiçbir deneyde verilemeyecek olan zorunlu kavramları anlıyorum. Bu kavramlar aklın doğal yapısında (...)bulunurlar” (Kant,1995:par.126).

Yargı Gücünün Eleştirisi’nde Kant: “Mutlak zorunlu bir varlık kavramı, aklın vazgeçilmez, bir ideasıdır, anlama yetisi için ise ulaşılmaz problematik¹ bir kavramdır” (Kant,2006:403). der. Kant, transsendental idenin de aynı şekilde problematik bir kavram olduğunu söyler: “[K]endisine bir ideanın karşılık düştüğü nesneye ilişkin olarak bilgimiz olmasa da, gene de belkili bir kavramımız olabilir” (Kant,1993:339 B397). Kant’a göre ide, deneyimin kuruluşu için, aklın varsaymak zorunda olduğu bir kavramdır (Kant,1993:A681 B709).

Kant’a göre deneyim, ancak anlama yetisinin tikel yargılarının sentezlenerek bir arada tutulması ve bu yargılara dizgesel bir bütünlük kazandırılması ile olanaklı olduğundan, aklın anlama yetisinin yargılarına yönelik eylemi, deneyimin ve bilginin oluşması için vazgeçilmezdir.

“Usun bu birliğin araştırılmasını isteyen yasası zorunludur, çünkü bu yasa olmaksızın hiçbir tutarlı anlık-kullanımı [anlama yetisi kullanımı] yoktur, ve bunun yokluğunda ise görgül gerçekliğin yeterli hiçbir ölçütü olmayacaktır; ve dolayısıyla görgül bir gerçeklik açısından doğanın dizgesel birliği baştan sona nesnel olarak geçerli ve zorunlu sayılmalıdır” (Kant,1993:A651 B679).

Transsendental düşünce içinde, aklın anlama yetisinin tikel yargılarına birlik verme eylemi, aklın meşru kullanımınıdır. Bilgiyi, aklın meşru kullanımını olanaklı kılmaktadır. Ancak aklın anlama yetisinin tikel yargılarına değil, aklın saf kavramları olan ve görüsel karşılığı olmayan idelere yönelik çalışması metafiziğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kant’a göre aklın idelere yönelik bu kullanımını ise, aklın meşru olmayan kullanımınıdır.

Böylece Kant, aklın meşru olan ve meşru olmayan kullanımını göstererek, bilginin ve aklın doğal bir eğilimi olan metafiziğin oluşumunu açıklamaya çalışmış, bu iki alanı birbirinden ayıran sınırları belirlemeyi amaçlamıştır. Kant’a göre bilginin oluşumu için

¹ “Hiçbir şekilde çelişki kapsamayan, ve ayrıca verili kavramların sınırlanışı olarak başka bilgilerle bağlantılı olan, nesnel olgusallığı ise hiçbir yolda bilinmeyen bir kavramı belkili [problematik] olarak adlandırıyorum.” (Kant,1993:A254 B310)

anlama yetisinin saf kavramları olan kategorilerin, duyarlık yetisinin sağladığı duyusal görümlere uygulanması gerekmektedir. Bilgi, ancak bu iki yetinin birlikte çalışması sayesinde olanaklıdır.

Ancak Kant, metafiziği aklın görüsel karşılığı olmayan idelere yönelik eyleminin sonucu olarak görmesine rağmen, nesnenin ve bilginin oluşumunu açıklamaya çalıştığı Transsendental Öğeler Öğretisi'nde görüsel karşılığı olmayan pek çok unsuru bilgi konusu yapmaktan kaçınmamıştır. Böylece Kant, geleneksel metafiziği eleştirme nedeni olan görüsel karşılığı olmayan şeylere ilişkin bilgi iddiasında bulunma hatasına kendisi de düşmüştür.

SONUÇ

Kant'a göre duyarlık, hayal gücü ve düşünme yetilerine (anlama yetisi ve akıl) sahip bir varlık olan özne, zihin formlarını empoze ederek dünyayı bildiğimiz gibi kurar. Bilgi de öznenin kurduğu dünyanın bilgisi olduğundan yine öznenin bir tasarımıdır. Dolayısıyla bilgi öznenin etkinliğinin bir ürünü olduğundan, Kant'ın bilgi teorisinin incelenmesi de öznenin bilginin oluşumuna yaptığı katkının incelenmesidir.

Kant'a göre bilginin, ortak bir kaynaktan doğan iki kökeni vardır: duyarlık ve anlama yetisi. Duyarlıkla nesnelere bize verilir, anlama yetisi ile düşünülürler. Duyarlık yetisinin a priori formları, mekan ve zamandır. Kendinde-şey tarafından uyarılan duyarlık yetisi görüşleri meydana getirir. Görünüş, görünümün mekan ve zaman formları ile biçim almamış olan halidir. Kendinde-şeyin duyarlığı etkilemesi ve duyarlığın formları olan mekan ve zaman ile biçim alması sonucu oluşan şey ise görü'dür. Kant, duyarlığın formları olan mekan ve zamanı saf görü, mekan ve zaman sayesinde biçim kazanan görüyü ise duyuşal görü olarak adlandırır. Duyuşal görü, bilginin ilk unsurudur.

Özne, dış duyunun aracı olan mekan ile nesnelere mekan içinde tasarımlar, iç duyu aracı olan zaman sayesinde de iç belirlenimlerle ilgili olan herşeyi tasarımlar. Ancak zaman, sadece içsel belirlenimlerin değil, aynı zamanda mekanda olup biten her şeyi anlamlandırmamızı sağlayan görüdür. Mekan ve zaman herhangi bir deneyden çıkarılmış empirik kavramlar değil, aksine herhangi bir deneyimin koşuludur. Bu nedenle mekan ve zaman, özne için nesnenin kuruluşunun ilk basamağıdır. Kant, mekan ve zamanı nesneye değil, özneye ait kılmıştır. Nesne özne için ancak bu formlar aracılığıyla bilginin ilk unsuru olan "duyuşal görü"ye dönüşebilmektedir. Öyleyse nesne ancak bizde a priori varolan mekan ve zaman formları sayesinde bizim için bir nesneye dönüşmektedir. Bu Deleuze'un değimiyle ilk Kantçı tersine çevirmedir (Deleuze,1995:25). Çünkü yüzyıllardır hareketin ölçüsü olarak tanımlanan zaman, artık hareketi mümkün kılan bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Mekan ve zamanın nesneye değil, öznenin duyarlık yetisine bağlanması, nesnenin öznedeki kuruluşunun ilk aşamasıdır.

A priori mekan ve zaman görülerine sahip olan duyarlık yetimiz sayesinde, nesnelere bize verilirler, anlama yetimiz sayesinde ise nesnelere üzerine düşünülür. Ancak bu iki

yeti arasındaki bağlantı hayal gücü tarafından kurulmaktadır. Hayal gücü, duyarlık aracılığıyla elde edilen duyuşal görüñün kavramlara dönüşümünü kolaylaştıran yetidir. Duyarlık tarafından elde edilen tasarımları bir birlerine bağlayarak ve onları anlama yetisinin saf kavramlarının altına getiren hayal gücü, duyarlık ve anlama yetisi arasında aracı rol oynamaktadır. Kant hayal gücünün bu eylemini “yeniden-üreten sentez” olarak adlandırmaktadır. Hayal gücünün görevi, kendisi duyuşal olmayan bir kavram ile kendisi duyuşal olan ancak kavramsal olmayan bir görü arasında bağlantı kurmaktır.

Sentezin, hayal gücü tarafından yürütölen eylemi, görüsel karşılığın oluşturulmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Hayal gücü eylemde bulunmadıkça hiçbir şey düşünme tarafından kavranılamaz. Bu nedenle düşünmenin bir nesneyi oluşturabilmesi ve kavraması için hayal gücünün mutlaka bilince –o nesnenin oluşturulması ve sentezi için gereken- tasarımları taşıması gerekir. Hayal gücünün duyarlık ve anlama yetisi arasındaki aracılık eylemi, iç duyunun a priori formu olan zaman vasıtasıyla tasarımların sentezlenmesi sonucunda gerçekleşir. Sentez, kendiliğinden birlik göstermeyen parçalara bir birlik kazandırmak olduğundan, nesne bu sentez faaliyeti sonucunda bu sentezi yapan özne için tekrar kurulmaktadır.

Kant’a göre, nesne yalnızca duyumların bir toplamı değildir. Özne düşünme eylemi ile duyumları bir birlik haline getirir. Duyumlar çokluğundan bir nesnenin meydana gelmesi için, çeşitli birleştirici kavramların kullanılması gerekir. Kategoriler, düşünmemizin bağlayıcı birleştirici formlarıdır. Nesnenin görüsel karşılığı üzerinde çalışan kategoriler onu kendilerine göre kurarlar. Kategoriler deneyden gelmedikleri gibi, deney bu kategoriler ile kurulmaktadır. Dış dünya bizim yetelerimiz sayesinde kurulmaktadır, dış dünya bizim düşünmemizin bir ürünüdür. Düşünme de bir bağlama birleştirme, bir sentez eylemidir. Düşünmede duyarlıktan alınan malzeme anlama yetisinin saf kavramları olan kategoriler altında toplanır. Bu kavram altına koyma eylemi yargıdır ve düşünme yargıda gerçekleşen bir sentezdir. Böylece nesne yargıda bulunma eyleminde bizim için yeniden kurulmaktadır.

Duyarlık yetisinden gelen görüleri anlama yetimizdeki kategoriler ile bağlayıp birleştiririz. Böylece bizim tasarımıımız olan “fenomenler dünyası” meydana gelir. Fenomenler dünyası öznenin kurucu etkinliği sonucu kurduğı bir dünyadır. Kant’a göre kategorilerin görülere uygulanması, dedüksiyonun meşru kullanımındır, ancak

kategorilerin duyarlıktan gelmeyen aklın idelerine uygulanması durumunda dedüksiyonun meşru olmayan kullanımı gerçekleşir. Kategorilerin duyarlıktan gelen görümlere uygulanması sonucunda fenomenler dünyası meydana gelirken, kategorilerin idelere uygulanması sonucunda metafiziğe yol açar.

Kant'ın Transsendental Dedüksiyon yönteminde kategoriler, düşünmenin transsendental işleyişinin sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Kategorilerin a priori koşulu olan "Transsendental Ben [Özne]" ise transsendental işleyişin diğer kısmını oluşturmaktadır. Kategorilerin bağlayıp birleştirme faaliyeti öznenin etkinliğinin bir sonucudur. Ben bilinci özneye bu tasarımı yaptıran güç olduğu gibi, bütün öznelerin ortak bilinci olması nedeniyle de "Transsendental Ben" adını alır. Kant'a göre "Transsendental Ben" in bilme eylemi sırasında kendi bilincine varması, bilinçli algılama (apperception) sırasında oluşmaktadır. Bilinçli algılama (apperception) algılanan nesne karşısında bu algılamayı yapan özne olduğunun farkına varmadır. Bilinçli algılama (apperception) Ben'nin duyarlıktan gelen görü çoklusunu kategoriler altına getirme faaliyeti sırasında gerçekleşir. Yani özne bu aşamada hem bilgiyi kurmakta hem de bilgiyi kuranın kendisi olduğunun bilincine varmaktadır. Özne, düşünen ben olması sayesinde kavramlaştırmayı yapabilmekte, görü çokluğunu kategoriler altına getirebilmekte ve bütün bunları yapanın kendisi olduğunun bilincine varmaktadır. Böylece her nesneyi bilme eyleminde kendi kendimizi bilme de olanak olarak vardır.

Anlama yetisinin faaliyeti yoluyla düzenlenen nesnelere birbiriyle bağlantılarının bir bütünlük zemininde kurulması ise düşünme yetisinin daha yüksek bir yanının faaliyeti olan akıl ile mümkündür. Akıl yetisi, anlama yetisinden gelen sentetik birliğe sahip yargıların, aklın saf kavramları olan transsendental ideler vasıtasıyla birbirine sevk edilmesini sağlar ve onlara anlama yetisinin veremeyeceği bir dizgesel birliğin ve bütünlüğün verilmesi yoluyla da, bilinebilecek olanlar hakkında yargıda bulunmuş olur.

Öyleyse anlama yetisinin düzenlediği ve kurduğu nesnelere, ancak aklın kuruluşunu gerçekleştirebildiği bir bütünlüğün içinde birbirleriyle bağlantıya girmek suretiyle, deneyimi mümkün kılarak doğanın bilgisini sağlayabilirler. Kant'a göre doğanın bilgisinden söz edebilmek için, aklın, anlama yetisinin tüm bilgisini kuşatarak, onun dizgesel birliğini oluşturması gerekir.

Böylece nesne ve nesnenin bilgisi, öznenin sahip olduğu yetiler aracılığıyla sırasıyla şu aşamalarda kurulmaktadır:

- Duyarlığın a priori formları olan mekan ve zaman sayesinde bizim için bir duyuşal görü haline geldiğinde,
- Hayal gücünün sentez eylemi sırasında,
- Anlama yetisinin eylemi aracılığıyla yargıda,
- Bilinçli algılama eylemi ile özne bütün bu eylemleri yapan varlık olduğunun bilincine vardığında,
- Aklın yargılar üzerindeki eylemi ile bir bütünlük içine sokulduğunda kurulmuş ve özne için bir nesne haline gelmiş olur.

Kant, geleneksel metafiziğin, aklın saf kavramları olan idelere (ruh, evren, tanrı) gerçeklik atfettikleri gerekçesiyle eleştirmiş ve bunu metafiziğin içinde düştüğü durumun sebebi olarak göstermiştir. Kant'a göre ideler, aklın akıl çıkarımları yaparken kullanmak zorunda olduğu, çıkarımın eninde sonunda gelip dayanmak zorunda olduğu kavramlar olarak tanımlamıştır.

Ancak Kant da, nesnenin ve bilginin kuruluşunda çeşitli görevler verdiği yetileri, bir bütünlük içinde tutacak bir "Saf Ben" kavramına ihtiyaç duymuştur. "Saf Ben"i de algılayanın kendini idrak etmesi (apperception) eyleminin sonucunda oluşan bir şey olarak tanımlamıştır. Bu eylemi ise, diğer yetilerin kaynağı olması sebebiyle idrak edilemez bir şey olarak tanımlamıştır. Apperception eyleminin kendisi açıklamadığı gibi, bu eylemin faili olarak da bir bilinmezi, bir kendinde-şey'i göstermiştir: "Transsendental özne=x"

Kant, metafiziği bilgi alanının dışına atarken, kendisi geleneksel metafizikçileri eleştirdiği yanılsamaya (Schein) düşmüştür. Geleneksel metafizikçileri görüsel karşılığı olmayan idelere (ruh, evren, tanrı) gerçeklik atfederek onları bilginin konusu yapmakla ve yanılsamaya (Schein) düşmekle suçlayan Kant, görüsel karşılığı olmayan, "Saf Ben", Transsendental özne=x" gibi kavramları kullanmaktan kaçınmamıştır. "Saf Ben" ve onun oluşumunun açıklanmasında kullanılan, "Transsendental özne=x", "Apperception" gibi kavramlar görüsel karşılıkları olmaksızın bilgi konusu yapılan kavramlardan sadece

bir kaçıdır. Ayrıca görüsel karşılığın kurulmasında çeşitli görevler verilen duyarlık, anlama yetisi, hayal gücü, akıl gibi yetiler de görüsel karşılığı olmayan ama görüsel karşılığın kuruluşunu sağlayan yetiler olarak tanımlanmakta ve bilgi konusu yapılmaktadır. Zira Saf Aklın Eleştirisi bu yetilerin sayfalarca anlatıldığı ve bu yetiler hakkında bilgi iddiasında bulunulan bir eserdir.

Kant'ın bilgi teorisi, geleneksel metafiziği eleştirisi ile çalışmaktadır. Kant, bilgiyi deneyle başlattıktan sonra, deneyi olanaklı kılan a priori yetilere başvurmasaydı geleneksel metafiziğe yönelttiği eleştiri yerinde olabilirdi. Ya da geleneksel metafiziği eleştirmeksizin bilgi teorisini ortaya koysaydı daha tutarlı bir teori sunmuş olurdu. Ancak hem geleneksel metafiziği görüsel karşılığı olmayan şeylere gerçeklik atfetmekle suçlayıp hem de görüsel karşılığı olmayan ama görüsel karşılığın (yani deneyim nesnesinin) olanağını sunan bir takım yetiler, a priori unsurlar varsayması onu metafizikçilerin düştüğü duruma düşürmüştür. Kant, -kendi düştüğü çelişkinin de gösterdiği gibi- iki noktada haklıdır: insan doğası gereği metafizik yapar ve bu metafizik sorulara cevap vermek onun bütün yeteneğini aşar. Kant da Saf Aklın Eleştirisi'nde metafizik yapmaktan kaçınmadığı gibi, bir çok soru onun da yeteneğini aşmıştır. Bu da bizi Saf Aklın Eleştirisi'nin ilk cümlelerine geri götürmektedir:

“İnsan usu bilgisinin bir türünde özel bir yargı ile karşı karşıyadır: öyle sorular tarafından rahatsız edilir ki, bunları gözardı edemez, çünkü ona kendi doğası tarafından verilirler; ve gene de onları yanıtlayamaz, çünkü insan usunun tüm yeteneğini aşarlar” (Kant,1993:A VII).

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia (1982), *Ahlak Öğretileri*, 3.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- ALTUĞ, Taylan (2006), *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, 2.Baskı, Ebabil Yayıncılık, Ankara
- CASSIRER, Ernst (1996), *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev.,Doğan Özlem, 2.Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- CEVİZCİ, Ahmet (1997), *Felsefe Sözlüğü*, 2.Baskı, Ekin Yayınevi, Ankara
- COPERNICUS, Nicolaus (2002), *Gök Cisimlerinin Dönüşleri Üzerine*, Çev: Saffet Babür, 1.Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- COPLESTON, Frederick (1996), *Kant*, Çev.Aziz Yardımlı, 2.Baskı, İdea Yayınevi, İstanbul
- DELEUZE, Gilles (1995), *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, Çev.,Taylan Altuğ, 1.Baskı, Payel Yayınevi, İstanbul
- DELEUZE, Gilles (2007), *Kant Üzerine Dört Ders*, Çev.Ulus Baker, 1.Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- DENKEL, Arda (1997), *Düşünceler ve Gereçekler Felsefe Yazılıları I*, 1.Baskı, Göçebe Yayınları, İstanbul
- DURSUN, Yücel (2004), *Felsefe ve Matematikte Analitik-Sentetik Ayrımı*, 1.Baskı, Elips Kitap, Ankara
- GÖZKAN, Bülent (2002), “Kant’ın Metafizik ve Akıl Eleştirisi Üzerine Bir Eleştiri” *Yeditepe’de Felsefe Dergisi*, Sayı:7, s:21-77
- HÜNLER, Hakkı (1998), *Estetiğin Kısa Tarihi*, 1.Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul
- HÜNLER, Hakkı (2005), “Estetiğin Halleri”, *Felsefe Tartışmaları*, Sayı 35,s:63-70

KANT, Immanuel (1970), *Philosophical Correspondence 1759-1799*, 2nd Edition, Ed. and Trans. by, Arnulf Zweig, The University of Chicago Press, New York

KANT, Immanuel (1992a), *Dreams of a Spirit-Seer Elucidated by Dreams of Metaphysics, Theoretical Philosophy 1755-1770*, Trans.by, David Walford, 2nd.Edition, Cambridge University Press, New York

KANT, Immanuel (1992b), *Lectures on Logic*, Trans. by., J.Michael Young, 1st Edition, Cambridge University Press, New York

KANT, Immanuel (1992c), *Concerning the Form and Principles of the Sensible and Intelligible World, Theoretical Philosophy 1755-1770*, Ed.By., David Walford, 2nd Edition, Cambridge University Press, New York

KANT, Immanuel (1993), *Arı Usun Eleştirisi*, Çev.Aziz Yardımlı, 2.Baskı, İdea Yayınları, İstanbul

KANT, Immanuel (1995), *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, Çev.,İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, 2.Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara

KANT, Immanuel (1995b), *Opus Postumum*, Trans.By.E.Föster-M.Rosen, 3rd Edition, Cambridge University Press, New York

KANT, Immanuel (1958), *Critique of Pure Reason*, Trans. by,Norman Kemp Smith, 6th Edition, The Macmillan Press Ltd., New York

KANT, Immanuel (2005), *Critique of Pure Reason*, Trans. by, Paul Guyer, Allen W.Wood, 7th.Edition, Cambridge University Press, New York

KANT, Immanuel (2006),*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, Çev., Aziz Yardımlı, 1.Baskı, İdea Yayınevi, İstanbul

- KOVANLIKAYA, Aliye, (2002), *A Critical Approach to Kant's Conception of Experience in View of Leibniz's Ontology*, Basılmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KUÇURADİ, İoanna (1997), *Çağın Olayları Arasında*, 2.Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara
- LIDDELL, H. G. (Editor), SCOTT, Robert (Editor), (2002), *An Intermediate Greek-English Lexicon*, 2nd Edition, Oxford University Press, New York
- PETERS, E.Francis (2004), *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev.ve Haz., Hakkı Hünler, 1.Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul
- POYRAZ, Hakan (1992), "Bir Felsefe Disiplini Olarak Metafizik", *Felsefe Dünyası*, Sayı 6,s.67-73
- REYHANİ, Nebil (2005), "Kant'ta Sentetik Birlik Fikri", *Cogito* (Sonsuzluğun Sınırlarında: Immanuel Kant), Sayı:41-42, s:97-103
- SMITH, Norman Kemp (1984), *A Commentary to Kant's 'Critique of Pure Reason'*, 1st Edition, The Macmillian Press Ltd.,New York
- QUINE, W.V.O. (1961), "Two Dogmas of Empiricism", *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, 2nd revised Edition, Massachusetts, p:20-43
- TEPE, Harun (2003), *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*,2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara
- YALÇIN, Şehabettin (2003/1), "Kant'ta Matematiğin Felsefi Temelleri", *Felsefe Dünyası*, Sayı 37,s:128-143

ÖZGEÇMİŞ

Ebru PEHLİVAN KARATAŞ, 1978 yılında Sakarya'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1994 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde lisans eğitime başlayan Karataş, 1998 yılında mezun oldu. 1999 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Yüksek Lisans Programı'na kabul edildi. Buradaki öğrenimini 2003 yılında bırakarak, 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.